

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA
ADİL YARGILANMA HAKKI**

GÖZDE UZUN ERTEKİN

MAYIS 2018

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

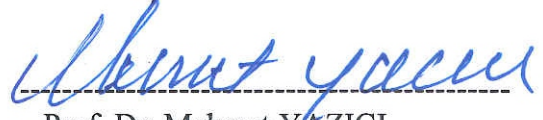
**ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA
ADİL YARGILANMA HAKKI**

GÖZDE UZUN ERTEKİN

MAYIS 2018

Tez Başlığı : ANAYASA MAHKEMESİNE BİRESYSEL BAŞVURU
YOLUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI
Tezi Hazırlayan : GÖZDE UZUN ERTEKİN

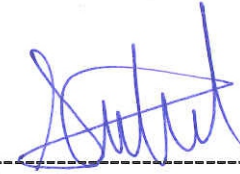
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı:

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitüsü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığımı onaylarım.

Prof. Dr. Feriha Bilge TANRIBİLİR
Kamu Hukuku Anabilim Dalı Başkanı

Bu tez, tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Dr. Öğr. Üyesi Cem Duran UZUN
Tez Danışmanı

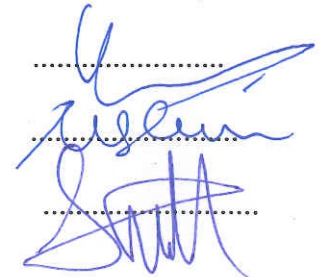
Tez sınav Tarihi : 03.07.2018

Tez Jüri Üyeleri :

Prof. Dr. Mehmet TURHAN (Çankaya Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi Nur ULUŞAHİN (Atılım Üniv.)

Dr. Öğr. Üyesi Cem Duran UZUN (Çankaya Üniv.)

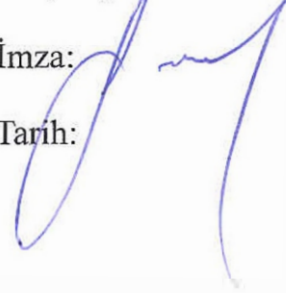
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

Adı, Soyadı: Gözde Uzun Ertekin

İmza:

Tarih:

ÖZET

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI

ERTEKİN UZUN, Gözde

Yüksek Lisans Tezi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kamu Hukuku Anabilim Dalı,

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Cem Duran UZUN

Mayıs, 2018

Adil yargılanma hakkı, hukuk düzeninin sağlanabilmesi açısından bireylerin haklarını korumayı amaçlayan en temel unsurlardan biridir. Demokratik hayatın bir gereği olarak bireysel hakların tesisi, uyuşmazlığın yargı eliyle çözümlenmesi ile sağlanmaktadır. Anayasayla teminat altına alınmış temel haklardan olan adil yargılanma hakkı kapsamında, bireylerin haklarının teminat altına alınması, ulusal ve uluslararası düzenlemeler ışığında günümüzdeki halini almıştır. Türk iç hukuk düzenlemelerinde, adil yargılanma hakkı konusunda genel olarak AİHS ve Anayasa'nın ortaya koymuş olduğu standartlara uyum konusunda özen gösterilmiştir. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarda da aynı hassasiyeti göstermektedir. Ancak esas sorun adil yargılanma hakkı kapsamında bulunan ilkelerin somut olaya uygulanmasında ortaya çıkmaktadır.

Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurularda adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair başlıca iddiaları şu şekilde saymak mümkündür. Mahkemeye erişim hakkının engellendiği, gerek medeni hak ve yükümlülükler ile ilgili davalarda, gerekse ceza alanında kendisine yöneltilen suç isnatları konusunda, kanun ile kurulmuş tarafsız ve bağımsız mahkeme tarafından davasının makul sürede, hakkaniyete uygun olarak yürütülmediği, hükmün açık oturumda açıklanmadığı, suçlamalardan önceden

bilgilendirilmediği, savunma hakkının tanınmadığı, masumiyet karinesinin ihlal edildiği en yaygın adil yargılanma hakkının ihlalleri kapsamında yer almaktadır.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının ülkemiz tarafından kabul edilmesi ile birlikte anayasal güvence altına alınmış olan adil yargılanma hakkının tanımlanması ve sınırlandırılmasına ilişkin ilgili kanun ve yönetmeliklerle çeşitli düzenlemeler yapılarak söz konusu ihlal kararlarının çıkmasının engellenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adil yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının unsurları, sınırları, tarihsel gelişimi, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunda adil yargılanma hakkı.

ABSTRACT

ON THE INDIVIDUAL APPLICATION OF THE CONSTITUTIONAL COURT THE RIGHT TO FAIR TREATMENT

ERTEKİN UZUN, Gözde

Postgraduate Thesis,

Institute of Social Sciences,
Department of Public Law,

Thesis Advisor: Associate Professor Cem Duran UZUN

May, 2018

The Right to a Fair Trial is one of the most fundamental elements which aims to protect the rights of the individual in terms of providing the legal order. The existence of individual rights as a requirement of democratic life is ensured by resolving the disputes by the judiciary. Within the scope of the Fair Trial, which is the one of fundamental rights guaranteed by the Constitution, the securing of the rights of individuals has been achieved through international and local regulations. In Turkish domestic law regulations, care has been taken to comply with the standards of the ECHR and the Constitution in general as regards the Right to a Fair Trial. The Constitutional Court also shows the same sensitivity in its decisions. However, the main problem arises when the principles that are included in the Right to Fair Trial are applied to the concrete case. The main reasons for individual applications to the Constitutional Court regarding violations of the Fair Trial Act can be listed as follows: obstruction of access to the court, the cases which is about both civil and criminal, is not carried out by an impartial and independent

court established by law, not being informed in advance of the charges, lack of recognition of the right of defense. In this respect, with the adoption of the right of individual application to the Constitutional Court by our country, it is aimed to prevent the emergence of such violation decisions by regulating relevant laws and regulations about the Right to a Fair Trial.

Key Words: Right to fair trial, fair trial concept, right to fair trial, on the way to individual application on the Constitutional Court, the limits of the right to fair trial, on the way to individual, application to the Constitutional Court.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmalarım süresince değerli yardım ve katkılarıyla beni bilgilendiren ve yönlendiren tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Cem Duran UZUN'a, arşivini kullandığım Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü Kütüphane çalışanlarına ve bu çalışmalar esnasında benden yardım ve desteklerini esirgemeyen tüm çalışma arkadaşlarıma, aileme, eşime ve meslektaşlarıma, teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN DİLEKÇE	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UNSURLARI

1. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı	4
1.1. Adalet Kavramı	6
1.2. Yargılama Kavramı	6
1.3. Hak Kavramı	8
1.4. İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Hakkı	10
2. Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Gelişimi	12
2.1. Genel Olarak	12
2.2. İlk ve Orta Çağdaki Gelişmeler	13
2.3. Aydınlanma Dönemi Gelişmeleri	17
2.3.1. Amerika'da Adil Yargılama Hakkının Gelişimi (Virginia Haklar Bildirgesi)	17
2.3.2. Fransa'da Adil Yargılama Hakkının Gelişimi (1789 Tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi ve 1791 Tarihli Fransa Anayasası)	18
2.3.3. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	19
2.3.4. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi	22
2.3.5. Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi	24
2.4. Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Gelişimi	25

2.4.1. Osmanlı Dönemi	25
2.4.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi	26

İKİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKINI UNSURLARI

1. Genel Olarak.....	30
2. Mahkemeye Erişim Hakkı.....	31
2.1. Mahkemeye Erişim Hakkının Kullanılması.....	32
2.2. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırları	33
2.3. Adli Yardım Talep Etme ve Avukat Tutma Hakkı.....	35
3. Yasayla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı ...	36
3.1. Yasayla Kurulmuş Mahkeme	36
3.2. Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme	37
4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı	39
4.1. Genel Olarak	39
4.2. Silahların Eşitliği.....	41
4.3. Hukuki Dinlenilme Hakkı.....	42
4.4. Susma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Yapmama Hakkı	44
4.5. Gerekçeli Karar Hakkı	45
4.6. Delil Kuralları	46
5. Makul Sürede Yargılanma Hakkı	47
5.1. Dava Konusunun Niteliği.....	49
5.2. Başvurucunun Tutumu	50
5.3. Yargılama Makamının Tutumu	50
6. Aleni Yargılanma İlkesi	51
7. Masumiyet Karinesi	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI

1. Adil Yargılanma Hakkının Bireysel Başvuru Yolu İle Korunması	56
1.1. Genel Olarak	56
1.2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Şartları	59

1.3. Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Sonucu Verebileceği Kararlar ..	59
2. Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı	61
2.1. Genel Olarak	61
2.2. Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkının Unsurları.....	63
2.2.1. Mahkemeye Erişim Hakkı	63
2.2.1.1. Genel Olarak	63
2.2.1.2. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırları	66
2.2.1.3. Adli Yardım Talep Etme ve Avukat Tutma Hakkı.....	69
2.2.2. Yasayla Kurulmuş Bağımsız Ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı	70
2.2.3. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı.....	72
2.2.3.1. Genel Olarak	72
2.2.3.2. Silahların Eşitliği	73
2.2.3.3. Hukuki Dinlenilme Hakkı.....	75
2.2.3.4. Susma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı	77
2.2.3.5. Gerekçeli Karar Hakkı	79
2.2.3.6. Delil Kuralları	81
2.2.4. Makul Sürede Yargılanma Hakkı	84
2.2.5. Aleni Yargılanma Hakkı	87
2.2.6. Masumiyet Karinesi	89
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98
EKLER.....	107
EK-1. ÖZGEÇMİŞ	107

GİRİŞ

Her insan, başka bir koşula bağlı olmaksızın sadece insan olduğu için doğuştan bir takım haklara sahiptir. İnsan hakları günümüzde insanlığın en temel değerlerinden birisi haline gelmiştir. İnsan hakları, her insanın saygı göstermesi gereken ve insanlığın ortak değerini oluşturan bir kavram olup, bu hakların korunması gerekliliği devletin temel görevi olmalıdır. Bu haklar, herkesin eşit ve insan olması sebebiyle sahip olduğu haklardır. Bu nedenle insan hakları diğer haklardan farklıdır ve diğer hukuk normlarının da üzerinde yer alır. Hukuk devletinde, hukukun amacı bireyi korumak, insanın haklarını sağlamak olmalıdır. İnsan hakları; insanın, insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşam sürdürmesi için vardır.

İnsan hakları devlete karşı ileri sürülen bir haktır. Devletin burada ikili bir durumu söz konusudur. Devlet, insan haklarını korumakla yükümlü taraf olmakla beraber, insan haklarını ihlal eden taraf olma özelliğini de taşımaktadır. Tarihsel süreç içerisinde geline nokta, insan hakları devletlerin iç işi olmaktan çıkmış ve uluslararası toplumun işi haline gelmiştir.

İnsan haklarının öncelikli ve ayrı düşünülemez unsuru olan adil yargılanma hakkının, temel haklar arasında yer alması ve bu hakkın kullanımına devletin saygı duyması, hukuk devleti ve demokrasi anlayışının ne derece yerleşmiş olduğunun bir göstergesidir. Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunda “İnsan hakları konusunda en çok ihlalin gerçekleştiği hak AİHS’nin 6. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkıdır. 2016 yılı itibarıyla Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru sayısı toplamı 132.949 olup bunlardan 122.643 adedi adil yargılanma hakkı ile ilgilidir.”¹ AİHS’nin 6. Maddesinin amacı adil bir yargılamanın olması, adaletin tecelli etmesi, yani hukukun üstünlüğünün var olmasıdır. Bu hak hem ceza hem de hukuk yargılamalarını kapsamaktadır.

¹ 23 Eylül 2012-31 Aralık 2017 Tarihleri Arası Bireysel Başvuru İstatistikleri (Çevrimiçi)
http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/istatistikler/pdf/31122017_istatistik_tr.pdf 14.09.2017

Adil yargılanma hakkının önemi tartışılmaz. Çünkü insan haklarının korunması ve diğer tüm hakların uygulanması, adil ve iyi işleyen bir yargı sistemine bağlıdır. “Adil yargılanma hakkının AİHS kapsamında en çok ihlal edilen ve en kapsamlı maddelerinden biri olması da AİHS’nin 6. maddesinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.”² Adil yargılanma hakkı önemi sebebiyle, devletlerin iç mevzuatlarına konu olmakla kalmamış, bunun beraberinde uluslararası bildirge, sözleşme ve anlaşmalarda da düzenlenmiştir.

Adil yargılanma hakkına ilişkin düzenlemeler, birçok ülkenin katılımı ile Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası metinlerde yerini almıştır. Bunun yanı sıra, bölgesel ve daha dar kapsamlı belirli ülkelerin uzlaşma sağladığı anlaşmalar da bulunmaktadır. Dolayısıyla adil yargılanma hakkına, hakkın önemi nedeni ile taraf olunan uluslararası sözleşmelerden doğan sorumluluk ve yükümlülüklerin yerine getirilmesini teminen ülkemizde de, hem anayasal hem de yasal düzenlemelerle yer verilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu hakkın ihlal edildiğine dair yapılan bireysel başvurular Anayasa Mahkemesi tarafından, uluslararası sözleşmeler ışığında ve iç hukuk normları ile birlikte değerlendirilerek hükme bağlanmaktadır. İşte bu tezde Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru yolunda adil yargılanma hakkı konusunda verdiği içtihatlar ele alınacaktır.

Birinci bölümde, adil yargılanma hakkının tanımı üzerinde durulacak, genel olarak tarihsel gelişimi incelenecek, bahse konu hakkın Demokratik Batı toplumlarında ve uluslararası belgelerde nasıl ve ne şekilde yer aldığı, ayrıca tarihsel gelişim içinde söz konusu hak ve özgürlüğün tanınmasına neden ihtiyaç duyulduğu, ülkelerin iç hukuklarında konuya ilişkin nasıl düzenlemeler getirdiği incelenecek, hem ceza hem medeni hukuk davaları için adil yargılanma hakkının unsurları, hakkın ne şekilde kullanılacağı ve hangi şekillerde sınırlanabileceği üzerinde durulacaktır.

İkinci bölümde ise, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yolu ve inceleme sonucu verilebilecek kararlar ve genel itibariyle Türk hukukunda adil yargılanma hakkı yer alacak, adil yargılanma hakkının Anayasamızda, yasalarımızda

² Hüseyin Turan, “Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ndeki Yeri Ve Önemi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.84, 2009, s. 214-217.

nasıl tanımlandığı, hakkın iç hukukumuzda nasıl yansıdığı, unsurları, söz konusu hakka dair sınırlamaların Anayasa ve yasalarımızda nasıl ve ne şekilde yer aldığı belirtilecek ve özellikle 1982 Anayasası kapsamında, söz konusu hakkın tanımlanması, sınırlandırılması, unsurları, Anayasa Mahkemesi kararları'nda bahse konu hakkın ne şekilde ele alındığı açıklanacaktır. Bununla birlikte, adil yargılanma hakkının ihlaline ilişkin yapılan bireysel başvuru kararlarına dair örneklerle, yine bu çerçevede AİHM kararlarına da yer verilecektir.

Sonuç kısmında ise, adil yargılanma hakkına ilişkin çıkarımlarda bulunulup, Anayasa Mahkemesi kararları ışığında ülkemiz uygulamalarına dair genel değerlendirmeler yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UNSURLARI

1. Adil Yargılanma Hakkı Kavramı

Temel insan haklarından birisi olan adil yargılanma hakkı, “imkanlar ölçüsünde gerçekleri yansıtabilmesi için, uyuşmazlığın tarafları arasında fiili ve hukuki bir fark gözetmeksizin iddia ve savunmaların eşit ölçülerde ve karşılıklı olarak yapıldığı dürüst bir yargılama olarak tanımlanabilir.”³ Bu hak genel hatları ile AIHS’nin 6. maddesi ile düzenlenmiş ve güvence altına alınmıştır.

AIHS'nin Madde 6- 1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır.

3. Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:

a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

³ Süheyl Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s. 41

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;

c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;

d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;

e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.

Şeklinde düzenlenmiştir.

AIHS'nin 6. maddesinin amacı adil bir yargılamanın olması, adaletin tecelli etmesi kısaca hukukun üstünlüğüdür. Maddenin birinci fıkrası hem ceza hem hukuk yargılamalarını kapsamaktadır. İki ve üçüncü fıkraları ise sadece ceza yargılamalarına ilişkindir. AIHM bu madde kapsamında yargılamanın bütünü bitmeden inceleme yapmaz, dolayısıyla adil yargılanma hakkı bütün yargılama sürecine ilişkindir. Bu hakkın içerdiği güvenceler yargılamanın ilk derece mahkemelerinde, istinaf veya temyiz aşamalarında geçerli olduğu kadar, Anayasa Mahkemesinin ilk derece mahkemesinin kararlarını esastan etkilemesi halinde burada da geçerli olacaktır. Bununla birlikte, her türlü yargılamada, yargılama sürecinin belirli bir noktasında ihlal edilen bir güvence, yargılamanın daha sonraki aşamalarında bir üst mahkeme tarafından telafi edilmişse veya telafi edilmesi imkanı verilmişse AIHS'ne ya da Anayasa'ya aykırılıktan söz edilemeyecektir.⁴

Adil yargılanma hakkı, hareket noktası olarak yargılamayı kabul etmekte ve yargılamanın adil olması ve adaletin tecelli etmesi için gerekli şartların sağlanmasını

⁴ Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 209

amaçlamaktadır. Aşağıda adil yargılanma hakkı kavramının merkezinde yer alan “adalet”, “yargılama” ve “hak” unsurları açıklanmaya çalışılacaktır.⁵

1.1. Adalet Kavramı

“Etimolojik köken olarak arap dilindeki “adi” sözcüğünden dilimize geçmiş olan adalet kavramı diğer yabancı dillerdeki karşılıklarının da belirtildiği gibi hak, hukuk ve haklılıkla sıkı sıkıya bağlanmış, iç içe kenetlenmiş bir kavramdır.”⁶

Sözlükte adalet kavramı ise “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması” şeklinde ifade edilmiştir. Bu tanıma göre genel olarak kanunlara uygun olan her şey adildir diye düşünülebilir. Tabi hukuk anlayışına göre de kanunlar adil olmak zorundadır. Buna göre hukukun geçerliliğini kuran şey adalettir. Bu kapsamda hukuki bir işlemin, geçerli olabilmesi ve sonuç doğurabilmesi için adaletin gereklerine uygun olması gerekmektedir.⁷

Hukukun başlıca amaçlarından biri adaletin gerçekleştirilmesidir. Bireylerin haklarına sahip olmaları, topluma ve başkalarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve suç işledikleri zaman hak ettikleri cezalarını çekmeleri genel anlamda adaletin bir kuralıdır. Adalet kişilerin hak, özgürlük ve yararına olanı güvence altına almaktadır.

Hukukun, kanunlardan daha üstün olduğu çok açıktır. Adalet ise kanunların ruhu, özü, amacı ve varlık nedenidir. Adaletten yoksun bir kanun düşünülemez.

1.2. Yargılama Kavramı

Yargılama kavramının tanımı ile ilgili doktrinde bir çok görüş bulunmaktadır. Bu kapsamda “en kısa tanımı ile yargılama, muhakeme” demektir. Yani, uyuşmazlıkları çözmek ve böylece hakkın ne olduğunu belirlemektir.⁸ Yapılan bir başka tanıma göre de; yargılama, bir hukuksal uyuşmazlığı çözmek üzere yargı

⁵ Mahmut Aksoy, *Adil Yargılanma Hakkı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2013, s. 5.

⁶ Anıl Çeçen, *Adalet Kavramı*, 4. Bs., Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 21.

⁷ Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2015, s. 388-389.

⁸ Şeref Gözübüyük, *Yönetim Hukuku*, 19. Bs., Ankara, Turhan Kitabevi, 2004, s. 7.

organlarının yaptıkları faaliyet yüzünden oluşan hukuksal ilişkilerin öznelere tarafından yapılan işlemlere verilen addır.⁹ Yine, yapılan diğer bir tanıma göre de; yargılama, yargı organlarında girişilen, özellikle yargı organlarıncı yapılan usul işlemlerinin bütünüdür.¹⁰

Türkçedeki “yargı” kelimesi “yarmak” mastarından türemektedir. Buna göre “yargı fonksiyonu” kavramını da “hukuki uyuşmazlıkları yarma fonksiyonu” olarak tanımlamak mümkündür. Yarmak sözcüğünün sözlükteki karşılığı “uzunlamasına bölüp ayırmak” tır. Gözler’e göre ise bu tanım yetersiz kalmakta ve yarmak fiilini “bir şeyi kesici veya yarıcı bir aletle kesin bir şekilde ikiye ayırmak” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanıma göre yargılama faaliyeti sonucunda verilen hüküm hukuki uyuşmazlığı yarmakta yani kesin olarak çözümlemektedir.¹¹

Fonksiyonel anlamda yargıdan bahsederken yargılama kelimesinin kullanılmaktadır. Yargılama kelimesindeki “-lama” eki bir fonksiyonu yani faaliyeti ifade etmektedir.¹² Yargılama, mahkemelerin yargı görevini yerine getirirken toplum içindeki bireylerin kendi aralarında meydana gelen uyuşmazlıkların ya da kişilerle kamu görevini yerine getiren devlet organları arasında ya da idare organlarının kendi arasında meydana gelen uyuşmazlıkların ilgili kanunlarda gösterilen usul hükümleri dikkate alınarak ilgili kanunlar çerçevesinde çözümlenmesidir. Yargılama yetkisi toplum tarafından devlete verilmiştir. Buna göre devlet, yargılama yetkisini adil ve kamu yararı amacı çerçevesinde tek taraflı olarak kendisi belirler. Bu şu anlama gelmektedir devletin tanıdığı mahkemeler dışında başka bir mahkeme olamaz.

Bağımsız ve tarafsız mahkemeler aracılığıyla toplumsal düzen ve dengeyi sağlamayı amaçlayan yargılamalarda esas olan, mahkemelerin mevzuatta yer alan kanun hükümlerine göre karar almasıdır. Eğer kanun hükümlerinde bir düzenleme mevcut değilse yönetmelik ve diğer kanuni düzenlemeler hükme esas alınmalı, düzenlemenin olmadığı durumlarda ise hâkim, takdir yetkisini kullanmak suretiyle anlaşmazlıkları çözümlemelidir.

⁹ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 5. Bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 875.

¹⁰ Necip Bilge, *Medeni Yargılama Hukuku Dersleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1965, s. 7.

¹¹ Gözler, a.g.e., s. 427-428.

¹² A.e., s. 428.

Adli yargı kolunun özel hukuk alanındaki uyuşmazlıklarında hukuk mahkemeleri, ceza hukuku alanındaki uyuşmazlıklarında ise ceza mahkemeleri görevlidir. Birey ile devlet idaresi veya iki devlet idaresi arasında idare hukukundan kaynaklı uyuşmazlıklarda idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri görevlidir.

Yasama ve yürütme gibi yargı faaliyeti de Anayasa tarafından bir yetki olarak düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 9. Maddesinde “Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.” hükmü yer almaktadır. Yargı faaliyeti, hukuk düzeninin sağlanabilmesi için bireylerin haklarını korumayı amaçlamaktadır. Bu sebeple çağın ve hukukun ihtiyaçlarına, uluslararası ve mevcut düzenlemelerin de uyum sağlaması gerekmektedir. Hukuk düzeni günün gereklerinin ötesine geçerek, ileride oluşabilecek durumlara uygun bir şekilde düzenleme yapmak durumundadır. Demokratik hayatın bir gereği olarak bireysel hakların tesisi, uyuşmazlığın yargı eliyle çözülmesi ile sağlanmaktadır.

1.3. Hak Kavramı

Hak kavramını, “*hukuken korunan ve yararlanılması hak sahibinin iradesine bırakılan menfaatler, hukukun kişilere tanıdığı yetki, ya da devlet ve toplumun hukuk düzeni aracılığı ile ve yasalarla güvence altına alınmış bulunduğu bir durum şeklinde tanımlamak mümkündür.*”¹³ Hak sahibi olmak, bir şey yapmaya yetkili olmak ya da bir şeyi talep etmek demektir. Hak; sahibine bir şeyi yapabilme yetkisi verirken, başkalarına bu yetkinin kullanılmasına engel olmama, saygı gösterme yükümlülüğü de getirir.¹⁴

“*Herkesin haklarının olduğu düşünüldüğünde, esasen her hakkın kullanılması durumunda hukuken birinin lehine, diğerinin veya diğerlerinin aleyhine sonuçlar doğurabileceği de ortaya çıkmaktadır. Hukuki güvenceye bağlanmış bir hakkın kural olarak ihlal edilmemesi esastır.*”¹⁵ Bu nedenle ortaya çıkabilecek

¹³ Dr. Mesut Aydın, “Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hak Arama Özgürlüğü,” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.61, No:3, 2006, s. 2.

¹⁴ Prof. Dr. Oktay Uygun, *Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2011, s. 4.

¹⁵ Aydın, a.g.e., s. 2.

menfaat çatışmalarının önüne geçebilmek için bir hakkın kullanılmasının hangi halde hukuk düzenince korunacağına dair esaslar belirlenmelidir.

Bireylerin haklarının korunması kapsamında oluşturulan hukuk düzeni, bireylerin gerek birbirlerine karşı, gerekse devlete ve diğer kurumlara karşı ileri sürdüğü haklarını korumayı ve bu haklardan istifade etmesini sağlamayı hedeflemektedir.

Bireylerin hakkının hukuk düzenince korunması esastır. Bu açıdan hak sahibinin hakkı ihlal edildiğinde, hakkın devlet eliyle korunması ilkesi benimsenmiş olup, hak sahibi hakkını devletin yargı organları önünde dava açarak ve bu organların zorlamasıyla elde edebilmektedir. Bireylerin kendi hakkını doğrudan doğruya meşru olmayan yollarla korunmasına müsaade edilmemiştir. Ancak kanunda açıkça düzenlenen çok istisnai hallerde buna müsaade edilmiştir.

Anayasamızda bireylerin sosyal, ekonomik ve siyasi olmak üzere bir takım hak ve hürriyetleri teminat altına alınmıştır. Adil yargılanma hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, kişi hürriyeti ve güvenliği, eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi, seçme seçilme siyasi faaliyetlerde bulunma hakkı bunlardan bazılarıdır.

1982 Anayasası'nın ikinci kısmında düzenlenen temel hak ve özgürlükler, bireylerin haklarının en önemli güvencesi olarak Anayasa'da yer almaktadır. Buna göre herkes kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptirler. Temel hak ve hürriyetler ancak Anayasa'da sayılan sebeplerle ve kanunla sınırlanabilmektedir.

Temel hak ve hürriyetlerin Anayasa çerçevesinde korunması mahkemeler aracılığıyla sağlanmaktadır. Temel hak ve hürriyetlerin korunmasında mahkemelerin bağımsızlığı, yargıçların tarafsızlığı, eşitlik ilkesi ve tabii hakim ilkesi önemli olduğu gibi yargılamaların adil olması için hakkaniyete uygun yargılama yapılması, yargılamaların makul sürede bitirilmesi, aleniyet ilkesi ve masumiyet karinesi gibi adil yargılanma hakkının ilkeleri de temel hak ve hürriyetlerin korunmasında temel noktalardır.

Bu açıklamalar ışığında adil yargılanma hakkı kavramının içinde yer alan adalet, yargılama ve hak unsurlarının temelinde varılan sonuç adil yargılanma hakkı

bakımından yargılama sürecinin sonunda adil bir karar verilip verilmediği değil, adil bir karar verilebilmesi için gerekli koşulların sağlanıp sağlanmadığıdır. Dolayısıyla adil yargılanma hakkı bireylerin haklarının korunmasında ve adaletin tecelli etmesinde yargılamanın adil olmasını amaçlamaktadır.

1.4. İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Hakkı

İnsan hakları kavramı, en temel ve yaygın haliyle “*insanın insan olmaktan kaynaklanan hakları*” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶ Bir başka açıdan insan hakkı, “*hangi ulusal, etnik, dini, zümrevi veya mesleki topluluktan olursa olsun, her kişinin yalnızca insan olmak itibarıyla sahip bulunduğu değeri korumaya dönük eylem potansiyelinin başkalarınca tanınmasını ve her çeşit dış müdahaleye karşı korunmasını gerektiren en üstün ahlaki iddia veya taleptir*”¹⁷ şeklinde tanımlanmaktadır.

İnsan haklarının temelinde yer alan “insan” unsurunun bir sonucu olarak bu haklar tüm insanlar için geçerli olan kabullere dayanmakta ve tüm insanlara uygulanabilmektedir. Bu nedenle evrensel ölçekte tanımlanmakta ve uluslararası düzenlemelere konu olmaktadır. İnsan hakları, toplumlardan ve devletlerden önce de var olduğu için, toplumsal ya da siyasal düzenin eseri olarak kabul edilemez. Aksine, insan hakları toplumsal ve siyasal yapıya meşruluk kazandırır. İnsan hakları evrensel olup, zamana ve yere bağlı değildir. İnsanın, nerede yaşarsa yaşasın hangi devletin vatandaşı olursa olsun hiçbir ayırım gözetilmeksizin korunması gerekmektedir. Bunun için de güçlü bir uluslararası hukuka ihtiyaç vardır.¹⁸

İnsan hakları olanı değil olması gerekeni gösterir. Bir ülkede insan haklarının uygulanmaması, bu hakların o ülkenin insanları için temel bir zorunluluk olduğu gerçeğini değiştirmez. Kişinin insan olmaktan kaynaklanan özelliklerini ortaya koyabilmesi ve geliştirebilmesi bu hakları kullanmakla mümkün olur. Bu bakımdan

¹⁶ Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları-1-(Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)*, Ankara, AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995, s. 1.

¹⁷ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, 4.bs., Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001, s. 134.

¹⁸ İsmail Rüştü Cirit, “İnsan Hakları Seminerleri 2015-2016,” **Yargıtay Başkanlığı İnsan Hakları Komisyonu**, 2016, s. 14.

insan hak ve hürriyetleri; dini inanç, felsefi düşünce ve dünya görüşünün bir yansıması ve sonucu olarak değişen ve gelişen bir nitelik taşımaktadır.¹⁹

İnsan hakları kavramı özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası siyasetin en hararetli tartışma konularından birisi olmuştur. Batılı ülkelerin önderliğinde yapılan tartışmalar, salt akademik veya siyasi gündemin belirleyicisi olmaktan ziyade, Birleşmiş Milletlerin küresel, Amerika ve Avrupa'nın ise bölgesel ölçekli örgütlenmeleri, batılı devletlerin diğer devletler ile ilişkilerindeki temel anlayış haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi insan hakları alanındaki temel, kurucu bir metni, Amerika ve Avrupa'da kabul edilen uluslararası insan hakları sözleşmeleri izlemiş ve bölgesel insan hakları denetim mekanizmaları oluşturulmuştur. Nitekim Türkiye'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tarafı olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisini kabul etmiştir.²⁰

Türkiye Cumhuriyeti Devleti insan hak ve özgürlükleri alanındaki evrensel değerlere bağlılığını çeşitli antlaşma ve sözleşmelerle dünyaya ilan etmiştir. Bu çerçevede, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine 1954 yılında taraf olmuş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını 1987'de, zorunlu yargılama yetkisini de 1990 yılında kabul etmiştir. 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesinde yapılan değişiklikle de, başta AİHS olmak üzere, Türkiye'nin taraf olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası sözleşmelere, kanunların üzerinde bir değer verilmiştir.

İnsan haklarının korunmasında adil yargılanma hakkının önemi tartışılmaz. Çünkü diğer tüm hakların uygulanması, düzgün ve iyi işleyen adalet sistemine bağlıdır. Bu nedenle uluslararası metinlerde ve Anayasa'da adil yargılanma hakkı güvence altına alınmaktadır.

¹⁹ İsmail Kılıçoğlu, "İnsan ve Özgürlük Üstüne Bir Deneme," **Yeni Türkiye**, C.IV, No:22, s.692.

²⁰ Prof. Dr. Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 34-35.

2. Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Gelişimi

2.1. Genel Olarak

Doğal hukuk anlayışından kaynaklanan insan hakları, aydınlanma çağıyla birlikte oldukça güçlü bir şekilde ifade edilmeye başlanmış ve insanın doğasından kaynaklandığı kabul edilen bir haklar bütünü ortaya çıkmıştır. İnsan hakları, insanın onurlu bir yaşam sürmesi için var olmuştur. İnsan hakları kavramının bu niteliği, onu diğer siyasi, ekonomik ya da ahlaki taleplerden öncelikli ve evrensel kılmaktadır.²¹

Adil yargılanma hakkı, insanlık tarihi boyunca bireylerin temel hak ve hürriyetlerini koruma altına alabilmesi için son derece önem arz etmektedir. Bu bağlamda sadece yaşadığımız çağda değil, eski çağlarda da adil yargılanma hakkının metinlerde düzenlendiği görülmektedir.²²

İlk olarak 1215 yılında İngiltere’de Kral ile toprak sahibi soylular arasında imzalanan Magna Carta Libertatum’da, “*Adalet, satılamaz, geciktirilemez; hiçbir özgür yurttaş, ondan yoksun bırakılamaz.*” şeklinde yer alan ifade, adil yargılanma hakkının başlangıcı olarak nitelendirilebilir. Dünya coğrafyasının özellikle İngiliz Hukukunun etkili olduğu yörelerinde insan hakları belgelerinin öncüsü olarak kabul edilen Magna Carta Libertatum’dan başka, insan hakları düşüncesinin gelişmesi bakımından önemli sayılan iki belge daha vardır.²³ Bunlar, 1628 yılında Parlamento’nun Kral’a sunduğu Petition of Rights ile 1689 yılında Parlamento’nun kabul ettiği Bill of Rights’dır. Bu belgelerin ilkinde, keyfi tutuklamalara son verilmesi yani Habeas Corpus güvencesi Kral’dan talep edilmiştir. Buna göre, insanlar yargıç önüne çıkarılmaksızın uzun süre kişi özgürlüğünden yoksun bırakılamaz. İkinci belgede ise, suçluluğun ancak mahkeme kararıyla saptanması halinde ceza verilebilmesi, zalimce ve alışılmışın dışında cezalar verilmemesi gibi ilkeleri düzenlenmiştir.

²¹ Gülnur Erdoğan, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2011, s. 8.

²² İlyas Doğan, *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*, Ankara, Astana Yayınları, 2013, s. 442.

²³ Rona Aybay, *İnsan Hakları Hukuku*, 2. bs., İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 30.

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin, 7 ila 9. maddeleri arasında günümüzde insan hakları hukukunun evrensel kuralları sayılan suçların ve cezaların kanuniliği, ceza yasalarının önceye etkili olmaması, masumiyet karinesi, tutukluluğun istisnai olması gibi ilkelere yer verilmiştir.²⁴

2.2. İlk ve Orta Çağdaki Gelişmeler

İnsan hakları konusundaki düşünceler, insanların siyasi iktidarlara karşı mutlaka korunması gerektiğinin anlaşıldığı, insanların siyasi iktidarlar karşısında dokunulmaz ve devredilmez birtakım haklara sahip olduklarının belirtildiği ilk çağlara kadar uzanmaktadır. İnsan hakları düşüncesinin ilk ortaya çıkışı Antik Yunan'a kadar uzanır. Antik Yunan'da vatandaşlara seçme ve seçilme hakkı gibi bir takım siyasi haklar tanınmıştır. Ancak “*Vatandaşlar kanun önünde eşittirler ancak bu eşitlik köle olmayan kişiler arasında söz konusuydu.*”²⁵ şeklinde ki düzenlemeye yer verilmesi bu dönemde insan haklarından söz etmenin pek mümkün olmadığına işaret etmektedir.

Eski Roma'da ise suçlar ve cezalar kesin bir şekilde tespit edilmiş değildi. Ayrıca ceza davalarına bakma hakkına sahip olan hakim ve mahkemelerin yetkileri de kesin ve net bir şekilde belirlenmemişti. Yargılamayı yapan hakim sanık hakkında eğer beraat kararı verirse dava kapanmış olurdu. Karar mahkumiyet ve verilen ceza da idam ise mahkum, davanın yeniden görülmesi talebi ile, bu konudan yetkili olan halk komitelerine başvururdu. Roma'da halk komitelerinden biri tarafından tasdik edilmedikçe hiçbir vatandaşa ağır bir ceza uygulanamazdı.²⁶

İnsan, tarih boyunca birey olarak kendisi için hep en iyi olanı aramış ve bu yönde de devlet ile insan arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinin kaynakları olarak birçok teori ortaya atmıştır. Söz konusu teoriler, bugünkü insan hakları sözleşmeleri ile oluşan ulusalüstü hukuk için de ilham kaynağı olmuştur. Geçmişten günümüze

²⁴ A.e., s. 37.

²⁵ İlhan Lüthem, “Ferdin Milletlerarası Himayesi,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. IX, No: 1-2, 1952, s. 71.

²⁶ Sadri Maksudi Arsal, *Umumi Hukuk Tarihi*, Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, 1948, s. 267.

değin adil yargılanma hakkının varlığına da işaret eden bu teori ve hukuki metinler ulusal ve ulusalüstü belgelerde ifadesini bulmuştur.²⁷

Bu çağda siyasi iktidarın yetkilerini kısıtlayan ve kişi hürriyetlerinin sınırlarını genişleten insan hakları alanında ilk adım olarak görülen ilk önemli belgenin İngiltere de ortaya çıktığını görmekteyiz. 1215 tarihinde kabul edilen Magna Charta Libertatum halka belli özgürlükler tanıyan bir belge olmaktan çok, dönemin siyasal iktidarını sınırlayan bir belge sayılmaktadır. Bu belgeden sonra sırasıyla Petition Of Rights, 1679 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 tarihli Bill Of Rights, ve 1701 tarihli Act Of Settlement'le hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişlediği görülmektedir.²⁸

Bu belgelerin ortak noktası, kişi hak ve özgürlüklerinin etkili bir biçimde güvence altına alınmasıdır.²⁹

Yaygın bir inanış olarak İnsan Haklarını düzenleyen metinlerin başlangıcı olarak kabul edilen Magna Carta Libertatum'un adil yargılanma hakkı açısından önemli olan yargılamaya ilişkin hükümleri şöyledir:

“Bölüm 20: Kontlar ve baronlar, ancak kendi eşitleri tarafından verilen ve suçlarına orantılı olan para cezalarına çarptırılacaklardır,

Bölüm 24: Krallık yargıçları gördükleri davalara, hiçbir şerif, adli memur, memur ya da bir başka memurumuz bakamayacaktır,

Bölüm 38: İleride hiçbir memur, bu amaç için inandırıcı tanıklar bulunmadıkça, sadece kendi açıklamasına dayanak mahkeme önüne çıkmayacaktır,

Bölüm 40: Hakkı ya da adaleti hiç kimseye satmayacak, kimse için reddetmeyecek ya da geciktirmeyeceğiz,

*Bölüm 45: Yargıç, bölge amirleri, şerif ve diğer memurları, ülkenin yasalarını bilen ve bu yasalara tümüyle uyacak kişiler arasından atayacağız,”*³⁰

²⁷ Adem Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı, (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku)*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2007, s. 6.

²⁸ Münici Kapani, *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1993, s. 41-42.

²⁹ İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 1993, s. 285.

³⁰ A.e., s. 13-14.

Metinden anlaşılacağı üzere Magna Carta Libertatum, feodal sınıf bakımından özel bir yargılama getirirken, sıradan vatandaşlar memleketin kanunlarına göre yargılanma hakkını elde etmiştir. Adil yargılanma adına bir adım olarak değerlendirilebilecek olan Bölüm 24 “*yargıcın bakması gereken anlaşmazlıklarına başka kimse bakamayacaktır*”³¹ demektir.

İngiltere'de 1215 yılında Baronlar ve kilise yetkilileriyle Kral Yurtsuz John arasında akdedilen Magna Carta Libertatum, hemen arkasından onu imzalayan Kral tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmış, sonraları da birçok defa amacından saptırılmıştır.³²

Toplumsal yaşam düzeninde adalete yönelme, zaman ve yer bakımından değişik değer yargıları şeklinde ortaya çıkmıştır. Ancak; içinde bulunduğumuz çağda nitelik ve yoğunluk bakımından giderek derinleşen demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, adalet, inanç ve değerinin güncelleşmesi ve somutlaşmasını sağlamıştır.³³

1525 yıllarında demokrasi ve toprak reformu talep eden Alman köylülerinin yazdığı ve tarihte köylülerin mektupları ya da istemde bulundukları program olarak geçen, toplam 12 belge içeren belgede yargılama ve cezalandırılma ile ilgili talepler içeren 9. madde şu şekildedir: “...Bugün bize artık mevcut şartlara dayanılarak ceza verilmemektedir. Ama cezalandırılmamızın sebebi, kimi zaman bize duyulan nefret, kimi zaman da bazı insanların korunması ve bu korunmadan cesaret almalarıdır. Bundan böyle, bize ceza verilirken otoritelerin himayesi olmaktan değil, yazılı yasalara dayanmaktan ve koşulları göz önünde tutmaktan hareket edileceğini tahmin ediyoruz”³⁴ Burada metinden de anlaşılacağı üzere, metin yazarları kendilerine ceza verilirken yalnızca yasalara dayalı olarak hareket edileceği tahmin ve temennisinde bulunmaktadır.

İngiltere'de hak ve özgürlükler alanında, 07/06/1628 tarihli Petition of Rights (Haklar Dilekçesi) adlı belge yayımlanmış ve bu belgede “Hiç kimse bağlı olduğu

³¹ Akıllıoğlu, a.g.e., s.122

³² Tahsin Erdiç, *Batı Demokrasilerde Klasik Kamu Özgürlüklerinin Gelişmesi Alanında Görülen Sapmalar, Tarihi Açısından İnsan Hakları İhlalleri*, İstanbul, Alkım Yayınları, 1998, s. 4.

³³ Çetin Aşçıoğlu, “Adil Yargılanma Hakkı, Sanık Hakları ve İnfaz,” **Yeni Türkiye İnsan Hakları Özel Sayısı**, C.II, 1998, s. 925.

³⁴ Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusal üstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul, Beta Yayınları, 1997, s. 15-16.

hakimin ülke yasalarına uygun bir kararı bulunmadıkça, mal ve can güvenliğinden yoksun bırakılmayacak, yasal bir hüküm olmadan, kişiler tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mallarına el konulmayacak ve miras haklarından mahrum bırakılmayacak”³⁵ denilmek suretiyle adil bir yargılama talebi dile getirilmiştir.

Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunmasına yönelik hükümler içeren toplam XXI maddelik³⁶ 26/05/1679 tarihli Habeas Corpus Act yargılamaya ilişkin hükümleri ile insan hakları hukukunun en önemli belgelerinden sayılabilir. Çünkü, bu belge ile kişi özgürlüğü ve güvenliğinin bir mahkeme kararı olmadan ihlali halinde, söz konusu ihlali yapanların cezalandırılacağı sert bir dille ihtar edilmekte idi. Sanığın vakit geçirmeksizin mahkeme önüne çıkarılmasını bildirmesi bakımından ilk sayılabilecek bir metindir. Ayrıca “*sanığın tutuklu olduğu durumlarda ise yargılamanın çok kısa bir süre içinde sonuçlandırılması ilkesi kabul edilmiştir.*”³⁷

19/12/1689 tarihli Haklar Bildirisi isimli belgede adil yargılanma hakkı ile ilgili olan bölüm genelde bütün İngiliz belgelerinde kendini bulan “*kişilerin yargılanması halinde, yargılamayı yapacak olanların yargılananla eşit statüde olmasıdır.*”³⁸ Tunaya'ya göre, bu husus, İngiliz Belgelerinin doğal gelişim gösteren karakterlerinden kaynaklanmaktadır. Tunaya; İngiliz belgelerindeki bu özelliği “*İngiliz hürriyetleri birbiri üzerine eklenerek gelişmişlerdir ve İngiltere tarihinin doğal ürünleridir*”³⁹ şeklinde ifade etmektedir. İngiliz belgeleri genel olarak, kralın yetkilerini sınırlandırmak isteyen feodal aristokrasi ve burjuvazinin taleplerini yansıtmaktadır. Bu sebeple, kralın gücü karşısında söz konusu kesimlerin ana güvencesi, kendi sınıflarından olan hakimlerin olması idi.

1696 yılında Kral William III. döneminde çıkartılan İhanet Suçu Yargılaması kanununa göre, ihanet suçlaması yöneltilen bireylerin dahi eşit ve adil savunma hakkına sahip olmalarına önem verilmiştir. Bu kapsamda bireyler hakkında suç

³⁵ Mehmet Akad, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul, Filiz Yayınevi, 1997, s. 148.

³⁶ Gemalmaz, a.g.e., s. 40.

³⁷ Akad, a.g.e., s. 148.

³⁸ Gemalmaz, a.g.e., s. 41.

³⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1980, s. 190.

isnadı içeren iddianamelerin, yargılamalarından en az 5 gün önce bireylere tebliği hususu düzenlenmiştir.⁴⁰

1701 tarihli Tac-ı Tevarüs Kanunu, bağımsız bir yargı ile ilgili olarak getirdiği düzenleme açısından önem arz etmektedir. Belgelerdeki “*yargıçların belirli maaş ile hukuka uygun davrandıkları sürece görevden azledilemeyecekleri ve görevden azletmenin sadece Parlamento’nun her iki kanadına yönelen istem üzerine Kral tarafından yapılabileceği*”⁴¹ şeklindeki düzenleme ile adil yargılanma hakkının unsurlarından olan yargı bağımsızlığı ilkesinin öneminin ortaya çıkışı olarak değerlendirilmektedir.

2.3. Aydınlanma Dönemi Gelişmeleri

2.3.1. Amerika'da Adil Yargılama Hakkının Gelişimi (Virginia Haklar Bildirgesi)

Amerika'da adil yargılama hakkı ile ilgili olarak ortaya çıkan ilk gelişme 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Haklar Bildirgesidir. Bu bildirmede, yargılama alanında önemli kararlar alınmıştır. Bu dönemde açılan bir davada tarafların iddia ve savunma haklarını kullanmaları, delil gösterebilmeleri, tarafsız bir jüri önünde yargılamanın süratle yapılması güvenceleri tüm vatandaşlara tanınmıştır. Bir ay sonra ise, 4 Temmuz 1776'da Amerika'da bulunan 13 İngiliz Kolonisi İngiltere'den ayrıldıklarını bildirerek Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni ilan etmişlerdir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde, tüm vatandaşların doğuştan eşit oldukları ilan edilmiştir. Ancak bu Bildirge'de genel olarak kişi hak ve özgürlükler bir liste halinde tek tek sayılmamıştır.⁴²

Virginia Haklar Bildirgesi adil yargılanma hakkını kayıt altına alan ilk belgelerden biri olarak gösterilebilir. Bu bildirmeye göre “*Herkesin ceza davalarında suçlamayı öğrenmek, tanıklık yapılmasını istemek, çapraz sorgulama yaptırmak, jüri*

⁴⁰ Gemalmaz, a.g.e., s. 42.

⁴¹ A.e, s. s. 42.

⁴² Kapani, a.g.e., s. 44.

önünde davanın ivedi biçimde sonuçlandırılmasını istemek hakkı vardır. Ayrıca kimse kendi aleyhine tanıklığa zorlanamaz.”⁴³

2.3.2. Fransa'da Adil Yargılama Hakkının Gelişimi (1789 Tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi ve 1791 Tarihli Fransa Anayasası)

Fransa'da halk; ‘soylular, din adamları ve üçüncü sınıf (tiers)’ olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştı. Üçüncü sınıf; tüccarlar, bankerler, esnaflar, zanaatkarlar, köylüler ve yoksullardan oluşmaktaydı. Soylular ve din adamları karşısında horlandıklarına inanan bu sınıf, 300 hukukçunun da desteğini alarak bir meclis kurdular ve yeni bir anayasanın çalışmalarına başladılar. Kral ve soylular, oluşturulan bu yeni meclisi dağıtmak amacıyla Paris’e askeri birlik gönderdiler. Ancak halkın, oluşturulan bu yeni meclise sahip çıkmasıyla birlikte iç savaş çıkmış ve Kral ile soylular geri adım atmak zorunda kalmışlardır. Sonuçta 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi 26 Ağustos 1789’ da ilan edilmiştir. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin özgürlük anlayışı; Başkalarına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmek olarak tanımlanmıştır. Bildiride; özgürlük, güvenlik, mülkiyet, baskıya karşı direnme, halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, yasa önünde tüm vatandaşların eşitliği gibi insan hakları belirlenmiştir.⁴⁴

Bildirgenin 7, 8 ve 9. maddeleri de adil yargılanma hakkı ile ilgili sayılabilecek hükümler içermektedir. Söz konusu maddeler şu şekildedir:

“Madde 7; Hiç kimse, kanunun belirlediği haller ve emrettiği şekiller dışında itham edilemez, tutulamaz ve tutuklanamaz. Keyfi emirlerin verilmesini isteyen, bu çeşit emirleri veren, yerine getiren ya da getirtenlerin cezalandırılması gerekir. Ancak kanun gereğince çağrılan ya da yakalanan her yurttaş derhal itaat etmelidir; direnirse suçlu olur.

Madde 8; Kanun, ancak sıkı ve aşıkâr biçimde zorunlu olan cezalar koymalıdır. Bir kimse, ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usulüne göre uygulanan bir kanun gereğince cezalandırılabilir.

⁴³ Akıllıoğlu, a.g.e., s. 122-123.

⁴⁴ Çelik, a.g.e., s. 10.

Madde 9; Herkes, suçlu olduğu açıklanuncaya kadar masum sayıldığından, tutuklanması gerekiyorsa, ele geçirilmesini sağlamak için zorunlu olmayan bu tür davranışı, kanun ağır biçimde cezalandırmalıdır”⁴⁵

Bu belge, hem Avrupa’da hem de Avrupa dışındaki insan hakları ile ilgili düzenlemelerde temel etkileyici rol oynamıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 10 Aralık 1948’de kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin de temelini de oluşturmuştur.⁴⁶

2.3.3. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

İkinci Dünya savaşının yol açtığı acı sonuçlardan sonra, devletler için insan hakları iç hukuk sorunu olmaktan çıkmış ve uluslararası alanda insan haklarına saygılı bir düzenin kurulması gerekli görülmüştür. Bu nedenle bu konuda çalışmalar yapılmaya başlanılmıştır. Komisyonun yürütmüş olduğu çalışmalar neticesinde hazırladığı Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi 10 Aralık 1948 yılında ilan edilmiştir. Türkiye’de de 27 Mayıs 1949 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir.⁴⁷

Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi, millet ve insanların erişmek istedikleri ortak bir ideal olarak düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi devletler için yol gösteren ilkeleri de içermektedir. Ancak hukuken bağlayıcılığı ve yaptırımını yoktur.

Adil yargılanma hakkı Birleşmiş Milletler Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’nin 10. maddesinde “ *Herkes, hakları ve yükümlülükleri ile hakkındaki bir suç isnadının karara bağlanmasında bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak tam bir eşitlikle yargılanma hakkına sahiptir.” şeklinde düzenlenmiştir. Adil yargılanma hakkının unsurlarından masumiyet karinesi ve aleniyet ilkesi de Beyanname’nin 11. maddesinin 1. fıkrasında “hakkında suç isnadı bulunan bir kimse, savunması için gerekli bütün güvencelere sahip olarak*

⁴⁵ Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1976, s. 452-453.

⁴⁶ Anıl Çeçen, *İnsan Hakları Rehberi*, Bilim Yayıncılık, Ankara, 1999, s. 29-30.

⁴⁷ Çelik, a.g.e., s. 13.

aleni bir yargılama sonunda hukuka göre suçluluğu kanıtlanıncaya kadar suçsuz sayılır.” şeklinde düzenlenmiştir.

İnsan haklarının uluslararası düzeyde tanınması ve korunması için uluslararası düzeyde benimsenen bir diğer önemli metin ise Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir.

Ülkemiz 18 Mayıs 1954 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini onaylamıştır. Adil yargılanma hakkından açıkça bahseden ilk uluslararası belge Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir. Sözleşmenin adil yargılanma hakkını düzenleyen 6. maddesi yukarıda adil yargılanma hakkı kavramı başlığında detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini, adil yargılanma hakkı yönünden karşılaştırdığımızda;

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 10.maddesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6.maddesi arasındaki iki önemli farkın ilki, 10.maddenin kişilerin hak ve yükümlülüklerine ilişkin bütün uyuşmazlıkları kapsamına alarak daha geniş bir koruma sağlamasıdır. Oysa 6.maddede, hak ve yükümlülükler medeni nitelikte olma kriteri ile sınırlandırılmaktadır. İkinci fark ise, 6.maddenin daha fazla hakkı adil yargılanma güvencesi olarak kabul etmesidir. Örneğin, makul sürede yargılanma hakkı 10.maddede yer almamaktadır.

Birleşmiş Milletler daha sonra da pek çok sözleşme hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur. Bunlardan 1976 tarihinde yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin (Pacte relatif aux droits civils et politiques) 14.maddesinde, herkesin mahkeme ve yargı organları önünde eşit olduğu, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde, adil ve aleni yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilmektedir.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı (Charter of Fundamental Rights of the European Union) AİHS gibi, Avrupa Birliği ülkeleri tarafından hazırlanmış bir başka metindir. Şartın 47.maddesinin ikinci paragrafında adil yargılanma hakkına yer verilmektedir. Maddeye göre, Herkes, önceden kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede, makul bir süre içinde adil ve halka açık bir yargılamadan

yararlanma hakkına sahiptir. Herkes, danışma, savunma ve temsil edilme imkânlarından yararlanır.

İnsan haklarının evrensel bir gerçeklik haline gelebilmesi için harcanan çabalardan biri de devletlerin insan hakları alanındaki uygulamaları üzerinde hukuksal bir denetim yapılmasına ve denetim kapsamına giren devletlerin bir mahkeme önünde yargılanmasına ilişkin mekanizmalar oluşturulması yönünde biçimlenmiştir.⁴⁸ Bu amaçla AİHS, güvence altına aldığı temel hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlayacak bir denetim mekanizması kurmuştur. Sözleşmenin ilk şeklinde denetim mekanizmasının organı olarak iki kurum öngörülmekte idi: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı.

1994 yılında imzaya açılan ve 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11 No'lu Protokol ile Komisyon ve Divan birleştirilmiş, Strazburg denetim mekanizması tek organlı hale getirilmiştir. 11 No'lu Protokol ile, tüm zamanlı faaliyet gösteren tek bir mahkeme yaratılmış (AİHM), başvuru yolunun basitleştirilmesi ve başvurulara ilişkin yargılama sürelerinin azaltılması amaçlamıştır.⁴⁹

İnceleme konumuz olan adil yargılanma hakkı, ulusal ve uluslararası düzenlemelere konu olan temel bir insan hakkıdır. Adil yargılanma hakkının hukuk sistemlerinde yerini almasını sağlayan kilometre taşlarından birisi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi iken, diğeri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6.maddesidir. Bu düzeyde yine bir bölgesel kuruluş olan Amerika Devletleri Örgütü'nün İnsan Haklarına Dair Amerika Sözleşmesi ile Afrika Birliği Örgütü'nün İnsan ve Halkların Haklarına Dair Afrika Şartı'da aşağıda kısaca inceleme konusu yapılacaktır. Ancak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, hem insan haklarının tanınıp korunması konusunda evrensel düzeyde bir ilk sayıldığından⁵⁰ hem de uluslararası bir yargısal denetim mekanizması kurmasından dolayı diğer uluslararası metinlerden daha fazla ilgiyi hak etmektedir.

⁴⁸ Rona Aybay, "AİHM'in İş Yükünün Azaltılması İçin Bir Öneri: Zorunlu Uzlaştırma", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.67, 2006, s.111.

⁴⁹ Serkan Cengiz, "AİHM Kararlarının İç Hukuka Etkisi," **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.79, 2008, s. 347.

⁵⁰ Feyyaz Gölcüklü, Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Uygulaması*, 5.bs., Ankara, Turhan Kitapevi, 2004, s. 10.

2.3.4. Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan haklarını koruma amacıyla hazırlanan başka birçok uluslararası sözleşmeye de esin kaynağı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerika Kıtası'nda bulunan devletlerin karşılıklı olarak bilgi alışverişi yapması amacıyla başlayan örgütlenme girişimleri, siyasal, ekonomik, sosyal, hukuksal ve kültürel alanları da kapsar hale gelmiş ve bunun neticesinde 1948'de Amerikan Devletleri Örgütü (Organisation of American States, OAS) kurulmuştur. Bu örgüt bünyesinde, insan haklarının geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapmak üzere kurulan İnsan Hakları Mahkemesi de insan hakları alanında mahkeme olarak görev yapan az sayıda kuruluştan biridir.⁵¹

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Komisyonu yürütmüş olduğu çalışmalar neticesinde Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (American Convention on Human Rights) hazırlamış ve Sözleşme 18 Temmuz 1978'de yürürlüğe girmiştir. Sözleşme ile ayrıca insan hakları alanında çalışmak üzere, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi de kurulmuştur.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi 8.maddesinde “Right to a Fair Trial” başlığı altında adil yargılanma hakkına yer vermektedir. Maddenin ilk fıkrasına göre, *“Herkes, iş hukuku ve vergi hukuku da dahil olmak üzere, medeni hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde, kanunla kurulmuş, bağımsız, tarafsız ve yetkili mahkeme tarafından hakkaniyete uygun olarak, makul süre içinde, dinlenme hakkına sahiptir.”*⁵²

İkinci fıkrada ise her sanığın yargılamada asgari sahip olması gereken haklar sayılmıştır. Bunlar, mahkemenin dilini bilmeyen sanığa ücretsiz tercüman hakkı, aleyhindeki suçlama hakkında bilgilendirilme hakkı, savunmasını hazırlaması için kendisine yeterli zaman ve araçların sağlanması hakkı, kendi kendisini temsil edebilme veya kendi seçeceği bir vekil tarafından temsil edilebilme ve bu kişiyle özgürce ve özel olarak görüşebilme hakkı, kanun tarafından öngörülen sürede kendisini savunmayan ve bir avukat yardımı almayan sanığa devlet tarafından bir

⁵¹ Durmuş Tezcan, M. Ruhen Erdem, Oğuz Sancakdar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, Ankara, 2002, s.113.

⁵² Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Galatasaray Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 30.

avukat sağlanması hakkı, tanık veya bilirkişileri sorgulama hakkı, kendisi aleyhine tanıklık yapmama hakkı, kendisi hakkında verilen hüküm aleyhine bir üst mahkemeye başvurabilme hakkı; sanığın, yalnızca hiçbir zorlama olmadan yaptığı itirafın geçerli kabul edilebilmesi, sanığın aynı suçtan yalnız bir kere yargılanması ve yargılamanın aleni olması şeklinde sıralanabilir.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8.maddesi, garanti altına aldığı yargılama güvenceleri bakımından genel olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile paralellik arz etmektedir. Ancak her iki düzenleme arasında önemli bir fark vardır: Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, medeni haklar ve yükümlülüklerle ilgili davalarda aleni yargılanma hakkını garanti etmemektedir. Aleniyet, birinci fıkrada, medeni haklar ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıklarda taraflara sağlanan güvenceler arasında sayılmamış; ikinci fıkrada, her sanık en azından aşağıdaki haklara sahiptir denildikten sonra son bende alınmıştır.

Maddenin lafzı, hukuk davalarında aleniyetin kabul edilmemesinin bilinçli bir tercih olduğu izlenimi vermektedir. İkinci fıkranın son bendinde, ceza davalarına ilişkin yargılamaların alenî görüleceğinden bahsedilmekle, aleniyetin ceza davalarına ilişkin bir yargılama prensibi olarak görüldüğü bir kez daha vurgulanmak istenmiştir. Oysa Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, aleniyeti, hukuk davaları bakımından da adil yargılanma hakkının vazgeçilemeyecek güvencelerinden biri olarak kabul ettiği için, aleniyet ilkesi, ilk fıkrada sayılan diğer güvencelerin yanında yer almıştır.

Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi, sağladığı güvenceler bakımından AİHS'nden daha eksik görünmekle birlikte, Sözleşme'nin uygulama alanı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne nazaran daha geniştir. Zira maddede, adil yargılanma hakkının yalnızca medeni veya cezai karakterli uyuşmazlıklarda değil; tüm alanlardaki uyuşmazlıklarda uygulanacağı açıkça belirtilmiştir. Adil yargılanma hakkının her türlü uyuşmazlığa ilişkin yargılama sürecinde uygulanabilmesi hem hak arayanlar için daha ideal bir çözümdür, hem de uyuşmazlığın medeni karakterli olup olmadığını tespitinde yaşanan güçlüklerin yaşanmaması bakımından önemlidir. Gerçekten, AİHM'nin Ferrazini/İtalya kararı, zaman zaman bazı uyuşmazlıkların medenî karakterini belirlemenin ne kadar güç olabildiğini ortaya koymaktadır.⁵³

⁵³ a.e., s. 30-31.

2.3.5. Afrika İnsan Hakları Sözleşmesi

1960'lı yıllardan itibaren, Birleşmiş Milletler öncülüğünde Afrika Kıtasında insan hakları alanında çalışmalar yapılmıştır. Afrika Kıtası Devletleri de insan haklarıyla ilgili olarak kendi bölgesel örgütlerini kurmuşlardır. Düzenlemiş oldukları Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı 21 Ekim 1986'da yürürlüğe girmiş ve Afrika Birliği içinde insan haklarının korunması açısından önemli bir belge haline gelmiştir.⁵⁴

Afrika Şartı'nın 3. ve 7. maddesi adil yargılanma hakkı ile alâkalıdır. 3. Maddede, herkesin kanun önünde eşit olduğu ifade edilmiştir. 7.maddede ise, hukuki dinlenilme hakkı, masumiyet karinesi, kendi kendisini temsil edebilme veya kendi seçeceği bir vekil tarafından temsil edilebilme hakkı, makul sürede ve tarafsız mahkeme önünde yargılanma hakkı göze çarpmaktadır. Madde hükmünde, aleniyet ilkesine yer verilmemesi dikkat çekicidir. Yalnızca hukuk davaları bakımından değil; ceza yargılamaları bakımından da aleniyet bir güvence olarak kabul edilmemiştir.⁵⁵

Afrika Şartı da, Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi gibi, adil yargılanma hakkının uygulanacağı uyuşmazlıklar bakımından herhangi bir sınırlama yapmadığından, uyuşmazlığın niteliğinin tespiti gibi güçlükler yaratmamaktadır. Her türlü uyuşmazlığa ilişkin yargılama süreçleri maddenin korumasından yararlanabilmektedir.⁵⁶

Sözleşmede denetim mekanizması olarak öngörülen iki organ, Afrika İnsan Hakları Komisyonu ve Afrika Devletler ve Hükümet Başkanları Konferansı'dır. 1989 yılında çalışmaya başlayan Komisyon, üye devletler, gayri resmi kuruluşlar ve bireyler tarafından yapılan başvuruları incelemektedir. Ancak bireylerin şikâyetleri, insan haklarının ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edildiğini ortaya koyarsa Komisyon, Devlet ve Hükümet başkanları Konferansı'nın görevlendirmesiyle rapor hazırlayıp, tavsiyede bulunabilmektedir. Bu sistemin Avrupa ve Amerika'da kurulan

⁵⁴ Tezcan, Erdem, Sancakdar, a.g.e., s. 22.

⁵⁵ Aktepe Artık, a.g.e., s. 32.

⁵⁶ A.e., s. 32.

sistem kadar etkili olduğunu söylemek zordur. Zira Komisyon, kendiliğinden harekete geçemediği gibi bağlayıcı karar verme yetkisi de yoktur.⁵⁷

2.4. Türk Hukukunda Adil Yargılanma Hakkının Gelişimi

2.4.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı İslam hukukunda, medeni yargılama ve ceza yargılaması şeklinde bir ayırım söz konusu değildi.⁵⁸ Osmanlının uyguladığı yargılama hukuku hem bireylerin haklarını teminat altına almaya, hem de toplum düzenini korumaya yönelikti. Bu itibarla, adil yargılanma hakkı kapsamında sanığın hak ve hürriyetlerinin korunması çeşitli ilkelerle sağlanmıştır.

Bu ilkelere birincisi beraet-i zimmet asıldır ilkesidir. Bu ilkeye göre, bir kimsenin suçsuz ve borçsuz olması temel prensiptir. Suçluluk veya borçluluğun varlığını iddia edenin, bunu belirli ispat araçları ile ispat etmesi gerekir. Özellikle tek şahit yeterli görülmemiş ve ispatın en az iki şahitle olması şart koşulmuştur. Ayrıca hakimlere şahitler hakkında güvenilirlik soruşturması yapma zorunluluğu, hakimin objektif delillere bağlı kılınması ve haksızlığa sapmamasını temin edici tedbirler alınması ve yargılamanın aleni şekilde yapılması da bu ilke kapsamındadır.⁵⁹

Bir diğer ilke şek ile yakın zail olmaz ilkesidir. Bu ilkeye göre, bir şeyin varlığı kesin olunca, aksi ispat edilmedikçe şüphe nedeniyle o şeyin yokluğuna karar verilemez.⁶⁰ Şüpheden daima sanık yararlanmıştır.

Bunların yanı sıra yargılamanın bütün aşamalarının halka açık olması, hakimin tarafsızlığı ve bağımsızlığı, yetkili mahkemenin tayini, sanığın duruşmada ve tarafların hüküm verilirken hazır bulunma hakları, hakikatin araştırılması, davaya

⁵⁷ Tezcan, Erdem, Sancakdar, a.g.e., s. 22.

⁵⁸ Hasan Sınar, "Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Yönünden Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkının Tarihî Temelleri," *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y. 6, S. 21, s. 210

⁵⁹ Çelik, a.g.e., s. 21.

⁶⁰ a.e., s. 21.

hakimin huzurunda bakılması ve muhakemede çabukluk ve ucuzluk ilkelerine yer verilmiştir.⁶¹

Osmanlı devletinde yargılamanın şekli ile ilgili ilk yazılı belge, Tanzimat Fermanı olarak da bilinen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'dur. Tanzimat Fermanı'nın içeriğine göre, kimse hakkında şeriata göre açıkça yargılama yapılmaksızın gizli veya açık idam veya ceza uygulanamayacağı esası getirilmiştir. Bunun dışında da suç işleyen kimsenin suçundan mirasçılarının sorumlu tutulmasının söz konusu olmadığı ve bu nedenle mirasçılarının haklarına zarar verebilir nitelikte bir genel müsadereenin uygulanamayacağı belirtilmiştir.

Yine bu dönemde 1875 tarihinde çıkartılan Adalet Fermanı isimli belgede ise hakimler açısından bir takım güvenceler getirilmiştir. Buna göre hakimlerin azledilemeyeceği, yer değiştiremeyeceği ve emeklilik hakkı gibi güvenceler ile Türk hukuk sisteminde adil yargılanma hakkına ilişkin esasların yürürlüğe konulmasını sağlayan güvenceler getirilmiş oldu.⁶²

Adalet Fermanından bir yıl sonra yürürlüğe giren Kanun-i Esasi de ise, Adalet Fermanı'nda yer alan güvencelerin yanı sıra doğal yargıç ve savunma hakkı gibi adil yargılanma hakkının unsurları anayasal teminat altına alınmasına karşın, Kanun-i Esasi ilanından bir yıl sonra askıya alınması nedeniyle uygulanmamıştır.⁶³

2.4.2. Türkiye Cumhuriyeti Dönemi

1921 Anayasa'sının esas adı aslında Teşkilatı Esasiye Kanunudur. 1921 Anayasasında, Anayasanın temel ilkelerinden olan kendisini diğer kanunlardan üstün olduğuna dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu Anayasa 23 maddelik kısa bir Anayasadır ve bu Anayasada yargı hususu düzenlenmemiştir. Bu kapsamda 1876 Kanun-i Esasinin hükümleri yürürlükte olmaya devam etmiştir. Ancak uygulamada yargı yetkisinin meclisin elinde olduğu fikri egemen olmuştur. Yine bu dönemin olağanüstü koşullarının etkisi altında "İstiklal Mahkemeleri" kurulmuştur. İstiklal Mahkemelerinin üyeleri Meclis tarafından kendi üyeleri arasından seçiliyordu bu

⁶¹ a.e., s. 22-23.

⁶² Çelik, a.g.e., s. 24.

⁶³ Sınar, a.g.y., s. 217-218.

durum günümüzün yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı ilkesine tamamiyle aykırılık oluşturmaktaydı.⁶⁴

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra 1924 Anayasası düzenlenmiştir. 1924 Anayasası'na göre Meclis, egemenliği Türk milleti adına kullanacak tek organ olarak kabul edilmiştir.⁶⁵ 1924 Anayasası'nın 4. bölümünde 54. ve 60. maddeleri arasında hakimlerin bağımsızlığı, azledilemezliği, özlük hakları, yargılamanın aleniliği ve savunma hakkı gibi adil yargılanma hakkı açısından önem arz eden hususlar düzenlenmiştir.⁶⁶

1961 Anayasasında, temel hak ve hürriyetlere daha geniş ve daha güvenceli olarak yer vermiştir. 1961 Anayasası'nın 2. maddesinde “insan haklarına dayanan devlet” şeklindeki düzenlemeye yer vermek suretiyle insan hakları ilk kez devletin nitelikleri arasında sayılmıştır.⁶⁷ Bunun dışında aynı madde kapsamında “demokratik devlet”, “sosyal devlet” , “hukuk devleti” gibi yeni temel ilkeler kabul edilmiştir.

Adil yargılanma hakkı kapsamında ise 1961 Anayasası'nın 32. maddesinde “doğal hakim ilkesi”, 132. maddesinde “mahkemelerin bağımsızlığı”, 135. maddesinde “hâkimlik teminatı”, 135. maddesinde de “alenî yargılama ilkesi” düzenlenmiştir.

12 Mart 1971 Muhtırası'nın sonucu olarak 1961 Anayasası'nın 32. maddesinde “doğal hakim ilkesi”ni düzenleyen madde başlığında yer alan “tabii” ibaresi, “kanuni” ibaresi ile değiştirilmiş ve madde içeriğindeki “tabii hâkimden başka” ifadesi de, “kanunen tabii olduğu mahkemeden başka” şeklinde değiştirilmiştir.⁶⁸ 1982 Anayasası ile aynen benimsenen değişiklik, bir hukuk devletinde kanuni yargı yolunun ancak tabii yargı yolu olduğu, bunun dışındaki her çözümün, olaya ve kişiye göre mahkeme yaratılmasına imkan yaratacaktır.

1982 Anayasası'na gelince; insan haklarının en temel güvencesi olan hukuk devleti ilkesinin, Anayasası'nın 2. maddesinde “insan haklarına saygılı devlet”

⁶⁴ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş*, 17.bs., Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2011, s.177.

⁶⁵ a.y, s. 218.

⁶⁶ a.y, s. 219.

⁶⁷ Prof. Dr. Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 14.bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 43.

⁶⁸ Çelik, a.g.e., s. 26.

şeklinde düzenlendiği görülmüştür.⁶⁹ 1982 Anayasası'nın adil yargılanma hakkı ile ilgili hükümleri, şu şekilde düzenlenmiştir.

İlk olarak yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı: 8. madde “Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.”

37. madde “Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz.”

138. madde “hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar.”

139. madde “Hakimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.”

142. madde “Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.”

Makul sürede yargılanma hakkı, 19. maddede “Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır.”

Masumiyet karinesi: 38. madde “Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.”

Aleniyet ilkesi: 141. maddesinin birinci fıkrasında “Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır.”

Gerekçeli karar hakkı: 141. maddesinin üçüncü fıkrasında da “Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.”

Mahkemeye erişim hakkı ve adil yargılanma hakkı: 36. madde “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.” şeklinde düzenlemeler ile ilgili ilkeler anayasal güvence altına alınmıştır.

⁶⁹ A.e., s. 26.

Anayasal ilkelerin yanında adil yargılanma hakkının iç hukukumuzda ve mevzuatımıza yansımaları ise şu şekildedir. Adil yargılanma hakkı ile ilgili Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda doğrudan bir hüküm olmamakla birlikte Kanunun çeşitli maddeleri, adil yargılanma hakkının sağlanması bakımından gerekli tedbirlerden bazılarını içerdiği görülmektedir. Buna göre HMK'nın 34. ve devamı maddelerinde hakimin davaya bakmaktan memnuniyeti ve reddi, 27. madde hukuki dinlenilme hakkı, 30. madde makul sürede yargılanma, 28. madde duruşmaların aleniliği, 334. madde adli yardım hakkı, 46. ve devamı maddelerinde de hakimlerin sorumluluğu düzenlenmiştir.

Adil yargılanma hakkı, kişilerin ceza yargılamalarında kendilerine isnat edilen suçlamalara ilişkin olarak sahip olduğu hak olması nedeniyle, Ceza Muhakemesi Kanunu'nundaki düzenlemeler de adil yargılanma hakkıyla doğrudan ilişkilidir.⁷⁰ CMK'nın 160. maddesinde “*Cumhuriyet savcısı, maddi gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi...*” hükmü ile adil yargılanma hakkının düzenlendiği görülmektedir.

CMK'nın 3. maddesinde “*Mahkemelerin görevleri kanunla belirlenir*” şeklinde düzenlenme ile yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı, CMK'nın 190., 193., 195., 246., 248., 307. maddelerinde makul sürede yargılanma hakkı ile ilgili olarak yargılamanın makul sürede bitirilmesi için yasal olarak birçok düzenleme yer almaktadır. CMK'nın 182. maddesinde aleni yargılanma hakkı, 193. maddesinde duruşmada hazır bulunma hakkı, 158. maddesinde mahkemeye erişim hakkı, 67., 87., 149., 178., 179., 180., 181., 193./1., 196., 200., 201., 216., 223., 234., maddelerinde silahların eşitliği ilkesi, CMK 147/1-c, 149., 150. maddelerinde avukat tutma hakkı, 202. maddesinde tercümandan yararlanma hakkı gibi adil yargılanma hakkı ile bağlantılı bir çok maddede düzenleme olduğu görülmektedir.

⁷⁰ Mustafa Serhat Kaşıkara, “Yargılanan Bir Hak: Adil Yargılanma Hakkı, Hukukçular Arası Makale Yarışması,” **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Nisan 2014, s. 115,

İKİNCİ BÖLÜM

ADİL YARGILANMA HAKKINI UNSURLARI

1. Genel Olarak

Adil yargılanma hakkının unsurlarının bir kısmı AİHS'nin 6. maddesinde belirtilmekte, bir kısmı ise AİHM'nin içtihat yolu ile yaptığı yorumlar sonucu çıkan ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Hem medeni ve ceza yargılamasında hem de idari yargıda yargılamanın etkili ve işlevsel kılınabilmesi için bunlar önemlidir.¹

AİHS'nin 6. maddesindeki adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelerden bir kısmı ise AİHM tarafından genişletici yorum yöntemi ile madde metnine dahil zımni unsurlar olarak belirlenmiş ve bu belirlenen ilkeler artık AİHM içtihadı haline gelmiştir.²

AİHS'nin 6. maddesinde yazılı bulunan adil yargılanma hakkının temel unsurları şu şekilde belirtilmiştir.

- 1- Mahkemeye erişim hakkı
- 2- Kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı
- 3- Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı
- 4- Makul süre içerisinde yargılanma hakkı
- 5- Aleni yargılanma hakkı
- 6- Masumiyet karinesi

¹ Tuğba Bayraktar, Nuran Koyuncu, “Adil Yargılanma Hakkı”, **International Congress on Political, Economic and Social Studies (ICPESS)**, 19-22 Mayıs 2017, s. 161-177. (çevrimiçi) www.registericpess.org/index.php/ICPESS/article/viewFile/1271/41, 08.10.2017.

² Çelik, a.g.e., s. 47.

2. Mahkemeye Erişim Hakkı

Mahkemeye erişim hakkı genel olarak, hak aramak için bireyin iddiasını mahkeme önüne getirebilmesini, adil yargılamanın temel ilkelerine uygun bir şekilde görülebilmesini ve karara bağlanabilmesini ifade eder. Bu kapsamda mahkemeye erişim hakkı, adil yargılanma hakkının temel ilkeleri olan makul sürede yargılanma, aleniyet ilkesi, hakkaniyet ilkesi, bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı ve masumiyet karinesi gibi unsurları da içine alır. Böylece mahkemeye erişim hakkı olmaksızın adil yargılanma hakkının içerdiği güvencelerden yararlanmak olanaksız hale gelecektir.³

Mahkemeye erişim hakkı, AİHS'nin 13. maddesinde etkin başvuru hakkı başlığı altında *“Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.”* şeklinde düzenlenmiştir. Aslında bu hak AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında öngörülen diğer haklardan ve güvencelerden faydalanmayı sağlamaktadır. Zira dava açılmadıkça, bir yargılamanın adil, aleni ya da hızlı olmasının her hangi bir anlamı olmayacaktır.⁴

AİHM, Golder kararında mahkemeye erişim hakkının hukukun genel ilkelerinin gereği olduğunu, mahkemeye erişim hakkı olmadan hakkaniyete uygun, adil ve aleni bir yargılamadan söz edilemeyeceğini, dolayısıyla mahkemeye erişim hakkının bir hak olarak tanınmadan, adil yargılanma hakkının kişilere sağladığı güvencelerden yararlanmanın olanaksız olduğunu belirtmektedir.⁵

Mahkemeye erişim hakkı, Anayasanın 36. maddesinde de *“Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak, iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.”* şeklinde düzenleme ile açıkça düzenlenmiştir. Aynı maddenin 2. fıkrasında *“hiçbir mahkeme görev ve*

³ Bihter Aydın, “Türk İdari Yargı Düzeninde Mahkemeye Erişim Hakkı,” **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C.IV, S.15, Ekim 2013, s. 272.

⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 63.

⁵ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*, Ankara, Avrupa Konseyi, 2007, s. 21.

yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınamaz.” hükmü gereği mahkemeye hem maddi hem de hukuki yönden önüne gelen davayı inceleme zorunluluğu getirmiştir.⁶

Yine Anayasanın 40. maddesinde *“herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir.”* hükmü ve aynı maddenin 2. fıkrasında düzenlenen *“Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.”* hükmü ile mahkemeye erişim hakkının hem hukuken hem de fiilen korunması güvence altına alınmıştır.⁷

2.1. Mahkemeye Erişim Hakkının Kullanılması

Mahkemeye erişim hakkı hem özel hukuk uyuşmazlıkları, hem de idarenin işlem ve eylemleri nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlıkları açısından geçerlidir. Mahkemeye erişim hakkının kimlere ait olduğu, yani dava ehliyetine sahip olanlar HMK’nın 50. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre medeni haklardan yararlanma ehliyetine sahip olanlar, davada taraf ehliyetine de sahiptirler. HMK’nın 6., 7., ve 9. maddeleri ise mahkemeye erişim hakkının etkin kullanımı için düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeler ile yargılamanın etkin ve kolay yapılabilmesi için, en kısa sürede mahkemeye ulaşılabilmesi amaçlanmaktadır. Zira, ortada bir dava yoksa yargılamanın adil, aleni ve süratli olmasının, dolayısıyla da adil yargılanma hakkının hiçbir anlamı olmayacaktır.⁸

Ceza davalarına ilişkin olarak da mahkemeye erişim hakkı uygulanabilmektedir. Ancak bu hak mağdurun her durumda ve koşulda ceza davası açma hakkı olduğu anlamına gelmediği gibi bu hakkın varlığı mağdura her durumda Cumhuriyet savcısından kamu davasını açılmasını talep etme hakkı da vermez.⁹

Mahkemeye erişim hakkı ile devlet, bireylere karşı etkin bir adil yargılama imkanı sunarak bireylerin haklarını elde edebilmesi amacıyla yargılama makamlarına başvurmaları halinde, yargılama sürecinde zorluklarla karşılaşmamalarını, yargılama

⁶ İncoğlu, a.g.e. s. 220.

⁷ A.e. s.220.

⁸ A.e., s. 72-73.

⁹ İncoğlu, a.g.e. s. 216.

giderlerinin bu anlamda engelleyici bir unsur olmamasını ve yargılamanın ulaşılabilir olmasını sağlamak görevlerini üstlenmiştir.¹⁰

2.2. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırları

Mahkemeye erişim hakkı niteliği gereği devlet tarafından düzenleme yapılmasını gerektirdiğinden, mutlak bir hak olmayıp sınırlamalara tabidir.

Mahkemeye erişim hakkı, toplumun ihtiyaçlarına, kaynaklarına, zamana ve mekana göre değişebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle devletin bu hak üzerinde gerekli düzenlemeyi yapma hakkı mevcut olup, hakkın özünü zedelemeksizin bir takım sınırlamalar getirmesi mümkündür.

AİHS'nin ilgili maddelerinde mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasına yönelik bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak AİHM'si, mahkemeye erişim hakkının AİHS'nde yer alan diğer haklarla çelişmeden, adalet için gerekli olması ve ölçülülük ilkesi çerçevesinde doğrudan ya da dolaylı şekilde sınırlanabileceği kabul etmektedir.

AİHM önüne gelen başvurularda dava açma sürelerinin, mahkemeye erişim hakkını zedeleyecek ölçüde kısa veya katı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığına bakmaktadır. Örneğin bir kararında, başvuranın kusuru olmadan dava açma süresini kaçırmamasından dolayı davasının reddedilmesini AİHS 6/1. maddesinin ihlali olarak yorumlamıştır. Aynı şekilde AİHM, dava açmak için uygulanan usulün karmaşıklığı nedeniyle sürenin kaçırılması dolayısıyla davanın reddedilmesini de mahkemeye erişim hakkının ihlal nedeni olduğu sonucuna varmıştır. Resmi Gazetede yayımlanan bir kararnameyi anlayamayan ve kararname ile ilgili durumun kendisine tebliğ edildiğinden sonra dava açan başvuranın davası, kararname yayımlanmasından itibaren iki ay içinde dava açılması gerekmektedirken iki ay geçtikten sonra tebligatın alınmasıyla açılması nedeniyle reddedilmiştir. Bu başvuruda da AİHM, olayın

¹⁰ Ayşe Kılınç, "Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C.III, S.1., s. 6-7.

karmaşık olduğu ve hakkın özünü zedeleyerek mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle ihlal kararı vermiştir.¹¹

AİHM'nin belirlediği sınırlar içinde kalmak koşuluyla, mahkemeye başvuru süresi, dava ehliyeti, tarafların temsili, yargılama giderleri gibi konularda taraf devletlerin düzenleme yapma hakkı bulunmaktadır. Ancak, yargılama giderlerinin mahkemeye erişim hakkını engelleyecek yükseklikte olmaması ve yine, kanun yoluna başvurma ya da açıklama yapma hakkını kısıtlayacak derecede kısa sürelerin tanınmaması gerekmektedir.

Anayasanın 36. maddesinde de mahkemeye erişim hakkının sınırlandırılmasına yönelik bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Bununla birlikte bu hakkın sınırlanamaz bir hak olduğu söylenemeyeceğini belirtmiştik. Elbette hakkın niteliğinden doğan, kanunların belirlediği bir takım sınırları bulunmaktadır. Bu kapsamda her ne kadar Anayasa'da açık olarak bu hakkın sınırlandırılmasına yönelik bir düzenleme bulunmasa da mahkemeye erişim hakkının sınırlanmasında, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan sınırlandırma güvencelerinden yararlanılabilecektir.¹²

Bunun haricinde iç hukukumuzda mahkemeye erişim hakkına yönelik sınırlamalar bulunmaktadır. Bu kapsamda kanunlarda küçüklere, akıl hastalığı ya da zayıflığı olanlara, hükümlülere ve iflas etmiş kişilere dava açma hakkı ile ilgili doğrudan bazı sınırlamalar öngörülmüştür. Ancak bu sınırlamalar, bu kişilerin hak ve yükümlülüklerini kullanmasının engellenmesinden ziyade, o kişilerin korunması amacını gütmekte ve bu kişilerin yasal temsilcileri vasıtasıyla haklarını kullanabileceğini kabul etmektedir.¹³

Yargılama masraflarının mahkemeye erişimi engelleyecek derecede fazla olması, ceza davalarında mali durumu yetersiz olanların adli yardımdan yararlanmaması, idarenin bazı eylem ve işlemlerinin yargı denetimi dışında olması

¹¹ Mustafa Çiçek, *AHİS Işığında Adil Yargılanma Hakkı ve Türk İdari Yargısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 67-68.

¹² Ahmet Ekinci, "Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XVIII, 2014, s. 830.

¹³ Erdoğan, a.g.e., s. 62.

ve özellikle idare hakkında verilen yargı kararlarının uygulanmaması, mahkemeye başvurma hakkının ihlali anlamına gelmektedir.¹⁴

2.3. Adli Yardım Talep Etme ve Avukat Tutma Hakkı

İnsan haklarına bağlı her devlet, adaletin işleyişinde vatandaşlar arasında eşitliği sağlamakla yükümlüdür. Bu nedenle devletin ekonomik anlamda maddi gücü yetersiz vatandaşlarını mahkemeye başvurmaları, mahkemede kendilerini ifade edebilmeleri ve savunmalarını karşılamış oldukları ekonomik engelleri ortadan kaldırması için bazı önlemler alması gerekmektedir. Bu önlemler arasında adalet hizmetlerinin karşılıksız dağıtılması yönünde bir sistem benimsenebileceği gibi, etkin işleyen bir adli yardım sistemin varlığı da adaletin düzgün işlemesi amacına daha iyi hizmet sağlayacağı kuşkusuzdur.¹⁵

Bu kapsamda adli yardım sistemi iç hukukumuzda düzenlenmiştir. Buna göre vatandaşın adli yardım talebinin karşılanabilmesi için iki şart gereklidir. Birincisi, adli yardım isteminde bulunan kimsenin, kendisini ve ailesini, geçim yönünden, önemli derecede zor duruma düşürmeksizin, dava açarken ya da davanın devamı sırasında gerekli giderleri kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olması, ikinci olarak da haklı oldukları yolunda kanaat uyandırmaları gerekmektedir.

Adli yardım isteğinin kabulü halinde, adli yardımdan yararlanan ilgili, yapılacak tüm yargılama ve takip giderlerinden geçici olarak muafiyet, yargılama ve takip giderleri için teminat göstermekten muafiyet, dava ve icra takibi sırasında yapılması gereken tüm giderlerin devlet tarafından avans olarak ödenmesi, davanın avukat ile takibi gerekiyorsa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir avukat temini gibi hizmetlerden hükmün kesinleşmesine kadar ücretsiz olarak faydalanır. Ayrıca mahkeme, talepte bulunanın, yukarıda düzenlenen hususların tamamından yararlanmasına karar verebileceği gibi bir kısmından yararlanmasına da karar verebilir.

¹⁴ Ayvaz Cebre, “Hak Arama Yolları ve Adil Yargılanma Hakkı,” **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C.V, 2011, s. 382-383.

¹⁵ Ayşe Kılınç, “Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım,” **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C.III, 2011, S.1., s. 4-5, (Çevrimiçi) http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_HIA/arsiv/2011/01ayse_kilinc.pdf, 12.08.2017.

Medeni hak ve yükümlölüklerel dair bir davada, kişilerin kendilerini temsil ettirmek için avukat tutmalarının geçici süreyle de olsa engellenmesi ya da avukatla görüşme hakkının kısıtlanması ya da avukatıyla gizli görüşme yapma imkanının verilmemesi halinde mahkemeye erişim hakkı zedelenecektir.

3. Yasayla Kurulmuş Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının sağlanabilmesi, sadece davanın taraflarının davaya etkin olarak katılmasıyla değil, davanın bir diğer unsuru olan mahkemelerin de adil yargılanma hakkını sağlayabilecek şekilde oluşturulmasıyla mümkün olacaktır. Mahkemeye erişim hakkı kapsamında, mahkemeye müracaat edecek kişinin yargılama sırasında bir sürprizle karşılaşmasının önlenmesi için mahkemenin önceden bilinebilir şekilde ve kanunla kurulmuş olması gerekmektedir. Ayrıca yine adil bir yargılamadan söz edebilmek için yargılamayı yapacak hakimlerin bağımsız ve tarafsız olması zorunludur.¹⁶

Adil bir yargılanmanın temel güvencesi, kararların siyasal kurumlar tarafından değil, hukuken kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız yargı yerleri tarafından verilmesidir. Bu kapsamda devlet iktidarını kullananları da gerektiğinde millet adına yargılayacak olan hakimlerin herhangi bir baskı altında kalmadan karar vermeleri gerekmektedir.

Bağımsız ve tarafsız bir yargı yerinde yargılanma hakkı, öylesine bir haktır ki; İnsan Hakları Komitesi bunun “İstisna kabul etmeyen mutlak bir hak” olduğunu belirtmiştir.¹⁷

3.1. Yasayla Kurulmuş Mahkeme

Hak arama hürriyeti kapsamında, mahkemeye müracaat edecek kişinin yargılama sırasında bir sürprizle karşılaşmasının önlenmesi için mahkemenin önceden bilinebilir şekilde ve kanunla kurulmuş olması gerekmektedir.

¹⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 94.

¹⁷ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, çev. Fadıl Ahmet Tamer, Erol Kaplan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 156.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından, Sözleşme’de belirtilen anlamıyla “yargı yeri/mahkeme” yargısal işlevi bulunan ve karar verme yeteneğine sahip organlar olarak yorumlandığından, bu organların kanunla kurulması, hakimleri doğal hakim ile kanuni hakim ilkesine uygun olarak atanması gerekmektedir.¹⁸

Kanuni hakim güvencesi Anayasamızın 37. Maddesinin 2. fıkrasında “Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.” şeklinde düzenlenmiştir. Ayrıca yine Anayasası’nın 38 maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 7. maddesinde yer alan “suçta ve cezada kanunilik” ilkesi uyarınca, sanığın suçun işlendiği sırada var olan görevli ve yetkili bir mahkemeden başka bir mahkemede yargılanmaması gerekmektedir.¹⁹ Şeklindeki düzenleme ile yer almıştır.

3.2. Bağımsız ve Tarafsız Mahkeme

Mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı birbiriyle bağlantılı iki kavramdır. Yargı yetkisi Anayasa’nın 9. maddesinde belirtildiği gibi Türk Milleti adına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılmaktadır. Mahkemelerin bağımsızlığı da 1982 Anayasası’nın 138. maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar, anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Hakimlerin kararlarını etkileyebilecek tüm makam ve yetkilere korunmuş olması, diğer yargı organlarını da kapsamakla beraber, yürütme organının yürütülmekte olan bir dava ile ilgili bir genelge göndermesi, bir mahkemenin diğer bir mahkemeye kararını etkileme yönünde talimat veya tavsiyede bulunması yasaklanmıştır. Yargı yollarının işlemesi, kararın daha sağlıklı verilmesine ilişkin yüksek yargı yerleri ile ilk derece mahkemelerinin ilişkileri emir ve talimat içermeyen faaliyetleri, Anayasa ve kanunlarca belirlenmiştir.

¹⁸ Yahya Kazım Zabunoğlu, “*Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı*”, **İzmir Barosu-Yargı Reformu 2000 Sempozyumu**, İzmir, 2000, s. 317.

¹⁹ Çelik, a.g.e., s. 56.

Mahkemelerin bağımsızlığı kavramı Anayasa'nın 9. maddesinde belirtildiği gibi Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. Bir organın gerçekten bağımsız olabilmesi için kuruluşu ve görevleri bakımından yürütmeden bağımsız olması gerekir.

Anayasa Mahkemesi önüne gelen başvurularda bir mahkemenin tarafsız ve bağımsız olup olmadığına karar verirken, mevcut davanın koşullarında, objektif olarak hiçbir şüpheyi mahal vermeksizin davanın hakimine yeterli güvencelerin sağlanıp sağlanmadığını araştırmalıdır.

Anayasa'nın 139. maddesinde “Hakimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz.” şeklinde düzenleme ile hakim ve savcılara getirilen teminatla beraber hakimlerin, bağımsız karar alabilmeleri için tarafsız, tam bir serbestlik içerisinde, görevlerini yerine getirebilmeleri için kişi ve özlük hakları bakımından da korunmaları gerekmektedir. Ancak Anayasa'da geçen bu teminatların ortadan kalktığı durumlar, bir suçtan hüküm giyme sebebi ile meslekten çıkarmayı gerektirmesi ya da sağlık bakımından görevin yerine getirilememesi, meslekte kalmasının uygun bulunmadığı gibi istisnalardır.

Hakimlerin tarafsızlığının ve bağımsızlığının sağlanmasına yönelik hükümler AİHS ve Anayasamızda ifadesini bulan “ayrımcılık yasağının” bir garantisidir. Mahkemeye erişim hakkını kullanan ve mahkemeler önünde davacı ve davalı konumunda olan kişiler açısından hukukun korunmasından eşit faydalanma hakkı en başta yargı makamlarının tarafsız ve bağımsız olmalarını zorunlu kılmaktadır.²⁰

AİHS'nde genel bir ayrımcılık yasağından bahsedilmektedir. Buna göre AİHS'nde tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayırım gözetilmeksizin sağlanır.²¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bir yargı yerinin

²⁰ Çelik, a.g.e., s. 58.

²¹ A.e., s. 58.

bağımsız olup olmadığını belirlerken, kararı verenlerin yürütme organının emirlerine tabi olup olmadıklarını da incelemektedir.²²

Ayrımcılık yasağı Anayasamızda da garanti altına alınmış bir düzenlemedir. T.C. Anayasa'nın 10. maddesine göre; “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.”

4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

4.1. Genel Olarak

Hakkaniyet, hak ve adalete uygunluk, doğruluk anlamına gelen bir sözcüktür. Çekişmeli yargı olduğu sürece her davanın bir kazananı ve bir de kaybedeni olacaktır. Burada önemli olan, tarafların taleplerinin tümünün kabul edilmesi değil, davayı kaybeden tarafın dahi yargılamanın hakkaniyete uygun görüldüğüne inanmasıdır. Hakkaniyete uygun bir yargılama sonunda verilen karar taraflar arasındaki uyuşmazlığı sona erdireceği gibi toplumsal barışa da katkı sağlayacaktır.²³

Hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi İHEB'nin 10 maddesinde; “Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine her hangi bir suç yüklenirken tam bir eşitlikle bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından hakça ve açık bir yargılanmaya hakkı vardır.” şeklinde düzenlenmiştir.

AİHS'nin 6. maddesinde de “ Her şahsın, kanuni, müstakil ve tarafsız bir mahkeme tarafından makul bir süre içerisinde, hakkaniyete uygun ve aleni surette yargılanmaya hakkı olduğu” şeklinde belirtilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde adil yargılanmanın unsurlarının tamamının sayılmadığını, adil yargılanma hakkının gerçekleşmesi için temel nitelikte bulunan bazı unsurların yanında zımni unsurları da içerdiği sonucuna varıldığı daha önce belirtmiştik. Buna göre Mahkeme içtihatlarında rastlanan

²² Uluslararası Af Örgütü, a.g.e., s. 162.

²³ Aktepe Artık, a.g.e., s. 356.

silahların eşitliği ilkesi, çelişmeli yargılanma hakkı davanın hakkaniyete uygun yargılanma hakkının önemli unsurlarındandır. Ayrıca yine gerekçeli karar, duruşmada hazır bulunma, susma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı ve delil kuralları gibi haklarda hakkaniyete uygun yargılanma hakkının kapsamında bulunmaktadır.

Anayasamızda durum aynı şekildedir. Söz konusu hakların bir kısmı açıkça yer almakta diğer bir kısım hak ve ilkeler ise Anayasamızın 36. maddesinde yer alan “adil yargılanma” hakkının zımnen kabul ettiği hak ve ilkeler olarak değerlendirilmektedir.

Adil yargılanma hakkı AİHS’ne taraf devletlerce makul bir sürede etkin olarak koruma gerçekleştirilirken, yargı sisteminde hakkın korunup korunmadığı denetlenmeli ve mahkemelerce verilen kararın infazı denetlenmelidir. Bu nedenle, adil yargılanma hakkı ve kapsamında bulunan hukuki dinlenilme hakkı, silahların eşitliği ilkesi, kararların gerekçeli olması gibi pek çok şekilde, hakkaniyete uygun ve etkin bir korumanın gerçekleştirilmesi gerekmektedir.²⁴

Hukuk devletinde, silahların eşitliği ve hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, keyfi yargılamayı önleyen, kişilerin haklarını Devlet erki karşısında koruyan, iç içe geçmiş önemli kavramlardır.²⁵

Yargılama, toplumun genel gereksinimlerindendir. Bu nedenle de yargılamada sonuç adil olmalı, getirilen çözüm kamu vicdanını rahatsız etmemelidir. Yargılama sonunda verilen hüküm, doğru olmalı ve doğru hükme varabilmek için yargılama sürecinde her türlü araştırmanın yapıldığı hususunda herhangi bir şüphe bulunmamalıdır. Kararların gerekçeli ve çelişkisiz olması da bunun için önemlidir.²⁶

Hakkaniyete uygun yargılanma ilkesinin en belirgin özelliklerinde biri de AİHM’nin bu kavramdan hareketle, adil yargılanmanın zımni gereklerini de saptamış olmasıdır.²⁷ Söz konusu gereklerin bir kısmı 1982 Anayasası’nın bazı hükümlerin de açıkça yer almaktadır. Diğer bir kısım hak ve ilkeler ise Anayasamızın 36.

²⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 136.

²⁵ Yaşar Demircioğlu, *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, s. 79.

²⁶ Çelik, a.g.e., s. 83.

²⁷ Gölcüklü, Gözübüyük, a.g.e., s. 218.

maddesinde yer alan “adil yargılanma” hakkını zımnen kabul ettiği hak ve ilkeler olarak değerlendirebilecektir.

Hakkaniyete uygun yargılanma ilkesi kendi içerisinde;

1- Hukuki dinlenilme hakkı

2- Silahların eşitliği

3- Duruşmada hazır bulunma hakkı,

4- Susma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı,

5- Gerekçeli karar hakkı,

6- Delil kuralları,

ilkelerini barındırmaktadır.²⁸

4.2. Silahların Eşitliği

Adil yargılanma hakkının en temel unsurlarından biri de silahların eşitliği ilkesidir. Bu ilke, gerek ceza davalarında gerekse hukuk yargılaması alanına ilişkin davalarda uygulanmaktadır. Silahların eşitliği ilkesi, bir davaya taraf olan herkesin karşı taraf karşısında kendisini esaslı bir surette dezavantajlı konumda bırakmayacak şartlarda, iddialarını mahkemeye sunabilmesi için makul bir fırsata sahip olabilmesi ifade eder.²⁹

Taraflardan birine iddia ve savunma sınırları içerisinde tanınan fırsata, diğerinin sahip olamaması halinde silahların eşitliği ilkesinin ihlali sonucu doğacaktır.

Uyuşmazlıkların çözümünde mahkemeler tarafından eşit muamele edilme gerekliliğinin iki önemli yönü vardır. Birincisi; yargılama sırasında, “*savunma ve iddiaya karşı kendi savlarını hazırlama, eşit fırsatlara sahip olacak şekilde muamele*

²⁸ Çelik, a.g.e., s. 84.

²⁹ Uluslararası Af Örgütü, a.g.e., s. 172.

*edilmesine dair temel ilkedir.”*³⁰ Diğer yönü ise, uyuşmazlığın tarafının, aynı konumdaki diğer tarafla eşit bir biçimde muamele edilme hakkına sahip olunmasıdır. Silahların eşitliği ilkesi, kendini savunma hakkının temel bir güvencesidir. Bu ilke, uyuşmazlığın taraflarının birbiriyle eşit bir şekilde davasını hazırlama ve sunmada makul fırsatlara sahip olmasını güvence altına almaktır.³¹

Herkes hukuk önünde eşit haklara sahiptir. Hukuk önünde eşitlik hakkı, yasaların ayrımcı olmaması, hakimlerin yasaları uygularken herkese eşit muamelede bulunması, ayrımcı bir şekilde davranmaması anlamına gelir. Hukukun bu genel ilkesi, herkesin hem mahkemeye eşit olarak ulaşma ve hem de bu mahkemeler tarafından eşit muamele edilme hakkına sahip olduğu anlamına gelmektedir.³²

4.3. Hukuki Dinlenilme Hakkı

Adil bir yargılama için gerek taraflar arasında gerekse taraflarla yargı organı arasındaki iletişimin sağlanması hukuki dinlenilme ilkesi ile garanti altına alınmaktadır. Bu açıdan, hukuki dinlenilme hakkı ile adil yargılanma ilkesinin birbirleriyle çok yakın ilişkili iki hak ve ilke olduğu, hatta hukuki dinlenilme hakkının adil yargılanma hakkının bir unsuru olduğu söylenebilir. Örneğin mahkeme kararlarının gerekçeli olması ilkesi, hem hukuki dinlenilme hakkı kapsamında dikkate alınır iken hem de adil yargılanma hakkının bir unsuru olan hakkaniyete uygun yargılanma hakkı kapsamında yer almaktadır. Hukuki dinlenilme hakkına riayet edilmeyen bir durumda adil bir yargılamadan bahsetmek mümkün olmayacaktır.³³

Hukuki dinlenilme hakkı, yargılamanın tarafları arasında tam bir eşitliğin ve objektifliğin sağlanmasının ön koşuludur. Tutanağa geçirilsin ya da geçirilmesin tarafların ileri sürdükleri ya da ibraz ettikleri bilgi ve belgelere dair hukuki dinlenilme hakkı bulunmaktadır. Bu nedenle hukuki dinlenilme hakkı, dava ehliyeti olsun olmasın, herkes için geçerli bir haktır. Ancak fer’i müdahalelerin hukuki dinlenilme hakkı bulunmamaktadır. Bu kişilerin yargılamada verilecek hükümden

³⁰ A.e., s. 154.

³¹ A.e., s. 173.

³² A.e., s.151-152.

³³ Aktepe Artık, a.g.e., s. 383-384.

sadece ekonomik açıdan etkilenmesi söz konusu olduğundan, karardan hukuken etkilenmeyenlerin hukuki dinlenilme hakkı olmadığı kabul edilmektedir.³⁴

Hukuki dinlenilme hakkı kapsamında, duruşmada hazır bulunma hakkını kullanıp kullanmamaya karar verecek olan, davanın tarafına, duruşmaya katılma imkanı verecek şekilde duruşmanın bildirilmemesi, silahlarda eşitlik ve çekişmeli yargılama ilkelerini ihlali sayılacaktır.³⁵ Buna rağmen iç hukukumuzda göre duruşma yapmak mutlak bir zorunluluk değildir. Dosya üzerinden kolaylıkla karar verilebilecek durumlarda ve davanın şartlarında ihtilaf yoksa, duruşma yapılmaksızın karar verilebilir. Bunun dışında yerel mahkemede davanın tarafları iddialarını açıkça ortaya koyabilmişlerse, temyiz incelemesinde duruşma yapmak zorunlu değildir

Duruşmada hazır bulunma hakkı ise hakkında suç isnadı bulunan ve bu nedenle yargılanan sanıklar bakımından öncelikle geçerli olan bir haktır. 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanun'un 27. maddesinde hukuki dinlenilme hakkı "Davanın tarafları, müdahiller ve yargılamanın diğer ilgilileri, kendi hakları ile bağlantılı olarak hukuki dinlenilme hakkına sahiptirler" şeklinde düzenlenmiştir.

Hukuki dinlenilme hakkı, kişinin kendisinin taraf olduğu davada aleyhindeki iddiaları dinlemek ve savunma yapabilmek için duruşmasına bizzat katılmasını içermektedir. Duruşmada hazır bulunma hakkı genel olarak ceza davalarında karşımıza çıkmakla birlikte medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davalarda görülmektedir. Ceza davalarında hakkında suç isnadında bulunulan sanığın duruşmada hazır bulunmasında sanığın menfaati bulunmaktadır. Sanık davaya aktif olarak katılabilecek, dava sürecince hakkındaki ithamlara karşı savunmasını yapabilecek ve delillerini sunabilecektir. Ayrıca mahkemenin sanığın kişiliği hakkında da fikir sahibi olmasını sağlayacaktır. Yine mahkemede soruşturma safhasında toplanan deliller sanığın huzurunda tartışılabilir ve mahkemenin gerçeğin kuşkuya yer bırakmayacak şekilde belirlenmesini sağlayacaktır.

Hukuk ya da ceza davasında tüm taraflara, gösterilen kanıtlar ve sunulan görüşler hakkında bilgi sahibi olma ve bunlarla ilgili görüş bildirebilme imkanı vermektedir.

³⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 151-152.

³⁵ Çiçek, a.g.e., s. 83.

4.4. Susma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Yapmama Hakkı

Kişinin kendi aleyhine tanıklık yapmaya veya delil vermeye zorlanamayacağını içeren susma ve kendi aleyhine tanıklık yapmama hakkı, adil yargılanma hakkının unsurlarından olan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ilkelerinden biridir.

Hakkaniyete uygun yargılanma, ceza davalarında, hakkında suç isnadında bulunan bir kimsenin, kendisi aleyhine tanıklığa ve delil vermeye zorlanmama hakkını da içerir. Böylece kişinin kendi kendini suçlayıcı bir duruma düşmemesi sağlanacaktır.³⁶

Kişinin kendi aleyhine tanıklık yapmama hakkı, bir ceza soruşturması ya da kovuşturması esnasında iddia makamının sanığa karşı iddiasını, sanığa baskı yaparak elde edilen delillere başvurmada ispat etmesi gereğine dayanır. Ayrıca kişilerin kendi aleyhlerinde beyanda bulunmaya, bilgi ve belgeleri vermeye zorlanmaları kişinin sahip olduğu temel hak ve hürriyetlere aykırı olacak ve gerek ulusal gerekse uluslar arası hukukun da kabul ettiği adil yargılanma hakkı da ihlal edecektir.³⁷

Susma ve kendi aleyhine tanıklık yapmama hakkı AİHM kararları çerçevesinde de incelendiğinde güvenlik ve kamu düzeni ile ilgilide olsa sınırlanamayacağı sonucuna varılmıştır.³⁸

Bu konuyla ilgili olarak, Anayasamızın 38. maddesinin 5. fıkrası da “hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz” şeklinde düzenlemeye yer vermek suretiyle susma ve kişinin kendi aleyhine tanıklık yapmama hakkını korumuştur.

Yine 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 147. maddesinin 1. fıkrasının (e) bendine göre şüpheliye veya sanığa ifadesinin alınmasında veya sorguya çekilmeden önce yüklenen suç hakkında açıklamada bulunmamasının kanuni hakkı olduğu hatırlatılır. Bu kapsamda susma ve kendi aleyhine tanıklık yapmama ilkesi, bir ceza davasında mahkemenin kararını, suç isnadını zorla veya baskıyla

³⁶ İnceoğlu, a.g.e., s. 262.

³⁷ Cebre, a.g.e., s. 387.

³⁸ İnceoğlu, a.g.e., s. 246.

sanığın isteğine aykırı olarak elde edilen delillere başvurmadan kanıtlamaya çalışılmasını güvence altına almaktadır.

4.5. Gerekçeli Karar Hakkı

Daha önce belirtildiği gibi adil yargılanma hakkına ilişkin bazı ilkeler Sözleşmenin 6. maddesinde açıkça sayılmışken bazıları ise AİHM tarafından verilen kararlarla ortaya çıkmıştır. Gerekçeli karar ilkesi de AİHS'nin kabul ettiği zımni ilkeler arasındadır.

Buna karşın Anayasa'nın 141. maddesinde “Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.” şeklindeki düzenlemeye yer vermek suretiyle mahkeme kararlarının gerekçeli olması zorunluluğuna yer verilmiştir. Söz konusu hükme paralel olarak CMK'nın 34/1, 223, 230 ve 232. vd. Maddelerinde mahkemelerce verilecek olan kararların neler olduğu açıkça yer almıştır. CMK'nın 230/1 maddesindeki düzenlemeye göre mahkumiyet ve beraat kararlarının, karşı oylar dahil gerekçeli olması hususu özellikle belirtilmiştir. Ayrıca karar gerekçesinde hangi hususların yer alacağı açık bir şekilde düzenlenmiş ve verilecek olan kararlarda gerekçenin önemine vurgu yapılmıştır.

Yukarıda bahsi geçen hükümler birlikte değerlendirildiğinde; mahkeme kararları, öncelikle davanın taraflarını, iddia ve savunma makamlarını ve devamında da bütün kamuoyunu tatmin edecek ve güven telkin edecek şekilde açık olmalıdır. Bunun yanında kararların gerekçesinde, iddia, savunma ve tanık anlatımlarına ilişkin değerlendirmeler ile sanığın sabit görülen fiili, yasal nitelendirmesi, uygulanan yasa maddeleri, suçun işlendiği yer, tarih, başvurulacak kanun yolu ile süresinin ve merciinin yer alması gerekmektedir. Ayrıca istinaf ve temyiz incelemesinde de denetiminin sağlıklı yapılabilmesi için, kararın dayandığı bütün bilgi ve belgeler ile verilerin ve bu verilerin tartışılması neticesinde mahkemenin ulaştığı kanaatin açık ve anlaşılır bir dille yazılması, reddedilen ve hukuka aykırı yöntemlerle elde edilen delillerin açıkça gösterilmesi de gerekmektedir.³⁹

³⁹ Çelik, a.g.e., s. 100.

Gerekçenin öğrenilememesi kişinin kanun yollarına etkili şekilde başvurmasını engellediğinden adil yargılanma hakkı açısından önem taşır.⁴⁰ Bu kapsamda gerekçeli karar ilkesi, ya gerekçenin öğrenilememesi, ya gerekçede tarafların iddialarına cevap verilmemesi ya da gerekçenin yetersiz olması halinde ihlal edilmiş olur.⁴¹

4.6. Delil Kuralları

Anayasa’da delil yasakları konusu, “Suç ve cezalara ilişkin esaslar” başlığı altında, 38’inci maddede düzenlenmiştir. Delil yasaklarının, uygun olduğu ölçüde özel hukuk, ceza hukuku ve idari yargılama hukukunda uygulanması mümkündür.

Delil yasaklarının konulmasıyla, kişilerin hakları ve hürriyetleri korunması amaçlanmaktadır.⁴²

Delil yasakları Anayasa’nın 36. maddesinde, “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” hükmü ve 38. maddesinin 6. fıkrasında, “Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez” hükmü ile yer almaktadır.

Delil yasakları ile ilgili 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunun “Delillerin ortaya konulması ve reddi” başlıklı 206. maddesinin 2. fıkrasının (a) bendi uyarınca, “kanuna aykırı olarak elde edilmiş olan delilin ortaya konulması reddolunur” hükmü ve aynı sayılı kanunun “Delilleri takdir yetkisi” başlıklı 217. maddesinin 2. fıkrasında “Yüklenen suç, hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilebilir” şeklinde düzenleme ile belirtilmiştir.

Söz konusu hükümler karşısında hukuka aykırı şekilde elde edilen delillerin, hükme esas alınması ve verilen kararların usulsüz elde edilmiş delillere dayandırılması mümkün değildir. Mahkemece hükme esas alınan bir delilin gücü ve güvenilirliği konusunda şüphe bulunması halinde ve bu delilin suçun sübutu

⁴⁰ Inceoğlu, a.g.e. s. 324.

⁴¹ Çelik, a.g.e., s. 99.

⁴² Mehmet Maden, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Bakımından Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Delil Yasakları”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S.32, 2015, s. 207-208.

konusunda ulaşılan vicdani kanaat bakımından belirleyici olduğunun tespitinde hakkaniyete uygun yargılama hakkını ihlal edildiği değerlendirilmektedir.

Ancak mahkemece verilen karar hukuka aykırı elde edilen delilin yanında yan delillere desteklenmiş olması halinde, yargılama kapsamında dayarılan diğer delillerin sıhhati konusunda bir şüphe bulunmadığı takdirde yargılamanın bütününe hakkaniyete aykırı kabul edilmesini gerektirmemektedir.

5. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından biri de yargılamanın makul süre içinde bitirilmesi ilkesidir. Bir yargılamanın adil olabilmesi için her şeyden önce yargılamanın makul sürede tamamlanmasını gerektirir.

Davaların makul süre içinde bitirilememesi, gerek tarafların gerekse kamuoyunun adalete olan güvenlerini sarsmaktadır. Gerek ceza gerekse hukuk davalarının makul sürede sonuçlandırılması adil yargılanma hakkının bir gereğidir. Mahkumiyetle sonuçlanan ceza yargılamasının yıllarca sürmesi suçun mağdurları ve yakınlarını zarara uğratacaktır. Ya da beraatla sonuçlanan bir ceza davasında sanık, yargılama süreci boyunca cezalandırılma korkusu yaşayacak ve şüpheli durumda bulunması nedeniyle sanık zarar görecektir. Bunun haricinde yargılamaların makul süre içinde bitirilememesi, kişilerin yargıya güvenini sarsmakta ve kendi haklarını arama gibi yasal olmayan yollara başvurmalarına neden olmaktadır.⁴³

Gerek suç şüphesi altında bulunan kişi, gerekse bu suçun mağduru ve suçtan etkilenen toplum yargılamanın bir an önce sonuçlandırılmasını isteme hakkına sahiptir. Geciken adalet, suç isnadı altında bulunulan kişinin, yakınlarının ve çevresindekilerin davanın nasıl sonuçlanacağı endişesi ile toplumun bu kişiye karşı olumsuz yargıda bulunmalarına neden olmaktadır. Ayrıca uzun süren yargılamalar nedeniyle delil elde edilmesinde de bir çok güçlükler yaşandığı gibi suça konu olayın aydınlatılmasında bilgisine başvuru alan kişiler tarafından da olayın ayrıntıların unutulmasına neden olmaktadır.

⁴³ Hakan Pekcanitez, “Medeni Yargıda Adil Yargılanma,” **İzmir Barosu Dergisi**, 1997, S. 56, s. 41.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1. maddesinde belirtilen makul sürede davanın sonuçlandırılması, aynı zamanda usul ekonomisinin öğelerinden olan hızlı yargılama olarak da hukukumuzda ifade edilmektedir. Ancak yargılamanın hızlılığı hiçbir zaman adaletin bir oldu bittiye getirilmesi ya da hızın adalete tercih edilmesi anlamına gelmemektedir. Sözleşmede makul sürede yargılanma hakkı ile kastedilen, davaların gereksiz ve şekli nedenlerle uzamasının önlenmesi ve adaletin gecikmeksizin sağlanmasıdır. Bu nedenle makul sürenin aşıldığı iddiasıyla AİHM'ne yapılacak başvurularda, iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu aranmadığı gibi makul süreden verilecek ihlal kararlarında dava sonucu da önemli değildir ve davalı devlet açısından mazeret kabul edilmemektedir.⁴⁴

Makul sürede yargılanma ilkesinin gerekliliği taraflara vermiş olduğu maddi zararlar açısından da önem arz etmektedir. Özellikle enflasyon nedeniyle paranın değerinde meydana gelen azalmalar karşısında, davanın aleyhine sonuçlanacak tarafın kötüniyetli davranışları ile borçlarını geç ödemek için davanın uzamasına sebebiyet vermesine zemin hazırlayacaktır. Devletin bu durumun önüne geçmesi için gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Anayasamızın 141. maddesinin son fıkrasında “davaların en az giderle ve mümkün olan sürede sonuçlandırılması yargının görevidir” şeklindeki düzenlemeye göre yargılamanın makul sürede bitirilmesi Anayasa ile güvence altına alınmıştır.

HMK'nın 30. maddesi uyarınca “Hakim yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesi ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür.”, aynı yasanın 294/4 maddesi gereğince “Hükmün açıklanmasından itibaren en geç on beş gün içinde gerekçeli kararın yazılması gereklidir.” şeklindeki düzenlemeler ile ceza yargılamaları açısından CMK'nın 174. maddesinde deliller toplanmadan veya ön ödeme veya uzlaşma usulüne tabi iken ön ödeme veya uzlaşma yerine getirilmeksizin düzenlenen iddianamenin hakim tarafından iade edilebileceği, 6. maddesinde iddianamenin kabulünden sonra, yargılamanın alt dereceli bir mahkemeye ait olduğu gerekçesiyle görevsizlik kararı verilemeyeceği, 190. maddesinde duruşmaya ara verilmeksizin devam edilerek hüküm verileceği, 206. maddesinde davayı uzatmak amacıyla ortaya konulmak istenen delillerin hakim tarafından reddedileceği, 332. maddesinde suçların soruşturması ve kovuşturması

⁴⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 122-123.

sırasında Cumhuriyet savcısı, hakim veya mahkeme tarafından yazılı olarak istenilen bilgilere imkansızlık halleri dışında 10 gün içinde cevap verilmesinin zorunlu olduğu, aksi halin TCK' nın 257. maddesinde düzenlenen görevi ihmal suçu ile yaptırma bağlandığı, 232. maddesinin 3. fıkrasında gerekçeli kararın hükmün açıklanmasından on beş gün içinde yazılacağı ifade edilerek yargılama aşamasındaki gereksiz gecikmelerin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.⁴⁵

Makul sürede yargılanma ilkesinin gerekliliği taraflara vermiş olduğu maddi zararlar açısından da önem arz etmektedir. Özellikle enflasyon nedeniyle paranın değerinde meydana gelen azalmalar karşısında, davanın aleyhine sonuçlanacak tarafın kötüniyetli davranışları ile borçlarını geç ödemek için davanın uzamasına sebebiyet vermesine zemin hazırlayacaktır. Bu durumun önüne geçmek için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Her dava konusu ve her olay için geçerli makul bir süre belirtmek oldukça zordur. Bu nedenle her olayda makul sürenin tespiti somut olaya göre değerlendirilmelidir.

Sürenin makul olup olmadığı ile ilgili bir değerlendirme yapılırken belli ölçütler kullanılmaktadır. Buna göre dava konusunun niteliği, yargılamanın kaç dereceli olduğu, başvurunun yargılama sırasındaki tutumu ve görevli makamların tutumudur. Makul sürede yargılama yapıp yapılmadığı araştırılırken bu ölçütlerin her biri her somut olaya göre ayrı ayrı değerlendirilmelidirler. Ancak belirtilen ölçütlerden hiçbirisi makul süre değerlendirilmesinde tek başına belirleyici değildir. Yargılama sürecindeki tüm gecikmelerin ayrı ayrı tespiti ile bu kriterlerin toplam etkisi değerlendirilmek suretiyle, hangi unsurun yargılamanın gecikmesi açısından daha etkili olduğu saptanmalıdır.

5.1. Dava Konusunun Niteliği

Davadaki hem hukuki meselenin hem de maddi olayların karmaşıklığı, yargılamanın makul sürede bitirilememesi sonucunu doğurabilir. Dolayısıyla yargılamanın karmaşıklığı değerlendirilirken dava konusunun karmaşıklığı, hukuki

⁴⁵ Çırak, a.g.e., s. 76-77.

meselenin çözümündeki güçlük, delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, hastalık veya tutukluluk gibi ilgilinin özel haline ilişkin unsurlar devreye girer. Bunların haricinde sanıkların sayısı, davanın taraflarının sayısı ya da suçların sayısı veya tanıkların sayısı belirleyici rol oynar, Yine ihtiyaç duyulması halinde kriminal veya bilirkişi raporu gereksinimi gibi hususlar da değerlendirme kapsamındadırlar. Ancak bu unsurlar tek başına davanın uzamasına neden olmuyor ve başka nedenler de bu unsurlara ekleniyorsa, davanın karmaşıklığı haklı bir gerekçe olmaktan çıkabilir.⁴⁶

5.2. Başvurucunun Tutumu

Başvurucu durumundaki kişilerin yargılamadaki davranış ve tutumundan kaynaklanan gecikmeler de makul sürenin aşılp aşılmadığının belirlenmesinde dikkate alınmaktadır. Hukuk davalarında her ne kadar işin takibi davanın taraflarına ait ise de, bu husus mahkemenin davayı makul sürede bitirmesi yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Ancak davanın tarafının, yargılamanın süratle görülmesi için üzerine düşeni yapmadığına dair kanıtların varlığı halinde oluşan gecikmeden devlet sorumlu olmayacaktır. Ceza davalarında da şüpheli veya sanığın kendisine sunulan bütün hakları kullanması ve bu yüzden yargılamanın uzaması halinde makul sürenin aşılmasından devleti sorumlu tutmak mümkün değildir. Ancak sanığın kötü niyetli olarak davayı uzatmak amacıyla yapmış olduğu talepleri ve eylemleri nedeniyle makul süre ilkesinin ihlal edilmeyeceği görüşü de egemendir.⁴⁷

5.3. Yargılama Makamının Tutumu

Yargılamanın, yetkili makamların hatalı davranışları nedeniyle uzaması da makul sürede yargılanma hakkının ihlali sayılır. Yargılama makamı tabirinden sadece hakimler ve savcıların sebep olduğu gecikmeler anlaşılmamalıdır. Yargılama süresince yapılan işlemlere ilişkin mahkeme tarafından istenilen belgelerdeki gecikmeler de bu kapsamda değerlendirilmektedir. AİHM, ceza davalarına ilişkin

⁴⁶ İsmail Çağlayan Çırak, *Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2010, s. 73.

⁴⁷ Çelik, a.g.e., s. 115.

olarak, bir dosyanın veya belgenin bir mahkemeden diğerine gönderilmesindeki gecikmede veya hükmün yazılmasındaki gecikmede devletin sorumluluğunu kabul etmektedir. Bununla beraber yargılama makamlarının kendilerinden bekleneni yapmış olmalarına rağmen görev dışı başka nedenlerle (hakim ve savcı açığı, siyasi ortam, ulusal hukuktaki boşluklar, iş yükünün ağırlığı vb.) makul sürenin aşılması halinde devlet yine sorumlu tutulmaktadır.⁴⁸

Davanın sonucunun değişmeyecek olması makul sürede yargılama ilkesinin ihlal edilip edilmediğinin belirlenmesinde bir önem teşkil etmemektedir.

6. Aleni Yargılama İlkesi

Adalet sadece adil karar vermekle gerçekleşmemekte, adaletin ve adil yargılamanın nasıl yapıldığının da gösterilmesi gerekmektedir. Aleni yargılama ilkesi ile mahkemelerin ve yargılamanın toplumsal denetiminin sağlanması, gizli yargılamanın önlenmesi ve bu şekilde hakimlerin yargılamadaki bağımsızlığının temini amaçlanmaktadır. Bu şekilde devletin ya da üçüncü kişilerin davaya etkisi önlenmek istenmiştir. Ayrıca kişilerin ve özellikle de tarafların, tanıkların yargıya güvenin artırılması aleniyet ilkesinin bir diğer amacı olarak ortaya konmuştur. Zira aleniyet ilkesi, bir hukuk devletinde yargılamanın demokratik niteliğini de temsil etmektedir.⁴⁹

Aleniyet ilkesi, duruşmaların kamuya ve medyaya açık bir şekilde yapılmasını ve mahkemelere güven duyulmasını hedeflemektedir. Aleniyet ilkesinin hayata geçirilmesi ile hakimlerin keyfi davranışlarının önlenmesi, tarafsızlığın sağlanması ve yargılamaların kamu tarafından denetlenmesini mümkün kılmaktadır. Aleniyet ilkesi öncelikle mahkeme salonlarına herkesin girebilmesini, duruşmaları izleyebilmesini, hükmün taraflara bildirilmesini kapsamaktadır. Kural, yargılamaların aleni olmasına rağmen, bazı durumlarda aleniyet ilkesinin sınırlanması mümkündür. Bu durumda hem kamunun hem de davaya katılanların yararları söz konusu olabilmektedir. Bu durumlar şöyle sıralanabilir: Milli güvenlik, kamu düzeni ve yararı, genel ahlak, ulusal güvenlik, küçüklerin menfaatleri, davanın taraflarının özel

⁴⁸ Gölcüklü, Gözübüyük, a.g.e., s. 259-260.

⁴⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 174-175.

hayatlarının gizliliğini gerektirdiğinde, duruşmalar mahkemenin uygun görebileceği ölçülerde, dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak görülmesi kararı alınabilir.⁵⁰

AİHS'nin 6. maddesinde belirtilen adil yargılanma hakkının güvencelerinden birini de aleniyet ilkesi oluşturmaktadır. Buna göre duruşmaların açık olması ve yargılamanın sonucunda kararın açık duruşmada gerekçeli olarak verilmesi aleniyet ilkesinin bir gereğidir.⁵¹ Adil bir yargılamadan bahsedebilmek için öncelikle, yargılamanın aleniyeti ve kamuya açıklığı şarttır.⁵²

AİHM kararlarında da, aleniyet ilkesinin kural olduğu, ancak bunun sınırlanabileceği belirtilmiştir. AİHS'nin 6/1. maddesine göre genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektiğinde veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, duruşmalar mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, dava süresince tamamen veya kısmen, basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilmesi mümkündür. Ancak duruşmaların açık yapılması asıldır ve yargılamanın aleniyeti, istisnai şartlar yoksa sözlü duruşma hakkını da kapsar. Ayrıca temyiz mahkemesinde sözlü duruşma yapılmasına ilişkin olarak da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından öngörülmüş belli bir kural da bulunmamaktadır.⁵³

Aleniyet ilkesi Anayasa'nın 141. maddesinde "Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır." hükmü ile düzenlenmekle anayasal bir nitelik kazanmıştır. Maddenin devamında ise "duruşmaların bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına, ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir" şeklinde ifade edilmek suretiyle bu ilkenin istisnaları hüküm altına alınmıştır.

Aleniyet ilkesi anayasal düzenlemenin dışında Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 28. maddesinde de, aleniyet ilkesi başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre "Duruşma ve kararların bildirilmesi alenidir. Duruşmaların bir kısmının veya

⁵⁰ Hilal Karaarslan, "Adil Yargılanma Hakkı," **Hukuk Gündemi Dergisi**, S.2., 2010, s. 25.

⁵¹ Inceoğlu, a.g.e., s.342-343.

⁵² Hakan Pekcanıtez, "Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi", **İzmir Barosu Dergisi**, S. 65, 1999, s. 21.

⁵³ Erdoğan, a.g.e., s. 176.

tamamının gizli olarak yapılmasına ancak genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, taraflardan birinin talebi üzerine yahut resen mahkemece karar verilebilir. Tarafların gizlilik talebi ön sorunlar hakkındaki hükümler çerçevesinde gizli duruşmada incelenir ve karara bağlanır. Hakim, bu kararının gerekçelerini, esas hakkındaki kararı ile birlikte açıklar. Hakim, gizli yargılama işlemleri sırasında hazır bulunanları o yargılamayla ilgili edindikleri bilgileri açıklamamaları hususunda uyarır ve 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun gizliliğin ihlaline ilişkin hükmünün uygulanacağını ihtar ederek bu hususu tutanağa geçirir.” denilmiştir.

Aleniyet ilkesinin amacı adli mekanizmanın işleyişini kamu denetimine açarak yargılama faaliyetinin saydamlığını güvence altına almak ve yargılamada keyfiligi önlemektir. Bu yönüyle hukuk devletinin en önemli gerçekleştirme araçlardan birisini oluşturur.

7. Masumiyet Karinesi

AİHS’in 6. maddesinin 2. fıkrasında, “bir suçla itham edilen herkesin, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılacağı” ifade edilerek masumiyet karinesine yer verilmiştir. Buna göre, herkes, adil bir yargılamanın gereklerini içeren bir yargılamayla hukuken mahkum olmadıkça ve oluncaya kadar, suçsuz sayılma ve buna göre muamele görme hakkına sahiptir.⁵⁴

AİHM’e göre “masumiyet karinesi”, bir mahkemenin üyelerinin suç isnadı altında olan sanığın üzerine atılı suçu işlediği ön yargısıyla hareket etmemelerini güvence altına almaktadır. Buna göre yargılama sonucu beraat eden sanığın masum olduğunu ve sanığa buna uygun olarak muamele edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁵⁵

AİHS’nin 6. maddesinin 2. fıkrasında yer bulan masumiyet karinesi, 1982 Anayasası’nın 38. maddesinde “kimsenin işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağı, kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza

⁵⁴ Uluslararası Af Örgütü, a.g.e., s. 180.

⁵⁵ A.e., s. 353.

verilemeyeceği, suçluluğu hükmen sabit olana kadar kimsenin suçlu sayılamaz” şeklinde düzenlenmiştir. Aynı zamanda Anayasamızın “temel hak ve hürriyetlerin durdurulması” kenar başlıklı 15. maddenin 2. fıkrasında savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde dahi dokunulması mümkün olmayan temel haklar arasında yer almaktadır.

Masumiyet karinesinin korunması ile ilgili olarak daha önce ceza kanunumuzda bir düzenleme yoktu. 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK’nın 285. maddesiyle adil yargılanma hakkını etkilemeye teşebbüs fiili bağımsız bir suç olarak öngörülmüş ve cezai yaptırıma bağlanmıştır. Maddenin devamında da eğer bu adil yargılanma hakkını etkilemeye teşebbüs fiili basın ve yayın araçlarıyla gerçekleştiriliyorsa, o takdirde cezası daha ağır yaptırıma dönüştürülmüştür. Dolayısıyla iç hukukumuzda masumiyet karinesini ciddi olarak koruyan bir yasal düzenleme olduğunu söyleyebiliriz. Masumiyet karinesi sadece ceza yargılamasında hayata geçirilen bir ilke değildir. Herhangi bir soruşturma veya kovuşturma olmasa bile, masumiyet karinesi basın ve yayın organları aracı ile ihlal edilmiş ise kişiler bakımından tazminat sorumluluğu doğabilir.

Bu ilke, sanığın suç işlediğine dair kesin mahkumiyet hükmü olmadan “suçlu” olarak kabul edilmemesini güvence altına alır. Yani sanığın suçsuzluğunu ispat mükellefiyetinde olmadığı, bu durumun iddia makamının görevi olduğu anlaşılmaktadır. Bu kapsamda hiç kimse, suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar yargılama makamları ve devlet yetkilileri tarafından suçlu olarak beyanda bulunulamaz ve suçlu muamelesine tabi tutulamaz.⁵⁶

Masumiyet karinesi, genel olarak ceza davalarında uygulanır. Ancak cezai olarak kabul edilen hukuk davaları için de geçerlidir.

Bir kimsenin masumiyet karinesinden yararlanması ancak bir suçlamayla karşı karşıya olduğu durumlarda geçerlidir.⁵⁷ Bir kimsenin suçlu ilan edilmesi ve hakkında ceza hukukunun alanına giren yaptırımların uygulanabilmesi, kesin mahkumiyet hükmüyle mahkum olmasına bağlıdır. Masumiyet karinesi ilke olarak ceza davasını ilgilendirse de sonuçları itibariyle yalnızca ceza davasıyla sınırlı

⁵⁶ A.e., s. 352-353.

⁵⁷ Metin Feyzioglu, “Suçsuzluk karinesi Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,” **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.XLVIII, S.1, s. 139.

değildir, kişinin ceza yargılamasına konu olan suçu işlediğine dair bağlantılı olarak açılan diğer davalarda da beyanda bulunulmasını da kapsar. Örneğin, beraatla sonuçlanan bir davaya dayanarak, bu dava sırasında maruz kalınan tutukluluk nedeniyle açılan tazminat davası.⁵⁸

Masumiyet karinesi sadece yargı organının ve yargısal makamları bağlamaz, aynı zamanda yargının dışında kalan aktörleri de bağlayan bir özelliğe sahiptir. Masumiyet karinesi ceza yargılamasının başında ve soruşturma evresinde daha kuvvetli bir ilke iken yargılama faaliyeti içerisinde delillerin güçlenmesine bağlı olarak giderek zayıflayan, sonuçta da suçun sübutunun sabit olduğunun tespit edilmesine kesin hükümle sona erdiren bir karinedir. Masumiyet karinesine göre şüpheden sanık yararlanır. Hiçbir soruşturma ve kovuşturma, bir kişinin suç işlediği ön yargısıyla başlanılamaz.

⁵⁸ Çırak, a.g.e., s. 83.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİREYSEL BAŞVURU YOLUNDA ADİL YARGILANMA HAKKI

1. Adil Yargılanma Hakkının Bireysel Başvuru Yolu İle Korunması

1.1. Genel Olarak

Temel hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik yeni bir mekanizma olarak 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren ülkemiz hukuk sisteminde yerini alan bireysel başvuru mekanizmasıyla kamu gücünü kullanan kişi veya kurumların neden olduğu hak ihlallerine karşı yargısal başvuru yollarının tüketilmesinden sonra Anayasa Mahkemesine başvuru yapılabilmesi imkanı doğmuştur.

Bireysel başvuru ile; Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesi’ne yapılan başvuru anlaşılmaktadır. Bireysel başvurunun amacı, olağan kanun yollarının bunu gerçekleştiremediği durumlarda hak ve özgürlüklerin korunmasını sağlamaktır.¹

Bireysel başvuru yoluna başvurabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmesi, Anayasa tarafından düzenlenmiştir. Buna göre bireysel başvuru yolu başka yollarla giderilemeyen temel hak ihlallerini ortadan kaldırmaya yönelik istisnai ve ikincil nitelikte bir başvuru yoludur. Bireysel başvuru yolu kanun yollarının bir devamı olmadığı gibi yargılamalarda meydana gelen ihlallerin düzeltilebileceği olağanüstü bir kanun yolu da değildir.

¹ Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu, “Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru (ANAYASA Şikâyeti),”(Çevrimiçi),http://hasantahsinfendoglu.com/dokumanlar/makaleler/ANAYASA_MAH_KEMESINE_BIREYSEL_BASVURU.pdf s. 1, 10.10.2017.

Bireysel başvurunun iki önemli işlevi vardır. Birinci işlevi, kişilerin Anayasa ve uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınan temel haklarını koruması, ikinci işlevi ise verdiği kararlar ile anayasal sorunlara açıklık getirilmesi, anayasal düzenin korunması ve anayasanın yorumlanması ve geliştirilmesini sağlamaktadır.²

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel bireysel başvuru hakkı, Anayasa'nın, Anayasa Mahkemesinin "Görev ve yetkileri" başlıklı 148. maddesinin 3. fıkrasında "Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir." hükmü ile düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru bütün insan hakların kapsamamaktadır. 6216 sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 23/09/2012 tarihinde yürürlüğe giren 45. maddesinin 1. fıkrasına göre; "Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir". Madde metnine göre Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru ile korunan, insan haklarının tamamı olmayıp AIHS ve 1982 Anayasasında yer alan temel hak ve özgürlüklerdir.

Madde metninden ve düzenlemenin gerekçesinden, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun kabul edilmesinin amacının Mahkeme'nin Türkiye'deki insan hakları standardını yükseltmeyi amaçlamasının yanı sıra, Türkiye aleyhine İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi önüne taşınan davaların yoğunluğunu azaltmak olduğu anlaşılmaktadır.³

Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru kapsamında adil yargılanma hakkına ilişkin kararları göz önüne alındığında bireysel başvuruya konu olan yargılamanın, adil yargılanma hakkı kapsamında yer alan ilkelere uygun olarak yürütülmüş olması gerekmektedir. Bu ilkelere biri dahi eksik olsa adil yargılanma hakkının ihlal edilmiş olacaktır.

² Melek Acı, "Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar," **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 110, 2014, s. 406.

³ Sibel İncoğlu, *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Türkiye Ve Latin Modelleri*, On İki LevhaYayınları, İstanbul, 2017, s. 237.

Adil yargılanma hakkı bireylere yargılama sürecinin ve usulünün adil olup olmadığını denetleme imkanı verir. Bu nedenle, bireysel başvuruda esas olarak başvuru sahibinin, yargılama sürecinde haklarına saygı gösterilmediği, bu çerçevede yargılama sürecinde karşı tarafın sunduğu deliller ve görüşlerden bilgi sahibi olamadığı, veya bunlara itiraz hakkı tanınmadığı, kendi delillerini, iddialarını veya savunmasını sunamadığı, ya da uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasıyla ilgili iddialarının ilk derece mahkemelerinde dinlenilmediği, kararın gerekçesiz olduğu, ya da karara itiraz hakkının tanınmadığı gibi mahkeme kararının oluşumuna sebep olan unsurlardan değerlendirmeye alınmamış eksiklik, ihmal ya da bariz takdir hatası veya açık keyfiliğe ilişkin ve bu çerçeve ile sınırlı bir değerlendirme yapılır.

Bireysel başvuru kapsamında adil yargılanma hakkının unsurları olarak kabul edilen AİHS’nde ve AİHM kararlarından ortaya çıkan alt ilke ve haklar örneğin mahkemeye başvurma hakkı, gerekçeli karar, kendi aleyhine delil sunmama, duruşmada hazır bulunma, masuniyet karinesi, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanma hakkı gibi hak ve ilkelerin ihlali durumunda başvurunun dayanağı Anayasa’nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakkı olacaktır.

Yukarıda bahsedilen hak ve ihlallerinin bir kısmı açıkça Anayasa’nın başka maddelerinde de düzenlenmiştir. Bu durumda ise kişinin hak ve ödevleri bölümünde düzenlenmiş olan suç ve cezalara ilişkin bu ilke bireysel başvuru sırasında gündeme geldiğinde, doğrudan ilgili maddedeki hükme aykırılıktan inceleme yapılacaktır.

Yargılamaya bir bütün olarak bakılması, medeni hak ve yükümlülüğe ilişkin uyuşmazlığın ve suç isnadının esasının karara bağlanması esnasındaki bütün aşamaların adil yargılanma hakkının güvenceleri bakımından denetlendiği AİHS’nin 6. maddesinin yorumundan anlaşılmıştır. Anayasa Mahkemesi’nin de önüne gelen bireysel başvurularda yargılamayı bir bütün olarak ele alması, kamu davası açılmadan önceki soruşturma aşaması ile temyiz aşaması da dahil olmak üzere bütün aşamaları adil yargılanma hakkı bakımından değerlendirmesi gerekmektedir.⁴

⁴ İnceoğlu, a.g.e. s. 215.

1.2. Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurunun Şartları

Anayasa Mahkemesi'ne, bireysel başvuru ancak “kamu gücü işlemlerine” karşı mümkündür. Yani temel hak ve özgürlüğün, Anayasa Mahkemesi'nce bireysel başvuru vasıtasıyla korunabilmesi için ihlalin kural olarak, herhangi bir kişi tarafından değil, bir kamu gücü tarafından gerçekleştirilmiş olması gerekir. Kural bu olmakla beraber kamu gücü kullanmayan gerçek kişilerden ve özel hukuk tüzel kişilerinin işlem ya da eyleminden kaynaklanmış olsa dahi, devlet ihlali önlemek için gerekli önlemleri almamış ya da gerekli önlemleri almış olmakla beraber, ihlalden sonra, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için etkili bir soruşturma yürütmemişse, bunu yapacak mekanizmayı yeterince oluşturamamışsa, bu pozitif yüküm yerine getirilmediği için yine o ihlale karşı bireysel başvuruda bulunulabilir.⁵

Bireysel başvuru hakkına ancak ihlale yol açtığı ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmal nedeniyle güncel ve kişisel bir hakkı doğrudan etkilenenlerin sahip olduğu kurala bağlanmıştır. Ayrıca bu yola başvurmadan önce, var olan kanun yollarının tüketilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda kesinleşen nihai işlem ve kararlar aleyhine olağan kanun yollarının tüketildiği tarihten itibaren otuz gün içerisinde bireysel başvuruda bulunmaları gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkına sahip olanların sadece bu hakka sahip olması yeterli olmayıp, aynı zamanda, başvuruda bulunmakta korunmaya değer bir hukuki yararının da olması gerekmektedir.⁶

1.3. Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Sonucu Verebileceği Kararlar

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru sonucu, bir hakkı ihlal ettiği ileri sürülen kamu gücü müdahalesini kendiliğinden durdurmaz. Dava sonuçlanıp ihlal tespit edilene kadar kural olarak müdahale hukuken geçerliliğini korur ve ilgilileri etkilemeye devam eder. Bireysel başvuru sonucunda ilgili kişinin hak veya özgürlüğünün ihlali yönünde karar verilse dahi bazı durumlarda o hak veya

⁵ A.e., s. 184-185.

⁶ Baki Kuru, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, Ankara, Yetkin Yayıncılık, 2000, s. 313.

özgürlüğü onarmak ya da yeniden inşa etmek olanaksız hale gelebilir ya da telafisi imkansız zararların ortaya çıkmasına neden olabilir.⁷

Bu nedenle Anayasa Mahkemesi, temel hakların korunması için geçici tedbir kararı verebilmektedir. Geçici tedbir kararı, başvurunun temel haklarının korunması için zorunlu görülmesi halinde gerek başvurunun talebi üzerine gerekse Anayasa Mahkemesi tarafından re'sen verilebilmektedir. Adil yargılanma hakkına yönelik tehlikenin başvurunun yaşamına veya maddi manevi bütünlüğüne yönelik olmadığı için bu hak yönünden tedbir kararı verilmemektedir.⁸

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunun 50. maddesinin 1. fıkrası uyarınca “ Esas inceleme sonunda, başvurunun hakkının ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir. İhlal kararı verilmesi halinde ihlalin sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilir. Ancak yerindelik denetimi yapılamaz, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez.” şeklindeki düzenleme gereği, başvurunun esastan incelenmesi sonunda, başvurunun Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiğine ya da edilmediğine karar verilir.⁹

Aynı kanun maddesinin ikinci fıkrasına göre “tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir. Yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hâllerde başvuru lehine tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolu gösterilebilir. Yeniden yargılama yapmakla yükümlü mahkeme, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında açıkladığı ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldıracak şekilde mümkünse dosya üzerinden karar verir.” Tazminat miktarının tespitinin, daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmesi halinde, genel mahkemelere dava açılması yolunu gösterebilir. Ayrıca başvurunun davadan feragati halinde, düşme kararı verilir.

⁷ İncoğlu, a.g.e., s. 260.

⁸ A.e., s. 261.

⁹ Berkan Hamdemir, *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2015, s. 348.

Buna göre adil yargılanma hakkının alt unsurlarını oluşturan duruşmalı yargılama, silahların eşitliği, avukat yardımından yararlanma ve aleni yargılanma hakkı gibi yargılama sürecinde ortaya çıkan usuli hak ve ilkelerin ihlali söz konusu olduğunda, Anayasa Mahkemesi yeniden yargılama kararı vererek 6216 sayılı kanunun 50/2 uyarınca dosya yeniden yargılama için ilgili mahkemeye gönderilecek ve bu eksiklikler giderilerek yeniden yargılama yapılacak ve sonucunda yeniden hüküm kuracaktır.

Anayasa Mahkemesi birden fazla hak ihlali söz konusu olduğunda, ihlal edilen haklardan birisi için yargılamanın yenilenmesi kararı verirken, diğeri için tazminat ödenmesine karar verebilmektedir. Örneğin adil yargılanma hakkının unsurlarından biri olan makul sürede yargılanma hakkı için manevi tazminat verilirken, diğere alt unsurlarından olan silahların eşitliği, duruşmada hazır bulunma gibi hakkaniyete uygun yargılama konuları bakımından yeniden yargılama yapılmasına karar verebilmektedir.¹⁰

2. Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkı

2.1. Genel Olarak

Buraya kadar, anlattığımız hususlar, genel hatlarıyla Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunda adil yargılanma hakkına ilişkin AİHS ve anayasal hükümler ile konuya dair doğrudan düzenlenen kanun hükümlerini içermekteydi. Bu bölümde ise adil yargılanma hakkına Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru yolunda vermiş olduğu kararlar kapsamında değinilecektir.

Birinci bölümde de detaylı olarak açıkladığımız gibi adil yargılanma hakkı, demokratik hukuk devletinin gereğidir. Adil yargılanma hakkının eksiksiz ve kolay şekilde yerine getirilebilmesi için kanuni düzenlemelerin yapılması gerekliliğinin

¹⁰ A.e. s. 291.

yanında bu hakkın ortadan kaldırılmasına yönelik hareketler hukuk devleti ilkesi ile çelişecektir.¹¹

Bireye etkin bir hukuki himaye sağlamak görevini üstlenen hukuk devleti ilkesinin kabul edildiği hukuk sistemlerinde devlet, sadece şekli gerçeğe değil, maddi gerçeğe ulaşma konusunda da kendini görevli saymaktadır. Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak birey, yargılamayı yapan devletten; yargılamanın yapılması için kamu gücünün kullanılması sırasında bir hak ihlali yapılmamasını, bir hak ihlali yapılmışsa hakkının ihlal edildiğini ileri süren tarafa yargı yolu garantisinin sağlanmasını talep etmektedir. Bu durumda, mahkemece verilmiş kararların yine bir denetime tabi olması gerekmektedir.¹²

Belirli bir işlem ve karar nedeniyle ortaya çıktığı ileri sürülen hak ihlalinin incelemeye imkan verecek biçimde somut olarak temellendirilmesi gerekir. Anayasa Mahkemesinin, başvurunun yerine geçerek genel ve soyut iddialardan hareketle resen her konuda hukuka uygunluğu denetleme ve temel hakların ihlal edildiğini tespit etme yükümlülüğü bulunmamaktadır.¹³

Bireysel başvuru yolu, ceza hukukunun yanlış uygulanmasından kaynaklanan adil yargılanma hakkının ihlallerinde söz konusu olduğu kadar, hukuk davalarında meydana gelen ihlallerde de söz konusu olmaktadır. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yolu sonucu verdiği kararlarla bu ihlallerin giderilmesini amaçlamaktadır.

Adil yargılanma hakkının ihlali iddiasıyla yapılan bireysel başvuru, bireylere dava sonucunda verilen kararın değil, yargılama sürecinin ve usulünün adil olup olmadığını denetleme imkanı verir. Buna göre Anayasa Mahkemesi, başvurunun yargılama sürecinde haklarına saygı gösterilmediği, bu çerçevede yargılama sürecinde karşı tarafın sunduğu deliller ve görüşlerden bilgi sahibi olamadığı veya bunlara etkili bir şekilde itiraz etme fırsatı bulamadığı, kendi delillerini ve iddialarını sunamadığı ya da uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasıyla ilgili iddialarının yargılama makamları tarafından dinlenmediği veya kararının gerekçesiz olduğu gibi

¹¹ Erdoğan, a.g.e., s. 58.

¹² Kamil Yıldırım, “İstinaf Mahkemeleri,” **İzmir Barosu-Yargı Reformu 2000, Sempozyumu**, İzmir, 2000, s. 87-89.

¹³ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/543, Karar Tarihi: 15 Ekim 2014, prf. 50, **R.G.**, 29208, 17 Aralık 2014.

yargılama sürecinin olması gereken unsurlarında eksiklik, ihmali olup olmadığına yönelik sınırlı bir değerlendirme yapar.

Bir yargılamanın Anayasa'nın adil yargılanma hakkı ile ilgili maddelerine uygun olabilmesi için aşağıda sayılacak ilkelere uygun olarak yürütülmüş olması gerekmektedir. Bu ilkelerden biri dahi eksik olsa adil yargılanma hakkı bütünüyle ihlal edilmiş olacaktır.

2.2. Bireysel Başvuru Yolunda Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

2.2.1. Mahkemeye Erişim Hakkı

2.2.1.1. Genel Olarak

Genel olarak adil yargılanma hakkı, dava aşamasından sonraki bir süreci ifade eder. Dava açılmadan yargılanma söz konusu olamayacağından öncelikle dava hakkının bir güvenceye bağlanması ve bu kapsamda mahkemeye erişim hakkın kolaylaştırılması gerekmektedir.¹⁴

1982 Anayasası'nın 36. maddesinde herkesin meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde yargılanma hakkına sahip olduğu belirtilerek ifade edilen mahkemeye erişim hakkı, diğer temel hak ve özgürlüklerden gereken şekilde yararlanılmasını ve bunların korunmasını sağlayan en etkili güvencelerden biri olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal barışı güçlendiren, bireyin adaleti bulma, hakkı olanı elde etme, haksızlığı önleme aracıdır.

Anayasa'nın 40. maddesinde “devlet işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır” hükmü ile mahkemeye erişim hakkının sadece hukuken değil fiilen de korunmasını güvence altına almaktadır. Benzer şekilde Anayasa'nın 138. maddesinin son fıkrasında “yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır, bu

¹⁴ M. Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 112.

organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilebilmesini geciktiremez” hükmü ile de mahkeme kararlarının uygulanmasının ihmal edilmesi veya engellenmesi yoluyla mahkemeye erişim hakkının kullanılamaz hale getirilmesinin önüne geçilmek istenmiştir.

Anayasa Mahkemesi bir kararında, Başvurucunun Askeri Yüksek İdare Mahkemesinde görülen tam yargı davası kapsamında bilirkişi raporu ile tespit edilen davaya konu gerçek zararını öğrendikten sonra talep sonucuna ilişkin ıslah talebinin kabul edilmemesi ile hak ettiği maddi tazminatın önemli bir kısmından mahrum kaldığı iddiası üzerine yapılan başvurusu üzerine yapılan incelemede Mahkeme “mahkemeye erişim hakkını, mahkemeye başvuru konusunda tutarlı bir sistemin var olmasını ve dava açmak isteyen kişilerin mahkemeye ulaşmada açık, pratik ve etkili fırsatlara sahip olmasını gerektirdiğini, özellikle hukuki belirsizlikler ya da uygulamadaki belirsizliklerin kişilerin mahkemeye erişim hakkını ihlal edebileceğini, bu nedenle, mahkemelerin usul kurallarını uygularken bir yandan adil yargılanma hakkını ihlal edebilecek aşırı şekilcilikten, diğer yandan da yasalar tarafından düzenlenen usul kurallarının ortadan kaldırılması sonucunu doğurabilecek aşırı gevşeklikten kaçınması gerektiğini belirtmiştir.”¹⁵

Somut olay kapsamında değerlendirdiğinde de tazminat alacağının miktarının, ancak bilirkişi incelemesi ve benzeri araştırmalardan sonra mahkemenin takdir yetkisi çerçevesinde belirlenebildiğini, hak sahibinin tazminat miktarını dava açmadan önce tam bilebilmesinin mümkün olmadığını, tazminat miktarının öğrenilmesinden sonra ise talep miktarının ıslah yolu ile aşılması gerektiği ancak kanunen mümkün olmadığından yerel mahkemenin başvurucunun ıslah talebini reddettiği, başvurucunun tazminat alacağının belirli bir bölümünden mahrum kaldığı tespit edilmiştir. Buna göre, Anayasa Mahkemesi Anayasa’nın 36. maddesinde güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁶

Adil yargılanma hakkının verimli bir şekilde kullanılabilmesi ve bu anlamda kişilerin hukukunun korunması için gerek medeni hak ve yükümlölöklere ilişkin uyuşmazlıklarda gerekse ceza konularındaki uyuşmazlıklarda haksızlığa uğradığını

¹⁵ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/1052, Karar Tarihi: 23 Temmuz 2014, prf. 32, *Bireysel Başvuru Seçme Kararlar 2014.(2015)* Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s.775-787.

¹⁶ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/1052, Karar Tarihi: 23 Temmuz 2014, *Bireysel Başvuru Seçme Kararlar 2014.(2015)* Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s.775-787.

düşünen bireylerin bu haksızlığı giderebilme amacıyla uyuşmazlığı mahkeme önüne götürebilmesi, açılan davada haklarını savunabilmesi ve mahkemece verilen kararın uygulanmasını isteme imkanı tanınmalıdır.¹⁷

Anayasa Mahkemesi başka bir kararında da, başvuru, ek nakdi tazminat talebinde bulunmasının ardından 60 gün beklediğini, bu süre içinde talebinin reddine veya kabulüne ilişkin bir kararın kendisine gönderilmediğini, nakdi tazminat farkının ödenmemesine ilişkin işlemin iptali için 22.06.2012 tarihinde AYİM’e dava açtığı, diğer taraftan Jandarma Genel Komutanlığı Nakdi Tazminat Komisyonu 4/6/2012 tarihli kararı ile başvurucuya ek nakdi tazminat verilmesi yönünde karar alındığı, ancak bu kararın başvurucuya tebliğ edilmediği, davanın açıldığı tarihten sonra tazminat ödemesinin yapıldığı ancak başvurunun işlemin iptali istemiyle açtığı davada yargı harçlarını ödemek zorunda kaldığını, aleyhine hükmedilen vekalet ücretinin ölçülü olmadığını mahkemeye erişim hakkının engellendiği iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi burada AYİM’de dava açılmadan önce idare tarafından başvurunun talebi hakkında herhangi bir karar verilmemesi nedeniyle davanın reddedilmesi sonucu başvuru aleyhine hükmedilen yargılama giderleri ve vekâlet ücretinin anayasal hak ihlaline neden olup olmadığını değerlendirmiştir. Bu kapsamda “Anayasa’nın 2. maddesinde yer alan hukuk devletinin temel ilkelerinden biri “*belirlilik*”tir. Bu ilkeye göre, yasal düzenlemelerin hem kişiler hem de idare yönünden herhangi bir duraksamaya ve kuşkuya yer vermeyecek şekilde açık, net, anlaşılır ve uygulanabilir olması, ayrıca kamu otoritelerinin keyfi uygulamalarına karşı koruyucu bir takım güvenceler içermesi gereklidir. Belirlilik ilkesi, hukuksal güvenlikle bağlantılı olup; birey, belirli bir kesinlik içinde, hangi somut eylem ve olguya hangi hukuksal yaptırımın veya sonucun bağlandığını, bunların idareye ne tür müdahale yetkisini doğurduğunu, kanundan öğrenebilme imkânına sahip olmalıdır. Birey, ancak bu durumda kendisine düşen yükümlülükleri öngörüp, davranışlarını düzenleyebilir. Hukuk güvenliği, kuralların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de kanuni düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılacağı”¹⁸ belirtilmiştir. Somut olayda idare kendisine tanınan süre içerisinde herhangi bir cevap vermemiştir. Kanunen 60 gün içinde idare tarafından bir işlem tesis edilmemesi üzerine oluşan bu zımni ret

¹⁷ Ayvaz Cebre, “Hak Arama Yolları ve Adil Yargılanma Hakkı,” **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, C.V, S.2, 2011, s. 381.

¹⁸ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3063, Karar Tarihi: 26 Haziran 2014, prf. 42, **R.G.**, 29116, 11 Eylül 2014.

işleminin dava açma süresi içinde dava konusu edilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu nedenle davanın açılmasına sebebiyet veren başvuru değildir. Anayasa Mahkemesi Nakdi Tazminat Komisyonunun süresi içinde yapması gereken tasarrufları yapmamış olması nedeniyle dava açılmak zorunda kalınması sonucunda başvuru aleyhine yargılama giderlerine ve vekâlet ücretine hükmedilmiş olması “öngörülemez” nitelikte olduğuna ve AYİM kararı sonucu itibarıyla başvurunun Anayasa’nın 36. maddesinde güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁹

Mahkemeye erişim hakkı, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne götürme ve aynı zamanda mahkemece verilen kararın uygulanmasını isteme hakkını da kapsar. Mahkeme kararlarının uygulanması, yargılama sürecini tamamlayan ve yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsurdur, karar uygulanmazsa yargılamanın da bir anlamı olmayacaktır.²⁰

Sonuç olarak bireysel başvuru yolunda yasa denetiminin ötesine geçileceğinden, Anayasa Mahkemesi, önüne gelen başvurularda yargılamaya bir bütün olarak bakarak, somut olguları değerlendirerek, bireysel başvuru yolunun kullanımına ilişkin hukuki ve fiili sınırları denetleyerek başvuru yapan kişilerin mahkemeye erişim haklarının engellenip engellenmediğini karar verecektir.

2.2.1.2. Mahkemeye Erişim Hakkının Sınırları

Mahkemeye erişim hakkı, toplumun ihtiyaçlarına, kaynaklarına, zamana ve mekana göre değişebilir bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle devletin bu hak üzerinde gerekli düzenlemeyi yapma hakkı mevcut olup, hakkın özünü zedelemeksizin bir takım sınırlamalar getirmesi mümkündür.²¹

Anayasa’nın 36. maddesinde mahkemeye erişim hakkının yasayla sınırlanabileceğine yönelik bir düzenlemeye yer verilmemiş ve sınırlama sebebi öngörülmemiştir. Yasa ile sınırlama öngörülmemiş olması, bu hakkın başka hak ve

¹⁹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3063, Karar Tarihi: 26 Haziran 2014, **R.G.**, 29116, 11 Eylül 2014

²⁰ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/711, Karar Tarihi: 03 Nisan 2014, prf. 41, **R.G.**, 29022, 06 Haziran 2014.

²¹ Erdoğan, a.g.e., s. 62.

özgürlükler veya anayasa ilkeler ile çatışması halinde sınırlanamayacağı anlamına gelmez ve bu durumda müdahale etmek için bazı sınırlar belirlemek gerekecektir.²²

Anayasa Mahkemesi çeşitli kararlarında mahkemeye erişim hakkını sınırlayan düzenlemeleri bu hakkın ihlalini oluşturup oluşturmadığı bakımından denetlemektedir.

Anayasa Mahkemesi bir kararında, başvuru, kararı temyiz etmek üzere sunduğu “süre tutum” dilekçesinin, Yargıtay tarafından dikkate alınmaksızın süre aşımı gerekçesiyle temyiz başvurusunun reddine karar verilmesi nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Bakanlık görüş yazısında “Türk Hukukunda temyiz dilekçesinin hakim tarafından havalesini müteakiben yazı işleri müdürlüğünün, gerekli harç ve giderleri hesaplayıp, ilgisinden tahsil edeceği ve dilekçenin temyiz defterine kaydedileceği, kaydedilen dilekçenin kaydın yapıldığı tarih ve sıra numarası açıkça yazılmak suretiyle gösterileceği, havaleden sonra harçlandırılan dilekçelerin kaleme tevdi halinde de bu durum belgelenecek dilekçenin teslim alınacağı ve temyiz defterine bundan sonra kaydedileceği, hukuk davalarında “*süre tutum dilekçesi*” adı altında bir talep türü olmadığı, kaldı ki hak düşürücü sürelerin durdurulamayacağı, somut başvuruda, “*süre tutum dilekçesi*” olarak verilen dilekçenin, temyiz dilekçesinin temel unsurlarını taşımasının gerektiği, temyiz dilekçesinin, temyiz edenin kimliği ve imzasıyla temyiz olunan kararı yeteri kadar belli edecek bilgileri taşıması halinde diğer şartlar bulunmasa dahi reddolunmayıp temyiz incelemesinin yapılacağı, bu çerçevede, süre tutum dilekçesinin temyiz mahiyetinde olduğu ve harçlandırılmasının gerektiği, gerekçesi yazılmadan temyiz edilse dahi gerekçeli karardan sonra ayrıntılı temyiz gerekçelerinin Yargıtaya bildirilmesine hukuken bir engel bulunmadığı bildirilmiştir.”²³

Anayasa Mahkemesi yaptığı incelemede mahkemeye erişimi aşırı derecede zorlaştıran ya da imkansız hale getiren düzenlemelerin mahkemeye erişim hakkını ihlal edeceğini belirtmiştir. Bu kapsamda dava açma ya da kanun yollarına başvuru için belli süreler öngörülebilir. Bu süreler dava açmayı imkansız kılacak ölçüde kısa olmadıkça hukuki belirlilik ilkesinin bir gereğidir. Ancak bu sürelerin açıkça hukuka aykırı uygulanması veya yanlış yorumlanması halinde mahkemeye erişim hakkının ihlal

²² İncoğlu, A.g.e., s. 220.

²³ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3954, Karar Tarihi: 26 Şubat 2015, prf. 30, **R.G.**, 29328, 16 Nisan 2015.

edildiğinin kabulü gerekecektir. Somut olayda, başvurucunun temyiz talebinin reddedilmesinin, mahkemeye erişim hakkı bakımından öngörülebilir kanuni bir müdahale olduğunun kabulünü mümkün görmemiş ve Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁴

Bir davanın açılması veya temyizine ilişkin süre sınırlamaları, hukuk güvenliği ve adaletin iyi bir biçimde işlemesi açısından gerekebilir.²⁵ Bu bağlamda uygulanacak olan sınırlamaların bireylerin mahkemeye erişim hakkının özüne zarar vermeyecek şekilde ve ölçüde olması gerekmektedir. Ayrıca bu sınırlama meşru bir amaç izlemeli ve gerçekleştirilmek istenen amaç ile kullanılan araçlar arasında makul bir orantılılık bulunması gerekmektedir.

Örnek olarak vekalet ücreti bir yargılama gideri olup, kural olarak bu tür giderler mahkemeye erişim hakkına müdahale teşkil eder. Ancak, gereksiz başvuruların önlenerek dava sayısının azaltılması ve böylece mahkemelerin fuzuli yere meşgul edilmeksizin uyuşmazlıkları makul sürede bitirilebilmesi amacıyla başvurularda belli yükümlülükler öngörülebilir. Bu yükümlülükler dava açmayı imkansız hale getirmedikçe ya da aşırı derecede zorlaştırmadıkça mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiği söylenemez. Dolayısıyla davayı kaybetmesi halinde başvuruca yüklenilecek olan vekalet ücreti bu çerçevede değerlendirilmelidir.²⁶

Taraflara davadan vazgeçme hakkı tanınması veya yargı bağıışıklığı ve milletvekili dokunulmazlığı gibi ayrıcalıkların tanınması gibi haller de, devletin mahkemeye erişim hakkını sınırlaması kapsamında değerlendirilmektedir.²⁷

Sonuç olarak Anayasa mahkemesinin kararlarına göre, mahkemeye erişim hakkı, bir uyuşmazlığı mahkeme önüne taşıyabilmeyi ve uyuşmazlığın etkili bir şekilde karara bağlanmasını talep edebilmeyi ifade etmekte olup, kişinin mahkemeye başvurmasını engelleyen veya mahkeme kararını anlamsız hale getiren, bir başka ifadeyle mahkeme kararını önemli ölçüde etkisizleştiren sınırlamalar, mahkemeye erişim hakkının ihlali sayılmaktadır.

²⁴ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3954, Karar Tarihi: 26 Şubat 2015, **R.G.**, 29328, 16 Nisan 2015.

²⁵ İnceoğlu, a.g.e., s. 217.

²⁶ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/575, Karar Tarihi: 08 Mayıs 2014, prf. 61, **R.G.**, 29048, 02 Temmuz 2014.

²⁷ Hakan Pekcanitez, "Hukuki Dinlenilme Hakkı", *Prof. Dr. Seyhullah Edis'e Armağan*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2000 s. 783-784.

2.2.1.3. Adli Yardım Talep Etme ve Avukat Tutma Hakkı

Yürütülen bir yargılamada tarafların, kendilerini temsil ettirmek için avukat tutmalarının geçici süreyle de olsa engellenmesi ya da avukatla görüşme hakkının kısıtlanması, veya avukatıyla gizli görüşme yapma imkanının verilmemesi halinde mahkemeye erişim hakkı engellenecektir.

Anayasa Mahkemesi bir kararında; başvurucunun gözetiminde baskı altında ve müdafî olmaksızın alınan ifadelerinin hükme esas alındığını beyan ederek savunmada avukatından yararlanma hakkının ihlal edildiği iddia etmiştir. Mahkeme gözetim aşamasında başvurucuya avukata erişim imkanı sağlanmaması ve bu sırada elde edilen ifadelerin mahkumiyet kararına esas alınmasını bir bütün olarak değerlendirilerek Anayasa'nın 36. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁸

Buna göre ikrar içeren ifadelerin avukat huzurunda alınmış olması yargılamanın selameti için gereklidir. Avukatın hazır bulunmadığı ifadelerin hükme esas alınabilmesi için, kovuşturma aşamasında bu ifadelerin baskı altında alınıp alınmadığını denetleyecek bir mekanizmanın mevcut olup olmadığı hususu önem kazanmaktadır. Avukat yardımından yararlanma hakkının adil yargılanma hakkı açısından önemi, suç isnadı altında olan kişinin bu haktan yararlandırılması yönünde devletin pozitif bir yükümlülüğü olduğunun kabul edilmesiyle gerçekleşecektir.

Mahkemeye erişim hakkının bir gereği olarak ekonomik gücü yetersiz olan kişilerin dava açma hakkından mahrum bırakılmamaları için adli yardım sistemi benimsenmiştir. Buna göre mahkemeye erişim hakkının kullanılmasındaki ekonomik engellerin ortadan kaldırılması için ekonomik gücü yetersiz olan bireylerin yargılama giderinden belli şartlarda muaf tutulmaları sağlanmıştır.

Anayasa Mahkemesine yapılan bir başvuruda; başvuru yargılama harç ve masraflarını ödeme gücünün bulunmadığını belirterek adli yardım talebinde bulunmasına rağmen, mahkeme tarafından “yargılama giderlerinin bedenen çalışma ile elde edilecek asgari ücretle karşılanabilecek miktarda olduğu” gerekçesiyle adli yardım talebini reddettiğini beyan ederek, mahkemeye erişim hakkının ihlal

²⁸ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/543, Karar Tarihi: 09 Kasım 2012 Tarih, **R.G.**, 29213, 22 Aralık 2014.

edildiğini iddia etmiştir. Buna rağmen başvuru yargılama masraflarının dava açmasını aşırı derecede zorlaştıracak nitelikte olmasına rağmen masrafları yatırmaya devam etmiş ve masrafları ödemiştir. Anayasa Mahkemesi öngörülen sınırlamanın, gözetilen meşru amaç ile korunmak istenen hak açısından orantısız olduğu ve başvuru üzerinde aşırı bir külfet meydana getirdiğini, yerel mahkemenin adli yardım talebini reddederken açıkladığı gerekçenin de aksi durumu ortaya koyacak yeterlilikte olmadığını, bu açıdan yapılan müdahalenin başvuru hakkının mahkemeye erişim hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁹

Anayasa mahkemesi önüne gelen başvurularda avukat tutma hakkının ihlal edilip edilmediğini denetlerken, yargılamaya bir bütün olarak bakar ve başvuru hakkının avukat yardımıyla etkili bir biçimde yararlandırılmasını dikkate alır.

2.2.2. Yasayla Kurulmuş Bağımsız Ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı

Yukarıda birinci bölümde ayrıntılı olarak açıklandığı üzere adil yargılanma hakkının sağlanabilmesi sadece tarafların davaya etkin olarak katılmasıyla değil, kanunla kurulmuş tarafsız ve bağımsız mahkemeler tarafından yargılamanın yapılmasıyla mümkündür.

Bireysel başvuru sürecinde Mahkeme başvurucuların yargılama sürecinde yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanıp yargılanmadıklarını Anayasa'nın 37 maddesine uygunluk bakımından denetleyecektir. Anayasa'nın 37. maddesi yargılamayı yapan mahkemenin yasayla kurulması gerektiğini açık ve kesin bir biçimde hüküm altına aldığından, devlet tarafından bu hakkın sınırlanması ya da kanun tarafından istisnası getirilmesi söz konusu değildir.

Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi başvurularında mahkemelerin kuruluşunu, yetki ve görevlerini yasayla açık ve belirlenebilir şekilde kanunda belirtmesini aramaktadır.

Örnek olarak; Anayasa Mahkemesi bir kararında; başvuru hakkının, yapısı ve bünyesindeki kurmay subaylar nedeniyle AYİM'in bağımsız ve tarafsız olmadığını

²⁹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/2197, Karar Tarihi: 21 Eylül 2017 Tarih, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/2197>, 10.03.2018.

belirterek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Mahkeme gerekçesinde AYİM'in oluşumu, statüsü ve görevleri Anayasa ve ilgili Kanun'da hüküm altına alındığını, AYİM'e atanan askeri hakimlerin bağımsızlığının Anayasa ve ilgili kanun hükümleri ile garanti altına alındığını, atanma ve çalışma usulleri yönünden askeri hakimlerin bağımsızlıklarını zedeleyecek bir hususun bulunmadığını, kararlarından dolayı idareye hesap vermek zorunda olmadıklarını, ayrıca disipline ilişkin konuların AYİM Yüksek Disiplin Kurulunca incelenip karara bağlandığının görüldüğünü, diğer yandan sınıf subayı üyelerinin en fazla dört yıllık bir süre ile görev yapmalarını, disiplin konularında yukarıda bahsedilen Disiplin Kuruluna tabi kılınmalarını, görev süreleri içinde idari veya askerî yetkililerce herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmamalarını bu subayların idareye karşı bağımsızlıklarını güçlendirdiğini belirtmiştir. Açıklanan nedenlerle Mahkemenin bağımsız ve tarafsız olmadığına ilişkin bir husus saptanmadığından başvurunun bu kısmının diğer kabul edilebilirlik şartları yönünden incelenmeksizin açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.³⁰

Mahkemelerin “*bağımsızlığı ve tarafsızlığı*” adil yargılanmanın koşulları arasındadır. Mahkemelerin bağımsızlığı, genellikle hakimlerin bağımsızlığı ile eş anlamlı kullanılmakta ve biri diğerinin nedeni ve doğal sonucu olarak anlaşılmaktadır. Hakimlerin bağımsızlığı, onlara tanınan bir ayrıcalık olmayıp, her türlü etki, baskı, yönlendirme ve kuşkudan uzak olarak adalet dağıtacakları yolundaki güven ve inancı yerleştirme amacına yöneliktir. Demokratik bir toplumda, hakim bağımsızlığının yalnız yürütme organına karşı değil, devlet yapısı içindeki tüm kurum ve kuruluşlar ile kişilere karşı da sağlanması gerekir. Başka herhangi bir kişi, kurum veya organdan emir almamak, yasamanın, yürütmenin ve diğer dış unsurların etki alanının dışında olmak, baskı altında olmamak şeklinde tanımlanan bağımsızlık, tarafların etki alanının dışında kalmayı, dava taraflarına karşı bağımsızlığı da kapsamaktadır.³¹

³⁰ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/6011, Karar Tarihi: 22 Eylül 2016 Tarih, **R.G.**, 29912, 08Aralık 2016.

³¹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/5486, Karar Tarihi: 04 Aralık 2013, prf. 43, **R.G.**, 28864, 27 Aralık 2013.

Genel olarak tarafsızlık da, davanın çözümünü etkileyecek bir ön yargı, taraf tutma ve menfaate sahip olunmaması ve davanın tarafları karşısında ve onların leh aleyhlerinde bir düşünce veya menfaate sahip olunmamasını ifade eder.³²

Anayasa Mahkemesi önüne gelen başvurularda bir mahkemenin tarafsız ve bağımsız olup olmadığına karar verirken, mevcut davanın koşullarında, objektif olarak hiçbir şüpheyi mahal vermeksizin davanın hakimine yeterli güvencelerin sağlanıp sağlanmadığını araştırmaktadır.

Tüm bu açıklamalar ışığında, Anayasa Mahkemesi, yargının yürütme ve diğer organlara karşı bağımsızlığına dikkat çekmekle beraber, hakimlerin yargılamayı yaparken talimat alıp almadıklarına önem vermektedir.

2.2.3. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

2.2.3.1. Genel Olarak

Anayasa Mahkemesine, yargılamanın hakkaniyete uygun yapıp yapılmadığı şikayeti ile ilgili yapılan başvurularda, Anayasa Mahkemesinin görevi, mahkemelerin nihai kararları değerlendirilirken bir üst derece mahkemesi gibi kararın doğruluğunu denetimden geçirmek değildir. Kararın doğru olup olmaması ile ilgilenmez. Bu ilke kapsamında değerlendirilen husus, yargılama faaliyetinin tüm işlemlerini bir bütün halinde göz önünde tutarak yargılamanın hakkaniyete uygunluğunun tespit edilmesidir.

Hakkaniyete uygun yargılanma yapıp yapılmadığını belirleyebilmek için bu hakkın kapsamında yer alan zımni unsurları da irdelemek gerekmektedir. Bu unsurlar yukarıdaki bölümde detaylıca anlatıldığı üzere sırasıyla; silahların eşitliği, hukuki dinlenilme hakkı, susma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, gerekçeli karar hakkı ve delil kurallarıdır.

³² Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/2738, Karar Tarihi: 16 Temmuz 2014, prf. 39, **R.G.**, 29136, 01 Ekim 2014.

2.2.3.2. Silahların Eşitliği

Silahların eşitliği ilkesi, her bir tarafa davasını kendisini karşı taraf karşısında ciddi şekilde dezavantajlı duruma düşürmeyecek şartlar altında sunmasını sağlayacak makul imkanların verilmesini zorunlu kılar. Hakkaniyete uygun ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için öncelikle “silahların eşitliği ilkesinin” yargılamada hayata geçirilmesi gerekmektedir. Tarafların mahkeme önünde sahip oldukları hak ve yükümlülükler açısından tam bir eşitlik sağlanması, ayrıca bu eşitliğin tüm yargılama boyunca da devam ettirilmesidir.³³

Anayasa Mahkemesi silahların eşitliği ilkesinin denetlerken, önüne gelen başvurularda yargılamanın bütününde şikayet konusu eşitsizliğin yargılamayı fiilen ve gerçekten adaletsiz kılıp kılmadığını inceler. Yine ceza davalarında savunmanın iddia makamı ile eşit bir şekilde davasını hazırlama ve sunma konusunda makul imkanlara sahip olup olmadığını da teminat altına alır.³⁴

Anayasa Mahkemesine yapılan bir başvuruda, başvuru, 6111 sayılı Kanun’un 53. maddesi ile 506 sayılı Kanun’un geçici 20. maddesine eklenen fıkranın devam eden davalara da uygulanmasına ilişkin ibaresiyle İş Mahkemesinde açtığı alacak davasının dayanağı olan ve kendisini haklı kılan Yargıtay içtihatlarının ortadan kaldırıldığını, çıkarılan kanunla devam eden yargı süreçlerine müdahale edildiğini belirterek Anayasa’nın 36. maddesinin birinci fıkrasında düzenlenen adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi bu davada, başvuru ile ilgili her ne kadar kanun koyucunun, mevcut davaya etkili kanun çıkararak görülmekte olan davaya müdahale etmesinde zorlayıcı bir kamu yararı olduğu kanaatine ulaşılmışsa da yasamanın müdahalesinin taraflar arasında yargılama başladıktan sonra gerçekleştiğini ve davanın esasına ilişkin sonucu belirlediğini, müdahale sonucunda başvurusunun davayı kazanmasının imkânsız hale geldiğini, oysa dava açıldığı zaman yerleşik içtihat çerçevesinde başvurusunun davayı kazanmasının kuvvetle muhtemel olduğunu, bu çerçevede öngörülebilir olmayan müdahalenin meşru kabul edilemeyeceğini, müdahale sonucunda davalı Vakfın, başvurucuya nazaran önemli ölçüde avantajlı hale geldiğini, bu şekilde yararlar dengesinin kendisine katlanması zor külfetler yüklenen başvuru aleyhine

³³ Erdoğan, a.g.e., s. 142-143.

³⁴ Uluslararası Af Örgütü, a.g.e., s. 173.

bozulduğu ve bu durumun silahların eşitliği hakkına yönelik orantısız bir müdahale oluşturduğunu, açıklanan nedenlerle, silahların eşitliği ilkesine yönelik bir ihlalin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.³⁵

Anayasa Mahkemesi bu kararında, devletin, kendisi taraf olsun ya da olmasın, davanın taraflarından birini diğerine nazaran önemli ölçüde avantajlı hale getiren kanuni düzenlemeler yapmasını, silahların eşitliği ilkesine ve dolayısıyla hakkaniyete uygun yargılama hakkının ihlalini oluşturduğunu kabul etmiştir.

Yine bu ilke kapsamında, medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin yargılamalarda, davanın tarafları tanık dinletmek konusunda eşit imkânlarla sahip olmalıdırlar. Tarafların tanık olarak gösterdikleri kişilerin mahkemece dinlenmesinde, silahların eşitliği ilkesi bakımından dikkat edilmesi gereken, gösterilen tanıkların sayısal eşitliği değil; nitelik eşitliğidir. Bir diğer ifadeyle yargılamanın bütünü göz önünde tutulduğunda iddia ve savunma dengesinin korunmuş olmasıdır.³⁶

Anayasa Mahkemesine yapılan bir diğer başvuru da ise; Başvurucu, aleyhine açılan boşanma davasında Mahkemenin, tanıklarından ikisinin dinlemediğini, bu yöndeki taleplerinin gerekçesiz reddedildiğini belirterek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Anayasa Mahkemesi bu davada, başvurucunun dinlenilmesini talep ettiği tanıkların davanın çözümüne yararlı olup olmayacağı ve sonuca etki edip etmeyeceği hususlarında değerlendirme görevinin yerel Mahkemeye ait olduğunu, dinlenmeyen tanıkların davanın esasına etki etmeyeceğini gerekçesiyle beyanlarının alınmamasının taraflar arasında eşitsizlik meydana getirdiğinden bahsedilemeyeceğini, ayrıca başvurucunun dinlenilmesini istediği tanıkların beyanlarında ne şekilde davanın esasını etkileyecek olguların bulunduğuyla ilişkin somut bir açıklamada da bulunmadığını, yargılamanın bütününe göre Mahkemece yapılan uygulamanın tüm süreci adaletten yoksun kılacak şekilde etkilemediğini,

³⁵ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/931, Karar Tarihi: 26 Haziran 2014, *Bireysel Başvuru Seçme Kararlar 2014*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2015, s. 721-749.

³⁶ Aktepe Artık, a.g.e., s. 370.

açıklanan nedenlerle silahların eşitliği ilkesine yönelik bir ihlalin olmadığına karar vermiştir.³⁷

Anayasa Mahkemesi, başvuruçular tarafından tanıkların dinlenilmesi taleplerinin reddi kararını incelerken başvuruçuların haklarını koruma amacına yönelik yeterli güvenceleri içeren bir usul çerçevesinde verilir verilmediğini araştırmaktadır.

Adil yargılanma hakkının Anayasa’da yer alan eşitlik ilkesi ile olan yakın bağlantısı hemen fark edilecektir. Gerek Anayasa’daki eşitlik ilkesi gerekse, adil yargılanma hakkının bir unsuru olan silahların eşitliği ilkesi uyarınca, yargılama boyunca, tarafların hak ve yükümlülükleri bakımından tam bir denge bulunmalıdır. Yargılamada taraflara eşit imkân sunulmasını yeterli değildir. Bir yargılamada taraflara eşit imkânlar sunulsa dahi, tarafların kişiliklerinden, ekonomik ve sosyal durumlarından, hukuk bilgilerinden, adli ve idari organlar karşısındaki alışkanlıklarından kaynaklanan farklılıkları olabilir. Buna örnek olarak, dil ve konuşma engelleri, yargılama giderlerini ödemedeki güçlükler örnek gösterilebilir. Yargı organları bu yöndeki engelleri ve eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik tedbirler de almalıdır.³⁸

2.2.3.3. Hukuki Dinlenilme Hakkı

Hukuki dinlenilme hakkı, adil yargılama hakkının bir gereği olup, kural olarak açılan davada taraflarca gösterilen tüm deliller ile yapılan tüm işlemlerin taraflarca öğrenilebilmesini ve bu işlem ya da delillere karşı beyanda bulunabilmelerini gerektirmektedir.

Hukuki dinlenilme hakkı, yapılan yargılamada, toplanan deliller, bilirkişi raporları, mütalaa, keşif ya da dosyaya gelen her türlü evrak ve belge verilmesini ya da bunlara taraflarca beyanda bulunması hakkının tanınmasını gerektirmektedir.

³⁷ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/2704, Karar Tarihi: 16 Kasım 2016, *Bireysel Başvuruda Hukuk Davalarına İlişkin Kararlar*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 1091-1105.

³⁸ Özekes, a.g.e., s. 49.

Hakkında suç isnadı bulunan herkes, aleyhindeki iddiaları dinlemek ve savunma yapabilmek için ilk derece mahkemesi önünde hazır bulunma hakkına sahiptir.³⁹

Anayasa Mahkemesi, yargılamanın hakkaniyetli bir yargılama olup olmadığını denetlerken, kendisine bir suç isnat edilen kişi veya medeni bir yargılamada tarafların, duruşmada hazır bulunup bulunmadıklarını ve yargılamaya etkili bir biçimde katılabilme olanağına sahip olup olmadıklarını irdeler. Etkili katılım, tarafların sadece duruşmada bulunma hakkını değil, duruşmayı izleme ve duyma hakkını da içermektedir.⁴⁰

Anayasa Mahkemesi bir kararında, başvuru konusu davada başvurusunun Mahkemenin hatası nedeniyle katılamadığı, duruşmada bilirkişi raporunun ele alınmasıyla bu raporu incelemesinin engellendiği iddiasını hukuki dinlenilme hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.⁴¹

Hukuki dinlenilme hakkı, silahların eşitliği ilkesi ile iç içedir ve bu iki ilke birbirini tamamlar niteliktedir. Ancak her ne kadar hukuki dinlenilme hakkı, silahların eşitliği ilkesinin bir görünümü gibi gözükse de, hukuki dinlenilme hakkının ihlal edilmesi her seferinde silahların eşitliği ilkesinin de ihlali anlamına gelmez.

Anayasa Mahkemesinin hukuki dinlenilme hakkının ihlali ile ilgili bir başka kararında da; başvuruçuların, başlattıkları icra takipleri hakkında borçlu tarafından İcra Hukuk Mahkemesine yapılan başvurulara ilişkin şikayet dilekçelerinin kendilerine tebliğ edilmediğini, bu sebeple tarafı oldukları yargılamalarda savunma yapma ve delil bildirme imkanından mahrum bırakıldıklarını belirterek Anayasa'nın 36. maddesinde düzenlenen adil yargılanma hakları ile hukuki dinlenilme haklarının ihlal edildiklerini ileri sürmüşlerdir. Anayasa Mahkemesi yaptığı inceleme sonucu, Mahkemenin icra dosyalarını inceleyerek şikayet başvurusunda bulunan tarafın talebi doğrultusunda karar verildiğini; başvuruçuların, dilekçe içerikleri ve toplanan deliller hakkında bilgi edinmelerine, bunlara karşı çıkmalarına ve delil sunmalarına imkan tanımayarak diğer tarafı yargılamalarda üstün bir konuma getirdiğini belirtmiştir. Açıklanan nedenlerle söz konusu eşitsizliğin yargılamaları hakkaniyet uygun

³⁹ Uluslararası Af Örgütü, a.g.e., s. 219-220.

⁴⁰ Çelik, a.g.e., s. 94.

⁴¹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/603, Karar Tarihi: 20 Şubat 2014, **R.G.**, 28946, 19 Mart 2014.

olmaktan çıkardığını ve başvurucular açısından silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edildiği sonucuna ulaşmıştır.⁴²

Davanın tarafları hem ceza davalarında hem de diğer davalarda duruşmada hazır bulunma hakkından feragat edebilir. Ancak bu feragatin kabul edilebilmesi için, feragatin açıkça anlaşılır bir biçimde olması ve “bu hakkın önemine uygun bir biçimde minimum güvencelerin sağlanmış olması gerekmektedir.”⁴³ Bununla birlikte bazı durumlarda örneğin, yargılama sadece hukukilik denetimine ilişkin ise sanığın duruşmada hazır bulunmasına gerek yoktur.

2.2.3.4. Susma ve Kendi Aleyhine Tanıklık Etmeme Hakkı

Anayasa Mahkemesi, susma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı kapsamında, bir ceza davasında mahkemenin kararını, suç isnadını zorla veya baskıyla sanığın isteğine aykırı olarak elde edilen delillere başvurmadan kanıtlamaya çalışmasını güvence altına almaktadır.

Adil yargılanma hakkı kapsamında güvence altına alınan hakların etkili bir şekilde korunması gereklidir. Bu itibarla, işkence ve kötü muamele yasağına aykırı eylemler sonucunda elde edilen delillerin kullanılması da yargılamanın adilliği üzerinde ciddi sorunlar doğurur. Zira, işkence ve kötü muamele sonucunda elde edilen delillerin kabul edilebilirliğine karar verilmesi, mutlak surette yasaklanan işkence ve kötü muameleyle yönelik bir tolerans olarak değerlendirilebilir ve bu noktada ilgili kamu görevlerinin bu yöntemlere başvurmalarını teşvik gibi sonuçlar doğurabilir.⁴⁴

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu bir kararında, başvurucuların, gözaltında işkence ve baskı ile müdafî huzurunda alınmayan ifadesinin hükme esas alındığını, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi yaptığı incelemede mahkemede doğrulanmayan başvurucuların gözaltında müdafî olmaksızın ve baskı altında verildiği iddia edilen beyanlarını mahkumiyete esas delil

⁴² Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/4073, Karar Tarihi: 21 Ocak 2016, (Çevrimiçi) <http://kararlariyeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/69a26a5f-89e8-4a8d-b731-9fab65c2fca?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, 18.09.2017

⁴³ Çelik, a.g.e. ,s. 95.

⁴⁴ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/542, Karar Tarihi: 04 Kasım 2014, prf. 64, **R.G.**, 29235, 13 Ocak 2015.

olarak kabul ederek, sanıkların mahkumiyetlerine karar verildiğini, gözaltında iken alınan bu ifadelerin mahkumiyet için belirleyici biçimde kanıt olarak kullanıldığını tespit etmiştir. Sonuç itibarıyla hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.

Ceza davasında sanığın beyanları olayın aydınlatılması bakımından son derece önemli bir delil niteliğindedir. Bu nedenle sanığın beyanlarının usulüne uygun olarak alınması önem arz etmektedir. Kendisine suç isnadında bulunulan sanığın müdafisi olmadan alınan beyanın veya susmasının yargılamada aleyhinde kullanılıp kullanılmadığı, susmasından mahkemece olumsuz sonuçlar çıkarılıp çıkarılmadığı ve sanığın herhangi bir baskı, şiddet veya cebir uygulanıp uygulanmadığının her somut olay bakımından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir ceza davasında susma ve kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkı, suç isnadını zorla veya baskıyla sanığın isteğine aykırı olarak elde edilen delillere başvurmadan kanıtlamaya çalışmayı gerektirir. Sanık baskı altında ifadesinin alındığı iddiasında bulunmuş ise mahkeme öncelikle bu iddiayı araştırmakla yükümlüdür.

Anayasa Mahkemesinin bu konuyla ilgili vermiş olduğu bir diğer kararında, başvuru, mahkumiyete esas alınan ifadesinin, gözaltında ve müdafî yokluğunda işkence ile alındığını bu şekilde adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi yaptığı incelemede başvurunun gözaltında müdafî olmaksızın elde edilen beyanlarının yerel mahkemede delil olarak kabul edildiğini tespit etmiştir. Ancak başvurucuya isnat edilen suça ilişkin dosya kapsamında tanık beyanlarının ve teşhislerin de bulunduğu ayrıca alınan adli raporda başvurucuda herhangi bir darp ve cebir izine rastlanmadığının belirtildiği tespit edilmiştir. Yerel mahkeme; yargılama neticesinde başvurunun mahkumiyetine sanığın kolluk ve savcılık ifadelerini, yüzleştirme ve teşhis tutanaklarını, ekspertiz raporlarını, ele geçirilen silahı ve örgütsel dokümanları da esas almıştır. Dolayısıyla başvurunun müdafî olmaksızın alınan kolluktaki ifadesinin mahkumiyeti için tek ve belirleyici biçimde kanıt olarak kullanılmadığı tespit edilmiştir. Açıklanan nedenlerle Anayasa Mahkemesi söz konusu başvuru açısından hakkaniyete uygun yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴⁵

⁴⁵ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/15163, Karar Tarihi: 25 Ocak 2018, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/15163>, 10.02.2018

2.2.3.5. Gerekçeli Karar Hakkı

Bir yargılamada usule ilişkin koruma sağlayan adil yargılanma hakkının önemli unsurlarından bir olan gerekçeli karar hakkı, kişilerin adil bir şekilde yargılanmalarını sağlamayı ve mahkemelerin verdiği kararları denetlemeyi amaçlamaktadır.

Yerel mahkemeler kararlarının dayanaklarını yeteri kadar açık bir biçimde göstermek zorundadırlar. Yargılama sırasında açık ve somut bir biçimde ileri sürülen bir iddia veya savunma davanın sonucunu değiştirebilecek nitelikte ise mahkeme tarafından gerekçe gösterilerek değerlendirilmelidir. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi yapılan başvurularda yaptığı incelemelerde, taraflar tarafından ileri sürülen iddia veya savunmaya ilişkin değerlendirme yapan ve karar veren merci tarafından gerekçelendirilmemesi halinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini kabul etmektedir. Mahkeme tarafından verilen kararın yasal olarak geçerli bir gerekçeye dayanması gerekmektedir. Davada uygulanabilir olan kanuna dayanmayan gerekçeler adil yargılanma hakkına aykırılık teşkil eder.⁴⁶

Yargılama sırasında açık ve somut bir biçimde öne sürülen iddia ve savunmaların davanın sonucuna etkili olması halinde mahkemelerce makul bir gerekçe ile yanıt verilmesi gerekir. Makul gerekçe, davaya konu olay ve olguların mahkemece nasıl nitelendirildiğini, kurulan hükmün hangi nedenlere ve hukuksal düzenlemelere dayandırıldığını ortaya koyacak, olay ve olgular ile hüküm arasındaki bağlantıyı gösterecek nitelikte değildir.

Anayasa Mahkemesinin bir kararında; başvurucunun mecburi hizmet yükümlülüğünü yerine getirmediğinden bahisle hakkında açılan alacak davasında yerel mahkeme tarafından, asıl iddiası olan mecburi hizmet yükümlülüğünü BDDK'da tamamlayabileceğine dair düzenleme nedeniyle davanın reddi gerektiği iddiası hakkında hiçbir gerekçe göstermeden karar verildiğini, bu karara karşı yapılan temyiz başvurusunda da Dairenin başvurucunun iddiaları hakkında bir değerlendirme yapmadan İlk Derece Mahkemesi kararını onadığını iddia ederek adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan incelemede başvurucunun aleyhine açılan alacak davasında başvuru tarafından

⁴⁶ İncoğlu, a.g.e. s. 252.

borçlu olmadığını ifade eden ve buna ilişkin asıl iddia olarak dayanan mecburi hizmet yükümlülüğünün çalıştığı kuruma aktarılmasının yapılması ve yapılan düzenleme uyarınca bu talep için süre şartının bulunmadığı itirazlarının sadece bilirkişi raporunda değerlendirildiği, bilirkişinin uyuşmazlığın çözümü için mahkemeye yardımcı olmaktan başka bir görevinin bulunmadığı ve hazırladığı raporun yargı kararı niteliği taşımadığı açık olduğundan, mahkeme kararında tartışılmayan ve gerekçelendirilmeyen başvurunun iddiasının bilirkişi raporunda dile getirilmiş olması dolayısıyla karşılanmış olduğunun kabulünün mümkün olmadığı, kararın temyiz aşamasında da aynı iddia ileri sürülmüş olmasına rağmen temyiz hakkında verilen kararda da bu hususa ilişkin bir gerekçeye yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu nedenle, yargılama süreci bir bütün olarak değerlendirildiğinde başvurunun gerekçeli karar hakkının ihlal edildiği sonucuna varılmıştır.⁴⁷

Anayasa Mahkemesi bir başka kararında da, başvuru, kat maliklerinden olduğu sitenin iki adet kat malikleri kurulu kararların iptalini talep ettiği davada, ileri sürdüğü iddialarının mahkemece değerlendirilmediğini, mahkeme kararlarının yeterli gerekçe içermediğini iddia etmiştir. Başvuru tarafından ileri sürülen ve hükmün sonucunu etkilediği iddia edilen talebinin ilk derece mahkemesi kararında denetlenerek “özellikle başvurunun toplantıya çağrı tutanağının kendisi tarafından imzalanmadığı ve imzanın sahte olduğu iddiasına karşılık olacak şekilde, 7201 sayılı Kanun’un ek 1. maddesinde yer alan ve bağımsız bölüm maliklerine tebligat hususunu düzenleyen özel hükme dayanılarak yapılan tebligatın geçerli olduğuna karar verildiği” belirtilerek başvurunun talebinin reddedildiği, temyiz incelemesinde de ilk derece mahkemesince oluşturulan karar ve gerekçesi hukuka uygun bulunduğuna karar verilmiştir. Bu kapsamda yapılan incelemede gerekçeli karar hakkının ihlal edilmediğine karar verilmiştir.⁴⁸

Anayasa Mahkemesinin görevi, herhangi bir davada tarafların iddia ve savunmaları kapsamında ileri sürülen taleplerinin gerekli olup olmadığına karar vermek değildir. Taleplerin gerekliliği ya da delillerin kabul edilebilirliği tarafların savunmalarını değerlendirme hususları derece mahkemelerinin yetkisi dahilindedir.

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/1269, Karar Tarihi: 08 Mayıs 2014, *Bireysel Başvuru Seçme Kararlar 2014 (2015)*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 647-663.

⁴⁸ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/1780, Karar Tarihi: 20 Mart 2014, **R.G.**, 28996, 10 Mayıs 2014.

Ancak Mahkemelerin kararların denetlenebilmesi ve tarafların bilgi sahibi olabilmesi açısından kararların gerekçeli olması önem arz etmektedir.

2.2.3.6. Delil Kuralları

Birinci bölümde de ayrıntılı olarak açıklandığı üzere suç işleyenlerin adalet önüne çıkartılıp haklarında yargılama yapılabilmesi ve hak ettikleri şekilde cezalandırılabilmesi için, öncelikle, delillerin elde edilmesi gerekmektedir.⁴⁹

Anayasanın delil yasakları konusundaki hükmü, hukuk devleti ilkesi, mağdur hakları, suçluların etkin bir şekilde yargılanması ve cezalandırılması ve diğer ilgili konularla birlikte değerlendirilmesi gerekir. Hukuk güvenliğini sağlamayı amaç edinen bir hukuk devleti, hukuk kuralları içerisinde hukuka aykırılıklarla etkin bir şekilde mücadele etmelidir. Yine, hukuk devletinin öncelikli amaçlarından birisi, bireylerin mağdur olmamaları için etkin bir yargılama yapmaktır.⁵⁰

Anayasa Mahkemesi tarafından adil yargılanma hakkı kapsamında güvence altına alınan hakların etkili bir şekilde korunması gerekmektedir. Bu itibarla hukuka aykırı eylemler sonucunda elde edilen delillerin kabul edilebilirliğine karar verilmesi halinde kamu görevlilerinin de bu yöntemlere başvurmalarını teşvik gibi sonuçlar doğabilecektir. Bu nedenle hukuka aykırı şekilde elde edilen delillerin hükme esas alınması engellenmelidir.

Mahkemenin delil takdiri sonucu vermiş olduğu kararlara karşı Anayasa Mahkemesine yapılan bir başvuruda Mahkeme iddiaların özünün derece mahkemelerince delillerin değerlendirilmesinde ve yorumlanmasında isabet olmadığına ve esas itibarıyla yargılamanın sonucuna ilişkin olması halinde başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmaktadır.⁵¹

Anayasa Mahkemesi bir kararında, başvuru tarafından, ilk derece mahkemesince bilirkişi raporları arasındaki çelişki giderilmeksizin Adli Tıp Kurumu

⁴⁹ Çelik, a.g.e., s. 101.

⁵⁰ Maden, a.g.e., s. 212.

⁵¹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/1027, Karar Tarihi: 12 Şubat 2013, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/ae37dd3e-4482-4191-9ca9-63f29a719b95?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, 17.09.2017

Trafik İhtisas Dairesi tarafından tanzim edilen bilirkişi raporundaki kusur oranına ilişkin tespite dayanılarak tazminata hükmedilmesinin anayasal haklarının ihlaline yol açtığı belirtilmekte olup, başvurucunun iddialarının özünün derece mahkemelerince delillerin değerlendirilmesinde ve yorumlanmasında isabet olmadığına ve esas itibarıyla yargılamanın sonucuna ilişkin olduğu anlaşılmaktadır. Açıklanan nedenlerle, başvurucunun iddiasının kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlara ilişkin olduğu, derece mahkemesi kararlarının bariz bir şekilde keyfilik de içermediği anlaşıldığından, adil yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁵²

Anayasa Mahkemesinin temyiz mercii olmadığını daha önce belirtmiştik, ancak Anayasa Mahkemesinin başvuru ile ilgili karar verirken kanun yolunda incelenmesi gereken bütün hususları incelemeyen reddetmesi düşünülemez. Mesela mahkemelerinin açıkça keyfi verdiği kararlar ile ilgili bir başvuru olduğu zamanlar olabilir.

Anayasa Mahkemesinin delil yasakları ile ilgili olan bir başka kararında; Başvurucu, avlanması yasak av hayvanlarına ilişkin unsurları bulundurduğu gerekçesiyle açılan tazminat davasının da ilk derece Mahkemesinin kararına esas alınan 23/1/2003 tarihli tespit tutanağında belirtilen taşınmazın kendisine ait olmadığını ve kendisi tarafından kullanılmadığını, açıkça adres belirtilmeyen arama kararının hukuka uygun olmadığını, aramanın kanunda belirtilen usule aykırı yapıldığını, kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kullanılamayacağı ilkesinin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Anayasa Mahkemesi, somut olayda, koruma tedbiri niteliğindeki arama kararının icrasının hukuka aykırı şekilde gerçekleştirilmesi ile elde edilen delillerin tek ve belirleyici delil olarak kullanılmasının bir bütün olarak yargılamanın hakkaniyetini zedelediği ve aramanın icrasındaki “kanuna aykırılığın” yargılamanın bütünü yönünden adil yargılanma hakkını ihlal eder nitelikte olduğu kanaatine varılmıştır. Bu sebeplerle başvurucunun Anayasa’nın 36. maddesinde güvence altına adil yargılanma hakkını ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵³

⁵² A.y.

⁵³ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/6183, Karar Tarihi: 19 Kasım 2014 Tarih, **R.G.** 29288, 07 Mart 2015.

Mevcut yargılamada geçerli olan delil sunma ve inceleme yöntemlerinin adil yargılanma hakkına uygun olup olmadığını denetlemek Anayasa Mahkemesi'nin görevi kapsamında olmayıp, Mahkemenin görevi başvuru konusu yargılamanın bütünlüğü içinde adil olup olmadığının değerlendirilmesidir. Genel anlamda hakkaniyete uygun bir yargılamanın yürütülebilmesi için silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri ışığında, taraflara iddialarını sunmak hususunda uygun olanakların sağlanması şarttır. Taraflara tanık delili de dahil olmak üzere delillerini sunma ve inceletme noktasında da uygun imkanların tanınması gerekir. Bu anlamda, delillere ilişkin dengesizlik veya hakkaniyetsizlik iddialarının da yargılamanın bütünü ışığında değerlendirilmesi gerekir.⁵⁴

Sonuç olarak bireysel başvurular kapsamında adil yargılanma hakkı çerçevesinde delil yasakları meselesinin çözümünde iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, Anayasa ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ek Protokollerinin ortak koruma alanına giren adil yargılanma hakkının çerçevesinin belirlenmesi ve delil yasakları meselesinin bu çerçeve içine yerleştirilmesidir. İkincisi, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda bireysel başvuru incelemesi yapılamayacağına ilişkin yasak çerçevesinde delil yasakları konusunun yerli yerine oturtulmasıdır.⁵⁵

Bireysel başvuru kapsamında değerlendirilecek olan adil yargılanma hakkı esas itibariyle yargılamaya ilişkindir; mahkemelerin hukuk kurallarını doğru uygulayıp uygulamadıkları ve isabetli sonuca varıp varmamaları esas mesele değildir. Anayasa Mahkemesi'nin bir temyiz mercii olmadığı unutulmamalıdır. Diğer taraftan, bireysel başvuruda kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı yönündeki yasağın mutlak şekilde anlaşılması gerekir. Açık keyfilik durumunda olduğu gibi, Anayasa Mahkemesinin inceleme yapması mümkün olmalıdır. Delil elde edilirken hukuk dışına çıkmış olmasının yaptırımı, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğinin tespitiyle sınırlı değildir. Delil yasaklarına aykırı hareket edilmiş olması, bireysel başvuru incelemesinde adil yargılanma hakkının ihlal edildiği sonucuna doğrudan doğruya varmak için yeterli değildir.⁵⁶

Anayasa Mahkemesi, delil yasaklarına aykırı hareket edilmiş olmasının yargılamanın bütününe etkili olup olmadığına bakarak bir sonuca ulaşmalıdır. Bu

⁵⁴ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/1213, Karar Tarihi: 04. Aralık 2013, Prf. 27, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1213>, 02.02.2018.

⁵⁵ Maden, a.g.e., s. 230-231.

⁵⁶ A.e.

çerçeve, yargılama sürecinde gerçekleşen bir hukuka aykırılığın yine yargılama sürecinde telafisinin bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Bireyin, savunmaya ilişkin haklarının korunması, itiraz ve hak arama yollarının açık olması, silahların eşitliği ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan, hukuka aykırılığın telafisi, birey tarafından harekete geçirilmemiş olsa dahi, kamu makamları eliyle de gerçekleştirilebilir. Bu çerçevede, usule ilişkin her hatanın adil yargılanma hakkının ihlâline sebebiyet vereceği şeklindeki kabulün, devletin bu konudaki esaslı yükümlülüklerinin yerine getirilememesi sonucunu doğurabileceği gözden uzak tutulmamalıdır.⁵⁷

2.2.4. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Adalet hizmetinin işlememesi, geç işlemesi ya da kötü işlemesi, toplumsal düzenin ve barışın bozulmasına neden olur. Halk arasında ifade edildiği gibi “geciken adalet, adalet değildir.” Adaletin doğru bir şekilde gerçekleşmemesi ise geciken adaletten kötüdür.

Adil yargılanma hakkı Devlete uyuşmazlıkların makul süre içinde nihai olarak sonuçlandırılmasını garanti edecek bir yargı sistemi kurma görevi yükler.

Anayasa Mahkemesinin makul süre incelemesinde; yargılamaya intikal eden uyuşmazlıklarda, maddi olayların, delillerin ve uygulanacak hukuk kurallarının karmaşık olması, tarafların genel olarak yargılama sürecindeki tutumu, yargılama sürecinin uzamasındaki etkisi ve usuli haklarını kullanırken gereken dikkat ve özeni gösterip göstermedikleri, yargı makamları yanında dava süreciyle ilgili kamu gücünü kullanan tüm devlet organlarına atfedilebilir yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliğinden kaynaklanan bir gecikme olup olmadığı ve yargılamanın süratle sonuçlandırılması hususunda gerekli özenin gösterilip gösterilmediği, başvuru için hukuki korumanın bir an önce gerçekleştirilmesinde yararın ne olduğu gibi davanın niteliği ve niceliğine ilişkin bir çok hususun birlikte değerlendirilerek karar verilmesi gerekmektedir.

⁵⁷ A.e.

Anayasa Mahkemesinin makul sürede yargılanma ile ilgili olan bir kararında, Başvurucu, 18/11/2004 tarihinde izinsiz proje kullanımı iddiasıyla açılan tazminat davasının makul sürede sonuçlanmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvurucu, 18.11.2004 tarihinde Sulh Hukuk Mahkemesine açtığı tazminat davasında, daha önce açılmış tarafları ve konusu aynı bir başka dava daha olduğundan bahisle açılan davanın reddine karar verilmiştir. Temyiz incelemesi sonucu Daire kesinleşen davanın konusunun farklı olduğunu ve eldeki dava için kesin hüküm teşkil edemeyeceğinden İlk Derece Mahkemesi kararını bozmuştur. Bozma ilamı sonra Sulh Hukuk Mahkemesi, 01.08.2011 tarihli kararı ile tüm dosya kapsamını, bilirkişi raporlarını ve ıslah edilen tazminat miktarını dikkate alarak görevsizlik kararı verilmiştir. Bu karar temyiz edilmeyerek 01.10.2011 tarihinde kesinleşmiştir. Görevsizlik kararı üzerine yargılamaya Asliye Hukuk Mahkemesinde devam edilmiştir. Yapılan yargılama sonunda Asliye Hukuk Mahkemesi, 16.04.2012 tarihinde başvurunun ıslah talebinin zamanaşımı süresi geçtiğinden dolayı reddine, davanın kısmen kabulüne ve başvuru lehine 2.500,00 TL tazminata hükmetmiştir. Karar temyiz edilmiş ve temyiz incelemesi sonucu İlk Derece Mahkemesinin kararı 19/09/2013 tarihinde onanarak kesinleşmiştir. Anayasa Mahkemesi başvurunun iddialarına, hukuki meselenin çözümündeki güçlük, yargılamanın niteliği, maddi olayların karmaşıklığı gibi kriterler dikkate alındığında başvuruya konu yargılamanın karmaşık nitelikte olduğu anlaşılmışsa da somut başvuru açısından, daha önce verilen kararlar dışında farklı karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı, söz konusu yaklaşık dokuz yıl devam eden yargılama sürecinde, makul olmayan bir gecikmenin olduğu ve bu sebeplerle başvurunun Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan makul sürede yargılanma haklarının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁸

Bireysel başvuru kapsamında makul sürede yargılanma hakkı delillerin hakkaniyete uygun şekilde değerlendirilebilmesinin de güvencesidir. Davaların makul sürede bitirilemeyişi taraflara önemli ölçüde hem maddi hem de manevi zarar verir. Yine davaların makul sürede sonuçlanmaması nedeniyle geç ödenen borçlar bakımından, mülkiyet hakkının ihlallide söz konusu olmaktadır.

⁵⁸ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/9017, Karar Tarihi: 17 Mart 2016, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/BireyselKarar/Content/62465adf-8b4f-4987-941e-c836d1df895c?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>, 16.09.2017

Makul sürenin tespitinde standart makul süre ölçütü olmamakla birlikte her olaya göre makul sürenin tespitini değerlendirmek gerekmektedir.

Sürenin makul olup olmadığı ile ilgili bir değerlendirme yapılırken belli ölçütler kullanılmaktadır. Buna göre dava konusunun niteliği, yargılamanın kaç dereceli olduğu, başvurunun yargılama sırasındaki tutumu ve görevli makamların tutumudur. Makul sürede yargılama yapılıp yapılmadığı araştırılırken bu ölçütlerin her biri her somut olaya göre ayrı ayrı değerlendirilmelidirler. Ancak belirtilen ölçütlerden hiçbirisi makul süre değerlendirilmesinde tek başına belirleyici değildir. Yargılama sürecindeki tüm gecikmelerin ayrı ayrı tespiti ile bu kriterlerin toplam etkisi değerlendirilmek suretiyle, hangi unsurun yargılamanın gecikmesi açısından daha etkili olduğu saptanmalıdır.

Anayasa Mahkemesinin başka bir kararında, başvuru, İş Mahkemesinde açtığı alacak davası sonunda verilen kararın icra edilemediğini ve yargılamanın makul sürede sonuçlanmadığını belirterek, adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir. İcraya konu olaylarda genel itibariyle taraflara ya da icra makamları yanında icra süreciyle ilgili kamu gücü kullanan tüm devlet organlarına atfedilebilir bir gecikme olup olmadığı hususu birlikte değerlendirilmiştir. Somut olayda, başvuru tarafından açılan dava sonunda tazminat ve alacakların davalıdan tahsiline karar verilmiştir. Başvuru, anılan karara istinaden 05.06.2013 tarihinde davalı aleyhine icra takibi başlatmıştır. Ödeme emri davalıya tebliğ edilmiş ve davalı tarafından itiraz edilmediği için kesinleşmiştir. Başvuru vekilinin 21.6.2013 tarihli talebi üzerine davalının 39 aracına haciz konulmuş, ancak satış gerçekleştirilmemiştir. Alacağın tahsili amacıyla haciz işlemlerinin yapıldığı ancak başvurunun talebi olmadığı için satış işlemlerinin henüz gerçekleştirilmediği anlaşılmaktadır. Başvuru konusu olayda, icra takibinin devam etmesinde İcra Müdürlüğüne yüklenebilecek herhangi bir kusur bulunmamıştır. Sonuç olarak, icra takibinin makul sürede sonuçlanmamasına dayalı ihlal iddialarının incelenmesinde, adil yargılanma hakkına yönelik bir ihlal olmadığının açık olduğu anlaşıldığından, başvurunun bu kısmının diğer kabul edilebilirlik koşulları yönünden incelenmeksizin açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.⁵⁹

⁵⁹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/4454, Karar Tarihi: 15 Ekim 2014, **R.G.**, 29208, 17 Aralık 2014

Anayasa Mahkemesi, yargılamanın uzun süredir sonuçlandırılmadığı, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiaları ile ilgili olarak yaptığı incelemelerde, ilk derece mahkemesinin yargılama faaliyetlerinde hareketsiz kalınan bir döneminin bulunup bulunmadığını, yargı mercilerine atfedilebilecek bir kusurun olup olmadığını ve mahkemenin gerekli özeni gösterip göstermediğini tespit eder. Bunun haricinde yargılama süresinin makul olup olmadığının değerlendirilmesinde davadaki sanık sayısı, dosyada birleştirme kararı verilip verilmediği, davanın karmaşıklığı, atılı suçun vasfı ve mahiyeti, isnat olunan suçun organize suç olup olmaması gibi unsurlar da bir bütün olarak göz önünde bulundurulması gereken unsurlardır.

2.2.5. Aleni Yargılanma Hakkı

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 36. maddesinde güvence altına alınan adil yargılanma hakkının temel unsurlarından biri de Anayasa'nın 141. maddesinde düzenlenen yargılamanın açık ve duruşmalı yapılması, yani aleniyet ilkesidir. Adil bir yargılamadan bahsedebilmek için öncelikle, yargılamanın aleniyeti ve kamuya açıklığı şarttır.⁶⁰

Adil yargılanma hakkının sağlıklı bir şekilde kullanılabilmesi duruşmaların kamuya ve medyaya açık bir şekilde yapılması ve herkesin mahkemenin verdiği kararlara erişimi ile sağlanmalıdır. Mahkemenin verdiği kararlara erişimle birlikte yargılama faaliyetleri kamuoyunun değerlendirilmesine sunulmuş olmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin aleniyet ilkesi ile ilgili olan bir kararında; başvuru, Tüketici Sorunları İl Hakem Heyeti kararının iptali talebiyle açılan davada yargılamanın duruşma yapılarak sözlü beyanda bulunma hakkı tanınmadan sonuçlandırılması nedeniyle aleni yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Somut olayda Hakem Heyeti kararına yapılan itirazda İlk Derece Mahkemesinin başvurucuya itirazla ilgili sözlü beyanda bulunma imkanı tanımadan dosya üzerinden değerlendirme yapmak suretiyle karar verdiği anlaşılmış ise de; Mahkemenin tamamen şekli, sınırlı ve teknik nitelikte bir inceleme yaparak itirazı

⁶⁰ Hakan Pekcanitez, "Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi", **İzmir Barosu Dergisi**, S. 65, 1999, s. 21.

değerlendirdiği, uyuşmazlığın niteliği göz önüne alındığında başvurucunun kişisel özellikleri, davranışları gibi sözlü yargılamayı zorunlu kılan olguların Mahkemenin kararını doğrudan etkileme potansiyeline sahip olmadığı, Mahkemenin yazılı belge ve beyanlara istinaden uyuşmazlığı hakkaniyete uygun bir şekilde sonlandırma imkanına sahip olduğu, başka bir ifadeyle davanın yazılı sunumlar temelinde hüküm vermeye elverişli bir yapıda olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında, tarafların dinlenmemesinin yargılamayı her durumda adil olmaktan uzaklaştırmayacağı, başvurucunun, sözlü yargılama yapılması hâlinde daha önce sunduğu belge ve delillerin dışında yargılamanın sonucunu etkileyecek nitelikte esasa yönelik hangi beyan ve delilleri sunacağına ilişkin kabul edilebilir bir açıklamada bulunmadığı da anlaşılmıştır. Buna göre başvuru konusu davada duruşma yapılmamasını haklı gösteren istisnai koşulların bulunduğu, yargılamanın bütünü göz önüne alındığında başvurucuya sözlü beyanda bulunma hakkının kullandırılmamasının yargılamayı adillik ölçütünden uzaklaştırmadığı, bu suretle adil yargılanma hakkının ihlal edilmediği kanaatine varılmıştır.⁶¹

Yine Anayasa Mahkemesi “bireysel başvuru kapsamında verdiği kararlarda AİHM tarafından kabul edilen ilkelerle aynı doğrultuda tespitlere yer vermiş, gerek hukuk gerekse ceza yargılamalarında duruşma yapılmaması nedeniyle ileri sürülen ihlal iddialarını, başvuruya konu uyuşmazlığın niteliğini dikkate alarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda yapılan incelemelerde; duruşma yapılması usul kurallarına göre zorunlu olsun ya da olmasın bunlardan bağımsız olarak davanın açıklığa kavuşturulmasında dosya kapsamındaki bilgi ve belgelerin yeterli olup olmadığı, davada başvuru sahiplerinin kişisel özellikleri, davranışları gibi sözlü yargılamayı zorunlu kılan olguların bulunup bulunmadığı veya şekli, sınırlı ve teknik nitelikte bir incelemenin çözüm için yeterli olup olmadığı hususları çerçevesinde değerlendirmeler yapmış, nihai olarak duruşma yapılmamasının yargılamanın bütünü dikkate alındığında adilliğine zarar verip vermediğini göz önüne aldığı anlaşılmıştır.”⁶²

Silahların eşitliği ilkesinin ve hukuki dinlenilme hakkını güvence altına almak için sadece duruşmaların kamuya açık olması yeterli olmayıp, bunun uygulamaya

⁶¹ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/18688, Karar Tarihi: 09 Mart 2017, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/18688>, 16.11.2017.

⁶² A. e. Paragraf 37

yansıtılması da, bu güvencenin sağlanması bakımından gereklidir. Bu bakımdan, davanın tarafları dışında, başta basın olmak üzere, duruşmayı izlemek isteyen kişilerin duruşmaya katılımlarının kolaylaştırılmasına yönelik bir takım tedbirler alınması devletin görevidir. Bu kapsamda, kamunun duruşmanın yeri ve tarihi ile ilgili olarak bilgi sahibi olabilmesi, bu bilgilerin gizli tutulmaması ve duruşmanın icra edileceği yerin fiilen erişime açık olması gereklidir.

Aleni yargılama ilkesinin amacı, adaletin işleyişini kamu denetimine açarak yargılamanın şeffaflığını güvence altına almak ve keyfi verilen kararların önüne geçmektir. Bu kapsamda yargılamanın duruşmalı yapılması adil yargılanma hakkının güvence altına aldığı silahların eşitliği ilkesi ve hukuki dinlenilme hakkını da güvence altına almaktadır. Kural bu olmakla birlikte usul ekonomisi ve iş yükünün azaltılması gibi amaçlarla bazı yargılamaların duruşmadan istisna tutulması ve karara bağlanmasının bu hakkın ihlali kapsamında değerlendirilmemelidir.

Yargılamanın talep edilmesine rağmen duruşmasız yapılması ancak istisnai hallerde mümkündür. Bu istisnai durumların neler olduğu Anayasa’da sayılmak suretiyle belirtilmiştir. Bunlar genel ahlak veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı durumlar ayrıca küçüklerin yargılanmasına ilişkin istisna öngörülmüştür.

2.2.6. Masumiyet Karinesi

1982 Anayasası’nın 38. maddesinde “kimsenin işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmayacağı, kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemeyeceği, suçluluğu hükmen sabit olana kadar kimsenin suçlu sayılamayacağı” hüküm altına alınmıştır.

Anayasa’nın 38. maddesinin gerekçesinde masumiyet karinesinin anlamı açıklanmıştır. Buna göre sanığın kesin mahkumiyet hükmüne kadar suçsuz sayılması demek, kendisinin, suçsuzluğunu ispat mükellefiyetinde olmadığı demektir. Bu karine iddiada bulunanın, iddiasını makul şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispat

etmesiyle çürütölmüş olacak ve bu halde de mahkeme mahkumiyet hükmünü verecek aksi takdirde beraat kararı alacaktır.⁶³

Masumiyet karinesi sadece yargı organını ve yargısal makamları bağlamaz. Aynı zamanda yargının dışında kalan aktörleri de bağlayan bir özelliğe sahiptir. Masumiyet karinesi ceza yargılamasının başında ve soruşturma evresinde daha kuvvetli bir ilke iken yargılama faaliyeti içerisinde delillerin güçlenmesine bağlı olarak giderek zayıflayan, sonuçta da suçun sübutunun sabit olduğunun tespit edilmesine kesin hükümle sona erdiren bir karinedir. Masumiyet karinesine göre şüpheden sanık yararlanır. Hiçbir soruşturma ve kovuşturma, bir kişinin suç işlediği ön yargısıyla başlanılamaz.

Anayasa Mahkemesi bir kararında⁶⁴ başvuru, ceza mahkemesince hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilmesine rağmen hukuk mahkemesinin, kesinleşmiş mahkumiyet hükmü varmış gibi değerlendirme yaparak karar vermesi nedeniyle masumiyet karinesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür. Başvuru hakkında yapılan yargılama sonucu Mahkeme mahkumiyet kararı vermiştir. Başvuru bu kararı temyiz etmiştir. Bu arada başvuru hakkında disiplin soruşturması başlatılmış, İşyeri Disiplin Kurulunun 23/06/2006 tarihli kararı ile başvurunun rüşvet almak suçundan yargılanarak görevi kötüye kullanma suçundan hüküm giydiğı belirtilerek iş akdi sona erdirilmiştir. Başvurucunun karara yaptığı itiraz reddedilmiştir. Sanık hakkında hükmolunan ceza Yargıtay'ın ilgili dairesinin kararı bozulmuştur. Bozma üzerine yapılan yargılama sonucu Mahkeme bozma kararına uyarak başvurunun cezalandırılmasına ve hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar vermiştir. Bu karar itiraz edilmeden kesinleşmiştir. Başvuru aynı zamanda işe iade davası açmış yapılan yargılama sonucu davanın reddine karar verilmiş ve karar Yargıtayın ilgili dairesince onanarak kesinleşmiştir. Anayasa Mahkemesi somut olay açısından öncelikle hükmün açıklanmasının geri bırakılması, kurumunun hukuki niteliğı ve doğurduğu sonuçlarını değerlendirilmiştir. Bu çerçevede ceza davası dışında fakat ceza davasına konu olan eylemler nedeniyle devam eden soruşturmalarda açıklanması geri bırakılan mahkûmiyet kararına

⁶³ Fahri Bakırcı, Şeref İba, *Gerekçeli ve Notlu 1982 Anayasası*, Ankara, Turhan Yayınları, 2017, s.237.

⁶⁴ Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/2091, Karar Tarihi: 04 Kasım 2015, **R.G.** 29570 22/12/2015.

dayanılması masumiyet karinesi ile çelişebileceği, buna karşılık uyuşmazlığın çözümüne esas teşkil etmesi bakımından sadece kişinin yargılanmış olmasından ve hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına dair karardan söz edilmesi, masumiyet karinesinin ihlal edildiğinden söz edebilmek bakımından yeterli olup olmadığı, bunun için kararın gerekçesinin bütün hâlinde dikkate alınması ve nihai kararın münhasıran hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilen fiillere dayanıp dayanmadığının incelenmesi gerekeceği belirtilmiştir.

Mevcut yargılamada; Disiplin Kurulu kararında yalnızca kesinleşmemiş Ceza Mahkemesi kararına atıfta bulunularak değerlendirme yapıldığı hatta bunun ötesine geçilerek Mahkemenin görevi kötüye kullanma suçu olarak nitelediği eylemin rüşvet suçu kapsamında değerlendirilerek iş akdinin sonlandırıldığı anlaşılmıştır. Mahkemenin; Ceza Mahkemesi kararındaki tespitten bağımsız, kendi görüşünü ortaya koyacak herhangi bir delili kararında irdelemediği, olay ve olgular hakkında yeni bir değerlendirme yapmadığı, dolayısıyla münhasıran hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar verilen fiillere dayanarak nihai kararı tesis ettiği anlaşılmıştır. Gerek disiplin soruşturması kararı gerekse bu soruşturma sonucuna göre gerçekleştirilen fesih işlemini denetleyen Mahkeme kararında yapılan değerlendirme ve kullanılan ifadelerin başvurusunun Anayasa'nın 38. maddesinin dördüncü fıkrasında güvence altına alınan masumiyet karinesinin ihlal edildiği kararı verilmiştir.

Anayasa Mahkemesinin masumiyet karinesi ile ilgili bir başka kararı da, başvuru, Türk Silahlı Kuvvetlerinde sözleşmeli uzman erbaş olarak görev yapmakta iken sözleşmesinin hukuka aykırı olarak feshedildiğini, bu işlemin iptali istemiyle açtığı davadan da sonuç alamadığını belirterek masumiyet karinesinin ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürmüştür. 11.5.2011 tarihinde başvurusunun da kalmakta olduğu misafirhanede bir jandarma uzman onbaşı başka bir onbaşayı bıçakla öldürmüştür. Başvuru, olayla ilgili olarak aynı tarihte alınan ilk ifadelerinde, olay hakkında bilgi ve görgüsünün olmadığını belirtmiştir. Bir gün sonraki ifadelerinde ise vicdani rahatsızlık duyduğunu belirterek bildiklerini anlatmıştır. Şırnak Cumhuriyet Başsavcılığı cinayetle ilgili olarak soruşturma başlatmıştır. Bu çerçevede başvurucuya yalan tanıklık suçundan soruşturma başlatılmış soruşturma sonucunda kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmiştir.

Bu esnada başvuru hakkında idari soruşturma başlatılmış ve soruşturma sonucunda Başvurucunun sözleşmesinin feshedilmesine karar verilmiştir. Başvurucu işlemin iptali istemiyle açtığı dava reddedilmiştir.

Başvurucu ve vekili, davalı idare vekili ile savcının da katılımıyla gerçekleştirilen duruşma sonucunda verilen kararın ilgili bölümü şöyledir; “...*dava konusu uzman erbaş sözleşmesinin feshi işlemi değerlendirildiğinde; davacının da istirahat halinde olduğu misafirhanede, bir uzman erbaş arkadaşı tarafından başka bir uzman erbaşın öldürülmesi olayına tanık olduğu halde, arkadaşının suçu ilk önce kabul etmemesi nedeniyle onu koruma gayreti içine girdiği ve amirlerine ve olayı soruşturan savcılık makamına verdiği ilk ifadelerde, olayla ilgili bilgi ve görgüsünün bulunmadığı yönünde yalan beyanda bulunduğu, hatta olayın intihar olabileceğine dair imada bulunduğu, ancak bir gün sonra pişmanlık duyarak ifadesini değiştirdiği ve bildiklerini anlattığı; jandarma sınıfından olması nedeniyle suç ve suçlularla mücadele temel görevi bulunan davacının, adam öldürme gibi ciddi bir suç nedeniyle yürütülen soruşturmayı ilk başta yanlış yönlendirip bildiklerini anlatmayarak faili koruma gayreti içine girmesinin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği; henüz meslek hayatının başında olmasına rağmen son üç ay içinde üç farklı disiplin suç/tecavüzü işleyerek, askeri disipline uyum konusunda da zaafını ortaya koyan, mevcut disiplin ve ahlak yapısı itibarıyla kendisinden istifade edilmesine ve kamu hizmetine devamına imkân kalmadığı anlaşılan davacı hakkında tesis edilen uzman erbaş sözleşmesinin feshi işleminde idarece takdir yetkisinin; objektif kıstaslara bağlı kalınarak, kişi yararı ile kamu yararı arasında bir denge gözetilerek ve kamu yararı amacına uygun olarak kullanıldığı, bu itibarla dava konusu uzman erbaş sözleşmesinin feshi işleminde hukuka aykırı bir yön bulunmadığı sonucuna varılmıştır.*” şeklinde karar verilmiştir. Başvurucu karar düzeltme talebinde bulunmuştur. Karar düzeltme istemi, aynı Dairenin kararıyla reddedilmiştir.

Anayasa Mahkemesi değerlendirmesinde, başvuru hakkında bildiği bir olay hakkında bilgisi olmadığını söyleyerek yalan beyanda bulunduğunu, AYİM’in, başvuru hakkında yalan beyanda bulunmasını jandarma sınıfından olması nedeniyle suç ve suçlularla mücadele görevini yerine getirmesine engel oluşturan bir olgu olarak ortaya koyduğunu, kararda, ceza soruşturmasının sonucundan bağımsız olarak, başvuru hakkında diğer nedenlerle birlikte ortaya çıkan disiplin durumu dikkate alınarak

işlem tesis edildiğine vurgu yaptığını belirterek, masumiyet karinesinin ihlal edilip edilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak devlet organları veya kamu görevlileri tarafından, hakkında soruşturma veya kovuşturma yürütülen kişilerle ilgili olarak, yargılama süreci bir mahkumiyet hükmüyle kesinlik kazanmadan, suçluluğa dair herhangi bir kanaat ifade etmiş olması ya da ceza yargılaması mahkumiyet dışında bir kararla sona ermesine rağmen, sona ermeye ilişkin kararda sanığın suçlu olabileceğinin ifade edilmiş olması durumunda masumiyet karinesinin ihlali söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla mahkeme kararlarında, resmi yazılarda veya kamu görevlilerinin ifadelerinde sarf edilen söz veya ifadeler nedeniyle kişiler hakkındaki masumiyet karinesinin ihlal edilmemesi için kullanılan ifadelerde seçilecek kelimelere azami dikkat edilmesi gerekir.

SONUÇ

İnsan hakları içerisinde vazgeçilmez bir yeri olan adil yargılanma hakkı, demokratik hukuk devletlerinde mutlaka var olmalıdır. Adil yargılanma hakkı, yargılamaya ilişkin usul kurallarını belirleyerek nesnel bir yargılama sonucunda adil bir karara varmayı güvence altına almaktadır. Adil yargılama yapmak; hem doğru yargılama yapılması, hem de verilen kararın herkesin içine sinmesi ve adaletli olması anlamına gelir. Eğer hukuk kurallarına riayet edilip bir karar verildiyse bunun doğal sonucu adalettir.

Adil yargılanma hakkı 2001 Anayasa değişikliğinden sonra Anayasa'nın 36. maddesine eklenerek, hak arama özgürlüğü başlığını taşıyan bu madde ve onu tamamlayan diğer maddeler ile birlikte anayasal güvence altına alınmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlara bakıldığında adil yargılanma hakkının hukuk devletin temel unsurlarından biri olduğunu söylemek mümkündür.

Adil yargılanma hakkına ilişkin yaptığımız açıklamalar ile Anayasa Mahkemesi kararlarının söz konusu hakka bakış açısına dikkat ettiğimizde; hakkın kullanımında, devletin takdir yetkilerini hakkın özünü zedeleyecek şekilde kullanmaması ve somut olay bazında değerlendirildiğinde ölçülülük ilkesine uyulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkin Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular, bireylere dava sonucunda verilen kararı değil, yargılama sürecinin ve usulünün adil olup olmadığını denetleme imkanı verir. Bu kapsamda bireysel başvuruya konu adil yargılanmaya ilişkin şikayetler genel olarak, yargılama sürecinde haklarına saygı gösterilmediği, yargılama sürecinde karşı tarafın sunduğu deliller ve görüşlerden bilgi sahibi olamadığı veya bunlara etkili bir şekilde itiraz etme fırsatı bulamadığı, kendi delillerini ve iddialarını sunamadığı ya da uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasıyla ilgili iddialarının derece mahkemesi tarafından dinlenmediği veya kararın gerekçesiz olduğu şeklindedir.

Bu çerçevede, adil yargılanma hakkından bahsedebilmek için öncelikle bireylerin mahkemeye erişim hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Mahkemeye erişim hakkının etkin olması için, gerek maddi gerekse yasal engeller ortadan kaldırılmalıdır. Bu madde kapsamında bazen devletlerin avukat yardımı ya da mali yönden yetersiz olan bireylere adli yardım sağlaması gerekebilmektedir. Yine bu kapsamda yasal düzenlemeler ile konulan sürelerin kısalığı nedeniyle yargı yoluna başvuramayanlar içinde bu sürelerin uzatılabilmesi sağlanmalıdır.

Yasayla kurulmuş tarafsız ve bağımsız bir mahkemede yargılama hakkının amacı temel hak ve özgürlükleri korumaktadır. Bu kapsamda hakkı sahibine iade etmek için kurulmuş, taraflardan ayrı, tarafsız ve bağımsız kamu gücü mahkemelerin eliyle kullanıldığı için yine mahkemelerin ve hakimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığını şüpheyi düşürecek tüm düzenlemelerden kaçınılması gerekmektedir. Bu bağlamda mahkemenin görünüşü de önemlidir ve demokratik toplumlarda nesne olarak mahkemeye güven duygusu yansıtılmalıdır.

Yargılamaların adil olması için, yargılamaların hakkaniyete uygun olarak yürütülmesi ve makul sürede bitirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Mahkemece gerek duruşmalarda gerekse kararların açıklanmasına ilişkin olarak belirli kıstasların yerine getirilmesi gerekmektedir. Yine bu kapsamda taraflara iddia ve savunmaları için de eşit imkanlar sunulmalıdır.

Ülkemiz de yapılan yargılamaların, en önemli sorunlarından biri de yargılamaların makul sürede bitirilememesidir. Bu kapsamda yapılan düzenlemeler ile yargılamaların makul sürede bitirilmesi amaçlanmaktadır ancak makul süreyi, davadaki olayların ve hukuki meselelerin karmaşıklığı, başvuru sahiplerinin ve yetkili mercilerin davranışları, başvuru konusunun taşıdığı önem belirlemektedir. Buna göre makul sürenin her davanın özel koşullarına göre değerlendirilmesi gerekmektedir.

Susma hakkı ve kendi aleyhinde tanıklık etmeme hakkı da adil yargılanma hakkı kapsamında güvence altına alınan unsurlardan biridir. Bu durum Anayasa’da açıkça belirtilmemiştir. Ancak buna göre sanık kendisine yöneltilen suçlamalara yönelik susma hakkını kullandığı için mahkum edilememesi gerekmektedir.

Adil yargılanma hakkının bir diğ er unsuru olarak davalar aleni olarak görülmelidir. Davaların kamuya açık olması yargılamanın Őeffaf ve denetlenebilir olduğunu gösterir ve bu durum adil yargılanmaya katkı sağlar. Genel ahlak, özel hayatın gizliliği, adaletin gereklerine zarar gelebileceği gibi durumlarda, mahkeme zorunlu görürse duruşmayı dava süresince tamamen veya kısmen kapalı yapabilmesi yasalarla düzenlenmiştir. Bu durumlarda adil yargılanma hakkının ihlalinden bahsedilemeyecektir.

Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurularda, mahkeme somut olaylar, olgular ve uygulamalar üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır. Bu çerçevede adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine yönelik yapılan başvuruların azaltılması için neler yapılması gerektiği hususunun araŐtırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda yargılama makamları tarafından yapılan yargılamalarda daha çok uluslararası sözleşme hükümlerine ve yasalarımıza uygun yargılamalar yapılmalı, bu noktada daha fazla dikkat ve  zen gösterilmelidir.

Belirli bir davaya ilişkin olarak delilleri değerlendirmek ve gösterilmek istenen delilin davayla ilgili olup olmadığına karar verme yetkisi esasen derece mahkemelerine aittir. Bu kapsamda mevcut yargılamalarda sunulan delilin geçerli olup olmadığını ve delil sunma ve inceleme yöntemlerinin yasaya uygun olup olmadığını denetlemek Anayasa Mahkemesinin görevi kapsamında değildir. Anayasa Mahkemesinin görevi, belirli delil unsurlarının kanuna uygun Şekilde elde edilip edilmediklerini tespit etmekten ziyade, kanuna aykırı elde edilen delilin Anayasa’da korunan başka bir hakkın ihlali ile sonuçlanıp sonuçlanmadığını ve bu kanuna aykırılığın bir bütün olarak yargılamanın adil olup olmamasına etkisini incelemektir. Anayasa Mahkemesi, ilgili kararlarına atıfla AİHM’nin, delillerin kabul edilebilirliği ile ilgili olarak, somut davada kullanılan delillerin sanığın hazır bulunduğu duruşmada “silahların eşitliği” ve “ eliŐmeli yargılama” ilkeleri gözetilerek tartıŐılıp tartıŐılmadıėını ya da söz konusu delillerin yargılamanın bir bütün olarak adil olup olmamasına etkisini değerlendirdiğini hatırlatır.

Bu kapsamda Anayasa’da yer alan hak ve özgürlükler ihlal edilmediği sürece ve açıkça keyfilik içermedikçe yargılama makamlarının, yargılamanın taraflarınca ileri sürülen iddiaları ve gösterdikleri delilleri gereği gibi incelemek, bununla

birlikte, belirli bir davaya ilişkin olarak delilleri değerlendirme ve gösterilmek istenen delilin davayla ilgili olup olmadığına karar vermek zorundadır.

Son olarak yargılamada sonuç adil olmalı, uyuşmazlıklara ve sınırlamalara getirilen çözüm kamu vicdanını rahatsız etmemelidir. Yargılama sonunda verilen hükme varabilmek için yargılama sürecinin adil, tarafsız ve şüphe barındırmaz nitelikte olması gerekir. Hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak birey, yargılamayı yapan devletten, yargılamanın yapılması için kamu gücünün kullanılması sırasında bir hak ihlalinin yapılmamasını, bir hak ihlali söz konusuysa hakkının ihlal edildiğini ileri süren tarafa yargı yolu garantisinin sağlanması güvence altına almalıdır.

KAYNAKÇA

Acu, M., (2014), Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*,110, 403-434.

Akad, M., (1997), *Genel Kamu Hukuku*. İstanbul: Filiz Yayınevi.

Akıllıoğlu, T., (1995), *İnsan Hakları-1-(Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri)*. Ankara: AÜSBF İnsan Hakları Merkezi Yayınları.

Akın, İ.F., (1993), *Kamu Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

Aksoy, M., (2013), *Adil Yargılanma Hakkı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Arsal, S.M. (1948), *Umumi Hukuk Tarihi*. Ankara: Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları.

Artık Aktepe. S., (2013), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türk Medeni Usul Hukuku Açısından Adil Yargılanma Hakkı*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Galatasaray Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aybay, R. (2015), *İnsan Hakları Hukuku*. (İkinci baskı), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Aybay, R. (2006), AİHM'in İş Yükünün Azaltılması İçin Bir Öneri: “Zorunlu Uzlaştırma”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*,67, 111-120.

Aydın, B. (2013), Türk İdari Yargı Düzeninde Mahkemeye Erişim Hakkı. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 15, 271-296.

Aydın, M., Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hak Arama Özgürlüğü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 61/3, 1-37.

Bayraktar, T., Koyuncu, N. (2017, 19-22 Mayıs), *Adil Yargılanma Hakkı*. International Congress on Political,Economic and Social Studies (ICPESS),161-177.

Bireysel Başvuru Seçme Kararlar 2014.(2015). Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Bireysel Başvuruda Hukuk Davalarına İlişkin Kararlar. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Cebre, A. (2011), Hak Arama Yolları ve Adil Yargılanma Hakkı. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*,5, 373-396.

Cengiz, S. (2008), AIHM Kararlarının İç Hukuka Etkisi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*,79, 334-350.

Centel, N. (1996), *Hakimin Tarafsızlığı*. İstanbul: Kazancı Yayınları.

Cirit, İ.R. (2016), *İnsan Hakları Seminerleri*, (2015-2016). Ankara: Yargıtay Başkanlığı İnsan Hakları Komisyonu.

Çeçen, A. (1999), *İnsan Hakları Rehberi*, Ankara: Bilim Yayıncılık.

Çelik, A. (2014), *Adil yargılanma hakkı rehberi*. Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara. ISBN: 978-975-7427-60-5

Çelik, A. (2007), *Adil Yargılanma Hakkı, (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Hukuku)*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Çırak, İ. Ç., (2010), *Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Adil Yargılanma Hakkı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Onsekiz Mart Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Çiçek. M., (2014), *AIHS Işığında Adil Yargılanma Hakkı ve Türk İdari Yargısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Demircioğlu, Y. (2001), *Medeni Usul Hukukunda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Donay, S. (1982), *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

Doğan, İ. (2013), *İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı*. Ankara: Astana Yayınları.

- Ekinci, A. (2014), Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru Kararlarında Mahkemeye Erişim Hakkı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVIII, 821-848.
- Ekinci H., Sağlam M., (2014), *Sorularla Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Erdinç T, (1998), *Batı Demokrasilerde Klasik Kamu Özgürlüklerinin Gelişmesi Alanında Görülen Sapmalar, Tarihi Açısından İnsan Hakları İhlalleri*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Erdoğan, G. (2011), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Yargıda Adil Yargılanma Hakkı*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Erdoğan, M., (2001), *Anayasal Demokrasi*. (Gözden geçirilmiş dördüncü baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gemalmaz, M. S., (1997), *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gölcüklü, F., Gözübüyük, Ş. (2004), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Uygulaması*. (Beşinci baskı), Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gözler, K. (2010), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözlügöl, S. V. (2002), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuzda Etkisi*. (Genişletilmiş ikinci baskı), Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gözübüyük, Ş. (2002), *Açıklamalı Türk Anayasaları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Hamdemir, B. (2015), *Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hamdemir, B. (2009), *Türkiye'de İnsan Haklarını Koruma Amaçlı Resmi ve Sivil Girişimler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- İnceoğlu, S. (2007), *Adil Yargılanma Hakkı ve Yargı Etiği*. Ankara: Avrupa Konseyi.
- İnceoğlu, S. (2013), *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*. İstanbul: Beta Yayınları.

- İnceoğlu, S. (2005), *Adil Yargılanma Hakkı*”, *Yargı Bağımsızlığı ve Adil Yargılanma Hakkı Sempozyumu*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2, 462-467.
- İnceoğlu, S. (2013), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa*. Ankara: Beta Yayınları.
- İnceoğlu, S. (2017), *Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Türkiye Ve Latin Modelleri*. İstanbul: Oniki LevhaYayınları.
- Kaboğlu, İ.Ö. (2001), *Özgürlükler Hukuku*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Kaboğlu, İ. Ö. (1995), *Demokratik Bir Anayasanın Zorunlu Unsurları ve Temel Hak ve Özgürlükler Rejimi, Türkiye’nin Demokratikleşme Sorunu, Sempozyum I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kağıkara, M. S. (2009), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Kapani, M. (1993), *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karaarslan, H. (2010), Adil Yargılanma Hakkı. *Hukuk Gündemi Dergisi*, 2, 23-25.
- Kılınç, B. (2008), *Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği, Anayasa Yargısı*. Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.
- Kılınç, B. (2011), *Bir İnsan Hakkı Olarak “Adli Yardım”*. Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 1, 1-10, ISSN: 2146-0817 (Online)
- Kılıçoğlu, İ. (1998), İnsan ve Özgürlük Üstüne Bir Deneme, *Yeni Türkiye Dergisi*, 22, 690-696.
- Kuru, B., Arslan, R., Yılmaz, E. (2000), *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*. Ankara: Yetkin Yayıncılık.
- Lüthem, İ., (1952), Ferdin Milletlerarası Himayesi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9, 68-125.

- Maden, M., (2015), Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Bakımından Adil Yargılanma Hakkı Çerçevesinde Delil Yasakları. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 32, 207-234.
- Mole, N. Ve Harby, C. (2001), *Adil Yargılanma Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi'nin uygulanmasına ilişkin kılavuz*. İnsan Hakları Kitapçıkları, No.3, Council Of Europe.
- Mumcu, A. (1992), *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Özbek, V., Kanbur, Ö., Bacaksız, M. N., Doğan, P., Tepe, K.İ. (2012), *Ceza Muhakemesi Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Özbudun, E. (2001), *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özekes, M. (2003), *Medenî Usul Hukukunda Hukukî Dinlenilme Hakkı*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Pekcanitez, H. (1997), Medeni Yargıda Adil Yargılama Hakkı. *İzmir Barosu Dergisi*, 2, 35-55.
- Pekcanitez, H. (2000), *Prof. Dr. Seyhullah Edis'e Armağan*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Pekcanitez, H., Atalay, O., Özekes, M., (2012), *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medenî Usul Hukuku*. (on üçüncü baskı), Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Prof. Dr. Turhan, M., Ar. Gör. Güven, S., (2005), *Türk Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*. Ankara: Naturel Yayınları.
- Prof. Dr. Uygun, O. (2011), *Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Sabuncu, Y. (1996), *Anayasaya Giriş*. Ankara: İmaj Yayınları.
- Sınar, H., (2015), Karşılaştırmalı Hukuk ve Türk Hukuku Yönünden Ceza Muhakemesinde Adil Yargılanma Hakkının Tarihsel Temelleri. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 21, 169-227.

Tanilli, S., (1976), *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.

Tezcan, D., Erdem, M. R., Sancakdar, O. (2004) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*. (ikinci baskı). Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Tunaya, T. Z., (1980), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*. İstanbul: Ekin Yayınları.

Turan, H., (2009), Adil Yargılanma Hakkının İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'ndeki Yeri Ve Önemi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 84,213-230.

Uluslararası Af Örgütü (2000), *Adil Yargılanma Hakkı* (F.A.Tamer, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Uygun, E., Gerçek A. (2017), Anayasa Mahkemesinin Vergilendirme Alanındaki Bireysel Başvuru Kararlarının Değerlendirilmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 29,167-191.

Uygun, O., (2011) *Kamu Hukuku İncelemeleri İnsan Hakları, Demokrasi, Hukuk Devleti, Egemenlik*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Ünal, Ş., (1997) *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Yenisey, F. (2016), Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Kararlarının Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi: Tutuklama. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 33,213-229.

Yıldırım, A., (2016), *Anayasa Mahkemesi Uygulamasında Adil Yargılanma Hakkı, Ceza Hukuku Boyutu*. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 26, 333-376.

Yıldırım, K. (2000), *İstinaf Mahkemeleri*. İzmir: İzmir Barosu-Yargı Reformu 2000, Sempozyumu.

Zabunoğlu, Y.K. (2000), *Adil Yargılanma Hakkı Ve İdari Yargı*. İzmir: İzmir Barosu-Yargı Reformu 2000 Sempozyumu.

Anayasa Mahkemesi Kararları

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/543, Karar Tarihi: 15.10.2014,
R.G., 29208, 17.12.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/1052, Karar Tarihi: 23.07.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3063, Karar Tarihi: 26.06.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/711, Karar Tarihi: 03.04.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/3954, Karar Tarihi: 26.02.2015,
R.G., 29328, 16.04.2015

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/575, Karar Tarihi: 08.05.2014,
R.G., 29048, 02.07.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/543, Karar Tarihi: 15.10.2014,
R.G., 29208, 17.12.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/2197, Karar Tarihi: 21.09.2017,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/6011, Karar Tarihi: 22.09.2016,
R.G., 29912, 08.12.2016

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/5486, Karar Tarihi: 04.12.2013,
R.G., 28864, 27.12.2013

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/2738, Karar Tarihi: 16.07.2014,
R.G., 29136, 01.10.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/543, Karar Tarihi: 15.10.2014, R.G., 29208,
17.12.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/931, Karar Tarihi: 26.06.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/2704, Karar Tarihi: 16.11.2016,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/603, Karar Tarihi: 20.02.2014,
R.G., 28946, 19.03.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/4073, Karar Tarihi: 21.01.2016

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/542, Karar Tarihi: 04.11.2014,
R.G., 29235, 13.01.2015

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/15163, Karar Tarihi: 25.01.2018

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/1269, Karar Tarihi: 08.05.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/1780, Karar Tarihi: 20.03.2014,
R.G., 28996, 10.05.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/1027, Karar Tarihi: 12.02.2013,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/6183, Karar Tarihi: 19.11.2014,
R.G., 29288, 07.03.2015

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/1213, Karar Tarihi: 05.12.2013,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/9017, Karar Tarihi: 17.03.2016,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/4454, Karar Tarihi: 15.10.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/18688, Karar Tarihi: 09.03.2017,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/2091, Karar Tarihi: 04.11.2015,
R.G., 29570, 22.12.2015

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/543, Karar Tarihi: 15.10.2014,
R.G., 29208, 17.12.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/9643, Karar Tarihi: 17.03.2016,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/7206, Karar Tarihi: 26.10.2017,
R.G., 29208, 17.12.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/2319, Karar Tarihi: 08.04.2015,
R.G., 29208, 17.12.2014

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/4815, Karar Tarihi: 06.07.2017,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/5447, Karar Tarihi: 16.10.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/9748, Karar Tarihi: 07.01.2016,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/917, Karar Tarihi: 16.04.2013,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/135, Karar Tarihi: 21.01.2015,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/144, Karar Tarihi: 02.10.2013,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/1966, Karar Tarihi: 23.03.2015,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/855, Karar Tarihi: 26.06.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/500, Karar Tarihi: 20.03.2014,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/724, Karar Tarihi: 18.01.2013,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2012/833, Karar Tarihi: 26.03.2013,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/875, Karar Tarihi: 02.02.2017,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/9295, Karar Tarihi: 25.03.2015,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/10405, Karar Tarihi: 25.05.2017,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2013/8756, Karar Tarihi: 15.04.2015,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/6869, Karar Tarihi: 25.10.2017,

Anayasa Mahkemesi, Başvuru No: 2014/94, Karar Tarihi: 08.06.2016,

EKLER

EK-1. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Ertekin Uzun Gözde
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 08/10/1984
Tel : 05335764644
E-Posta : g.uzunertekin@gmail.com

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET TARİHİ
Lisans	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi	2007
Lise	Tınaztepe Lisesi	2002

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
2007-2008	Ergenç Hukuk Bürosu	Avukat Stajyeri
2008-2009	Nazlıoğlu Hukuk Bürosu	Avukat Stajyeri
2009-2011	Adalet Bakanlığı	Hakim Adayı
2011- 2014	Nusaybin	Cumhuriyet Savcısı
2014-2016	Şabanözü	Cumhuriyet Savcısı
2016- Halen	Yargıtay	Tetkik Hakimi

YABANCI DİL

İngilizce – Orta Seviyede

HOBİLER

Seyahat etmek, kitap okumak, film izlemek.